L I M B A   R O M Â N Ă

Anul LXII 2013 Nr. 2
aprilie – iunie

SUMAR

LR, LXII, nr. 2, p. 155–268, Bucureşti, 2013

O ANIVERSARE ÎNTÂRZIATĂ

În urmă cu doi ani, în 2011, un lingvist clujean, Ion Mării, care a devenit „prietenul meu mai tânăr” a împlinit la 2 martie frumoasa vârstă de 7 decenii. Din motive neştiute de mine (la mine acasă în Bihor aş spune, într-o vorbire neacademică, „poate fiindcă mi-a luat Dumnezeu minţile”), n-am semnalat, aşa cum ar fi trebuit acest eveniment. O fac acum cu aceeaşi emoţie cu care aş fi scris în urmă cu doi ani.

Nu ştiu exact când ne-am cunoscut. Ştiu însă că de la început mi-a trezit interesul, pentru că l-am simţit că era „lovit” de patima lingvisticii (morb de care am fost atins şi eu).

Într-o exprimare succintă, Ion Mării a colaborat la două dintre lucrările fundamentale ale Academiei Române: *Dicţionarul limbii române* şi *Atlasul lingvistic român*. Aş preciza imediat că a colaborat cu pasiune şi cu rezultate remarcabile în ambele cazuri: la DLR a revizuit 10 000 de pagini dactilografiate, literele *S, Z, D* (redactate la Bucureşti), *Ţ* şi *U* (Cluj) şi *V* (Iaşi). La ALR a participat la elaborarea a 12 volume, dintre care 9 au fost publicate, iar alte 3 se află în manuscris (ALR II, serie nouă, volumele V, VI, VII – pentru ultimul a primit Premiul Academiei „Timotei Cipariu”, 1974; ALRM II, III, IV; *Chestionarul Atlasului lingvistic român* II; E. Petrovici, ALR II *Introducere; Chestionarul Atlasului lingvistic român* I). Trebuie să menţionez că a redactat peste 700 de pagini dactilografiate M(aterial) N(ecartografiat) la peste 1700 de poziţii din *Chestionarul* ALR II, ce va constitui vol. VIII din ALR II. L-am vizitat în „laboratorul” său de la institut, în care domnea o ordine „bănăţeană” perfectă. Aceeaşi ordine perfectă a cultivat-o într-o atmosferă sănătoasă în institutul al cărui director a fost timp de mai mulţi ani şi pe care l-a condus în mod democratic, dar ferm. Este omul care s-a sacrificat ca nimeni altul pentru lucrările colective. În articolul pe care l-a scris când am împlinit şi eu vârsta de 70 de ani m-a declarat *M(m)aestru*, calificativ glosat cu „persoană care a adus contribuţii deosebit de valoroase într-un domeniu”. Cred că acest calificativ i se potriveşte şi lui. N-am întâlnit până acum o persoană mai meticuloasă, „sâcâitor” de meticuloasă în colaborarea sa la DLR. A fost preocupat şi de fundamentarea *metodologică* a altor lucrări din planul tematic de cercetare al Institutului (*Tezaurul toponimic al României, Dicţionarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1980*).

LR, LXII, nr. 2, p. 157–158, Bucureşti, 2013

Ion Mării a fost preocupat şi de valorificarea operelor unor lingvişti români plecaţi dintre noi. A colaborat, împreună cu I. Pătruţ şi B. Kelemen, la editarea volumului Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, şi la cel al lui Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, alături de Mircea Borcilă. Împreună cu N. Mocanu a editat cărţile scrise de R. Todoran, *Contribuţii la studiul limbii române*, D. Copceag, *Tipologia limbilor romanice (în comparaţie cu limbile germanice şi slave) şi alte studii lingvistice* şi *Studii de lingvistică*, şi Magdalena Vulpe, *Opera lingvistică*.

Am lăsat la sfârşit cele trei cărţi personale: *Harta lexicală semantică* (2002), teza sa de doctorat (am fost membru al comisiei de susţinere care şi-a continuat „lucrările” în aceeaşi zi de 27 mai la Stolna), *Contribuţii la lingvistica limbii române* (2004), *Note şi studii de etimologie lexicală* (2006) pentru că, aşa cum am spus mai sus, lucrările personale nu l-au preocupat în primul rând.

Ion Mării este omul care şi-a dedicat viaţa unui institut. Mai tenace decât mine, deschidea şi închidea institutul până la pensionare. Îi urez ceea ce mi-a urat şi el mie la 70 de ani: Să trăiască şi să nu îmbătrânească Maestrul clujean Ion Mării.

Marius Sala

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

Articolele incluse în acest număr sunt rezultatul activităţii desfăşurate în Departamentul de gramatică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, în cadrul proiectului *Cercetarea limbii române sub aspect tipologic: morfologie, morfosintaxă şi sintaxă*, coordonat de Gabriela Pană Dindelegan.

Articolele se raportează în mod diferit la conceptele de *parametru* şi *variaţie parametrică,* înţelese fie în sensul „clasic”, fie în sensul generativ. Cele mai multe dintre articolele din acest număr privesc aspecte tipologice legate de organizarea şi funcţionarea grupului nominal românesc: flexiunea cazuală, între analitic şi sintetic, cu aplicaţie la flexiunea cardinalelor şi a altor cuantificatori în româna veche (*Gabriela Pană Dindelegan*), relevanţa tipologică a trăsăturii [± animat] în realizarea analitică (prepoziţională) a dativului din construcţia ditranzitivă (*Ana-Maria Iorga Mihail*), parametrizarea trăsăturii [+ definit] din grupul nominal românesc, privit din perspectivă diacronică (*Alexandru Nicolae*), specificul limbii române privind ordonarea adjectivelor în grupul nominal (*Raluca Brăescu*). Celelalte articole tratează probleme privind: sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar, analizate din perspectivă diacronică (*Adina Dragomirescu*), sintaxa interogaţiilor multiple în limba română veche, care încadrează româna în categoria limbilor acceptând interogaţia multiplă şi o deosebeşte de limbi în care aceste construcţii nu sunt posibile (*Mihaela Gheorghe*), specificul tiparului românesc *pe alese, pe nemâncate*, comparat cu tipare similare din alte limbi romanice, din albaneză şi din dialectele sud-dunărene (*Carmen Mîrzea Vasile*).

Gabriela Pană Dindelegan

FLEXIUNEA CAZUALĂ – ÎNTRE ANALITIC ŞI SINTETIC
Cardinale şi cuantificatori non-numerici în româna veche

1. PREAMBUL

1.1. Toţi marii romanişti şi tipologişti au semnalat trecerea de la „predominanţa structurilor sintetice din latină” către „structurile caracteristic analitice ale Romaniei” sau, altfel spus, „tendinţa sintaxei de a prelua un număr dintre funcţiile

LR, LXII, nr. 2, p. 159–258, Bucureşti, 2013

realizate mai întâi de morfologie”, astfel încât „un element cu semnificație [gramaticală – completarea noastră – GPD] exprimat mai întâi printr-un stem sau un afix ajunge să se exprime printr-o sintagmă, adică prin combinarea a două sau mai multe elemente care tradițional erau etichetate drept cuvinte distincte” (Ledgeway, 2012: 10).

În această trecere de la cuvântul flexionar la sintagmă, intervine *gramaticalizarea*, proces în care un „cuvânt” îşi pierde autonomia lexicală, devenind, în cadrul sintagmei, component funcțional cu rol strict gramatical. În acest sens, Hopper, Traugott (1993: 17) şi Ledgeway (2012: 28) considerau că toate „cazurile de dezvoltare analitică pot fi subsumate teoriei generale a gramaticalizării”.

Aşa cum subliniază Ledgeway (*lucr.cit.*: 15), evaluarea limbilor, pe o scală continuă a distincției „sintetic” – „analitic”, nu trebuie să privească limbile în ansamblul lor, ci domenii limitate ale gramaticii fiecărei limbi sau chiar construcții individuale. În trecerea de la latină la limbile romanice, de exemplu, este o diferență importantă între domeniul nominal şi cel verbal: trecerea la analitism caracterizează, în primul rând, domeniul nominal, iar, în cadrul acestuia, în mod special, domeniul cazual, în sensul că, în locul unui sistem cazual bogat din latină, au supraviețuit în zone ale Romaniei (galo-romanica timpurie, retoromana şi româna) numai „câteva reziduuri izolate”.

În cadrul Romaniei, nu o dată româna a fost caracterizată tipologic, în raport cu latina, predominant sintetică, şi în raport cu limbile romanice vestice, predominant analitice, ca „pendulând” între procedeele analitice şi cele sintetice. Flexiunea cazuală este unul dintre cele mai relevante exemple pentru susținerea acestui statut al românei ca ocupând o **poziție intermediară între manifestarea sintetică şi cea analitică**. Ca procedee sintetice, trebuie remarcate păstrarea, în flexiunea substantivelor feminine la singular şi a pronumelor la singular şi plural, a două forme cazuale distincte (G,D ≠ N,Ac), precum şi atragerea articolului hotărât enclitic printre procedeele cazual-flexionare, ceea ce a asigurat generalizarea la substantive, la singular şi plural, a distincției G,D ≠ N,Ac. Guțu Romalo (1994 [2005]) remarca faptul că, grație articolului, „în română s-a refăcut, fie şi parțial, flexiunea substantivului”, ceea ce a făcut ca, tipologic, „limba română să rămână mai aproape de latină”. Observând extinderea structurilor analitice în marcarea cazurilor, Guțu Romalo (*art. cit.*) aprecia că procesul poate fi interpretat „ca o posibilă mutație tipologică, în care analiticul tinde să prevaleze”; româna „tinde să regăsească, cu mare întârziere şi după o evoluție sinuoasă şi complexă, procesul general romanic” de marcare a cazurilor.

În cadrul acestei caracterizări tipologice generale a românei, trebuie subliniat că româna şi-a diversificat atât procedeele sintetice (mărci flexionare, legate enclitic), cât şi pe cele analitice (mărci nelegate, antepuse numelui). Ca procedee **sintetice**, şi-a atras articolul definit enclitic (vezi şi mai sus), care a dobândit, suplimentar (singur sau dublând desinența), şi funcția de marcă a cazului. Ca procedee **analitice**, româna şi-a diversificat prepozițiile pentru marcarea cazurilor

oblice (în faza veche de limbă, se utilizau mai multe prepoziţii pentru marcarea cazurilor oblice – trei prepoziţii, *a, de, la,* pentru marcarea genitivului, şi două prepoziţii – *a*, *la*, pentru marcarea dativului). În plus, româna şi-a creat mijloace analitice specifice, inexistente în alte limbi romanice (*lui / lu'* proclitic, pentru genitiv şi dativ; *al / a / ai / ale* – mărci „acordate" ale genitivului)[1].

În evoluţia românei, de la limba veche la limba modernă, fiecare dintre mijloacele de marcare cazuală şi-a fixat propriile **reguli de selecţie**, legate fie de particularităţi flexionare sau sintactico-semantice ale grupului nominal din poziţia de caz oblic, fie de particularităţi sintactice ale regentului. Astfel, mărcile prepoziţionale ***a*** şi ***la*** cer anumite trăsături flexionare ale grupului nominal (invariabilitatea de caz a primului component al grupului: *a **doi** elevi, la **doi** elevi, la **astfel** de elevi*); marca prepoziţională ***de*** cere prezenţa unui GN fără determinant (*audierea de **martori**, cumpărarea de **aur***); marca proclitică ***lui / lu'*** cere un substantiv propriu animat (*lui **Ion***) sau unul asimilat unui substantiv propriu (*lui **frate-su**, zilele lui **iulie,** absenţa **lui „pe"***); marca ***al*** trebuie să respecte condiţia de non-adiacenţă (absenţa din imediata vecinătate stângă a unui articol definit (*fată a vecinului, fata cea mică a vecinului, fat**a** *__a__ vecinului*). Cele mai multe mărci sunt în distribuţie complementară (odată selectat procliticul ***lui*** sau una dintre prepoziţiile cazurilor oblice, este imposibilă şi o marcare flexionară: ***lui*** **Tom**ei*; *părerea *__a__ toat**ei** suflăr**ii***; *audierea *de martori**lor***). Puţine sunt mărcile cu alt statut: una singură, marcă de tip analitic ***al/a/ai/ale***, cere coocurenţa cu alt tip de marcă, fie cu una de tip sintetic (vezi statutul lui ***al,*** care admite coocurenţa cu o marcă flexionară: *fată **a** vecin**ului***), fie tot cu una de tip analitic (*fată **a lui** Ion*). Extrem de limitat şi numai în situaţii bine circumscrise, există şi câteva mărci care admit substituţia în variaţie liberă (*întrebarea **a mulţi** / **a câţiva** elevi / întrebarea **multor / câtorva** elevi*).

Rezultatul acestui proces îndelungat de diversificare a mijloacelor de marcare a cazurilor oblice şi, în acelaşi timp, de fixare a regulilor şi a restricţiilor de uz, pentru fiecare mijloc în parte, a fost unul de „complicare" excesivă a marcării cazului. Ca tip de marcare, categoria este controlată, în acelaşi timp, **flexionar** (prin selecţia a două tipuri de mărci: desinenţe şi/sau articol), **sintactic** (prin mărci selectate în anumite condiţii sintactice – vezi condiţia de adiacenţă/neadiacenţă), **lexical** (prin mărci selectate de anumite clase lexicale de substantive – vezi clasa „personalului") şi **semantico-gramatical** (prin legătura cu „definitudinea": anumite mărci sunt selectate sau, dimpotrivă, neacceptate în anumite condiţii de definitudine). Interesant de observat că aceleaşi trăsături, „personal" şi „definitudine", intervin, în forme şi proporţii diferite, atât în marcarea cazurilor oblice, cât şi în marcarea obiectului direct[2].

[1] Pentru inventarul şi distribuţia mărcilor, vezi GBLR: 59−62; vezi şi *Poziţia limbii române, între analitic şi sintetic*, în Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu, 2010: 121−122.

[2] Vezi GBLR: 435.

1.2. Articolul de față își restrânge investigația la analiza raportului „analitic” − „sintetic” pentru o clasă limitată de forme, alcătuită din cuantificatori numerici şi non-numerici (numerale cardinale şi ordinale, unii cuantificatori indefiniți şi cuantificatorii totalizanți *toți, amândoi*). Scopul acestui articol este ca, pe baza informațiilor obținute din excerptarea unui corpus de limbă română veche, format atât din texte originale, cât şi din traduceri, să urmărească, pentru această clasă restrânsă de forme, confruntarea dintre „analitic” şi „sintetic”, manifestată încă de la primele texte româneşti şi continuând şi astăzi. Clasa de cuvinte avută în vedere este una dintre zonele cele mai instabile şi mai caracteristice pentru această confruntare.

Articolul semnalează unele forme şi construcții ale cazurilor oblice neînregistrate în lucrări anterioare şi indică, de asemenea, cum concurența „sintetic” – „analitic” se manifestă diferit de la o subclasă de cuantificatori la alta şi, chiar în cadrul aceleiaşi paradigme, diferit între singular şi plural.

2. DESCRIERE

2.1. În secolul al XVI-lea, pentru cazurile oblice (G–D), se folosesc, paralel, mijloace sintetice şi mijloace analitice, iar, în unele construcții, apar structuri mixte, analitice şi sintetice în aceeaşi sintagmă.

2.1.1. Specific sintetice sunt formele cu desinența pronominală de plural ***-or(a)***, prezentă la pronume şi la adjective pronominale. Augmentul ***-a***, frecvent în construcțiile cu nume vid („şters”) şi deci cu utilizare pronominală a formelor (1b–d,h), nu se fixase definitiv cu această funcție (de distingere a pronumelui de adjectivul pronominal), putând apărea şi în cazul utilizării adjectivale (1i):

(1) a. „că iaste sminteală **amânduror** țărilor”, DÎR, 52
b. „Şi deschiseră-se ochii **amândurora**”, PO, 23
c. „Că **amândurora le** iaste să se postească”, Coresi, CC_2, 83/8
d. „**amândurora** puse-**le** împrotivă”, Coresi, CC_2, 363/7
e. „şi cu ştirea **tuturor** vecinilor”, DÎR, 4
f. „şi pre audzirea **tuturor** acelora”, PO, 61
g. „acelora **tuturora”,** PO, 62
h. „tatăl **tuturora**”, PO, 26
i. „Porunci faraon **tuturora oamenilor** săi”, PO, 137.

Interesantă este construcția sintetică a unui numeral ordinal (2a), refăcută analogic după modelul substantivelor cu desinențe feminine; în construcția dată, se realizează şi acordul cu substantivul. În altă apariție a aceluiaşi text (2b), numeralul

ordinal este invariabil sub aspectul cazului, neprimind desinența de caz oblic a substantivului:

(2) a. „Şi în a şapteasprădzeace dzi **al şeptei luniei** puse-se gios corabie", PO, 33
b. „şi în dzi de întâi **al zeace luniei** iviră-se vărhurele munților", PO, 33.

2.1.2. Specific analitice sunt construcții prepoziționale atât pentru genitiv, cât şi pentru dativ.

2.1.2.1. Construcțiile de genitiv ale cuantificatorului nedefinit *mulți*[3] (vezi 3(a–e)), ale cuantificatorului totalizant *tot/toți* (vezi 4(a–d)), ale numeralelor cardinale (vezi 5(a–b)) selectează adesea prepoziția ***a***:

(3) a. „că tatăl **a mulți** oameni pune-voi tine", PO, 47
b. „la sculătura **a mulți** întru izraili", Coresi, T.Ev., 171/224^v
c. „denaintea părintelui episcupului Teofil **şi a mulți** boiari", DÎR, 6
d. „dennaintea **a mulți** oameni buni şi negutători", DÎR, 9
e. „că nu vrea Domnulŭ **înaintea a mulți** ruşinați să fie", Coresi, CC_2, 276/30

(4) a. „spre fața **a tot pământul**", PO, 31
b. „celŭ ce luo păcatele **a toată** lumea", Coresi, CC_2, 508/24
c. „întru ştirea **a toate** limbile şi **a toată** lumea", Coresi, P., 229/11^v
d. „în aleanul **a toți** frații", PO, 47

(5) a. „încă şi unulŭ den numărulŭ **a doisprăzeace apostoli**", Coresi, CC_2, 359/3–4
b. „Despre trimiterea **a doi ucenici** din partea lui Ioan către Isus", Coresi, CC_2, 560/12.

Trebuie observată utilizarea exclusiv sintetică a lui *amândoi* (1a-d) şi exclusiv analitică a numeralelor cardinale (5a–b), dar oscilantă, în cazul totalizantului *tot*, care, la singular, preferă construcția analitică, iar, la plural, apare, în variație liberă, între analitic şi sintetic (să se compare (1e–i) cu (4a–d)).

Oscilația este prezentă uneori în aceeaşi frază sau la distanțe foarte mici (6):

(6) „izvorulŭ **a tuturorŭ** bunătățilorŭ şi **a toată** putearea", Coresi, CC_2, 383/37.

În proporție mult mai mică, ca marcă de genitiv este selectată prepoziția ***de*** (7a):

(7) „Pre mijlocŭ **de doao viiațe** cunoscute fi-veri", PS (apud Densusianu, 1961 [1938]: 114).

[3] Pentru comportamentul actual al cuantificatorului *mulți*, caracterizat, ca şi în limba veche, prin variația realizărilor sintetice şi a celor analitice, vezi Pană Dindelegan 2003: 65−74.

2.1.2.2. Pentru relaţia de dativ, cuvintele analizate folosesc încă frecvent prepoziţia funcţională ***a*** (8a–g) şi, în mai mică măsură, pe ***la*** (9):

(8) a. „să propoveduiască **a toată lumea** învăţătura mea”, Coresi, CC_2, 471/36–37
b. „tu grăiaşte **a tot nărodul**”, Coresi, Mol., $201/234^r$
c. „că **a mulţi** nu **le** se arată dulci un chipŭ de bucate”, Coresi, CC_2, 263/18
d. „amu pare-**le**-se **a mulţi** o răotate a fi”, Coresi, CC_2, 402/10
e. „să mărturisească **a cinci fraţi** ai lui, să nu vie şi ei la cea muncă mare”, Coresi, T.Ev, 108/122[8]
f. „**A doisprăzeace apostoli** numele **lă** sântŭ aceastea”, Coresi, CC_2, 476/8
g „Nimea nu poate **a doi domni** sluji[4]”, Coresi, CC_2, 218/24.

(9) „Scriem închinăciune şi multă sănătate *domnului* Budachi Ianăşu, birăul de cetatea Bist<r>iţeei *şi pârgarilor şi pârcălabului şi* **la tot svatul** domnitale. DÎR, 67.

De observat dublarea construcţiei prepoziţionale printr-o formă specifică de clitic pronominal de dativ (8c–d,f), precum şi coordonarea în serie cu dative flexionare (9).

Ca şi în cazul genitivului, şi la dativ se constată aceeaşi situaţie de variaţie a tipului de marcare, prezentă, uneori, în aceeaşi frază (10a–b); în (10b), sunt grupate toate mijloacele de marcare (sintetică şi analitică), iar, dintre cele analitice, este interesantă atât variaţia „***a***”, „***la***”, cât şi coocurenţa „***la a***”:

(10) a. „iaste **tuturorŭ** pace şi **a toată** lumea praznicŭ”, Coresi, CC_2, 504/12
b. „Ce mainte amu arătă-se **Mariei** la mormântŭ şi **alăltorŭ** muieri; de-aciia se arătă **lu Petru** (...); după aceaia **a unsprăzeace** (...); de-aciia se-au arătat împreună **la a cinci sute** de fraţi; după aceaia **celorŭ şaptezeci**”, Coresi, CC_2, 133/15–24.

2.1.2.3. Pentru oscilaţia analitic–sintetic, atât pentru genitiv, cât şi pentru dativ, interesante sunt **sintagmele mixte**, prezente frecvent în PO (dar nu numai!), în care cuantificatorul totalizant *tot,* mai ales la singular, dar şi la plural (vezi 11b,c,f,g,j), este construit analitic, cu ajutorul mărcii prepoziţionale ***a***, dar substantivul de pe poziţia a doua primeşte afixe clitice sintetice (desinenţă + articol sau numai articol); apare, în aceste exemple, dovada cea mai clară a „echivalenţei” funcţionale a celor două tipuri de marcare: analitică şi sintetică.

(11) a. „după obiceaiul **a tot pământului**”, PO, 54
b. „Şi Sim, cine-i frate lui Iafet, şi tatăl **a toţi ficiorilor** lui Eber”, PO, 37
c. „să fii sluga **a toţi slugilor** între fraţii lui”, PO, 36

[4] În exemplul dat, *a sluji* are regim intranzitiv, construindu-se cu dativul.

d. „De voi să fie frică şi tremur **a toată jigăniilor** şi **a toate pasărilor** ceriului", PO, 34
e. „Sfârşitul **a tot trupului** venit-au naintea mea", PO, 29
f. „şi domniți pre pasările ceriului şi **a tot fierilor** ce se leagănă spre pământ", PO, 20
g. „şi muri pre vedearea **a toți fraților**", PO, 68
h. „Grăiți **a toată adunăriei** feciorilor lu Izdraul", PO, 159
i. „Luo asupră de-aceea lăngă sine şase sute de cară (...) şi călăujii **a toată gloateei** sale", PO, 166
j. „Şi dziseră Moisi şi Aron **a toți fiilor** lu Izdrail", PO, 171.

Tot un tip de sintaxă mixtă apare şi în construcția (12a), unde primul component pre-nominal este construit desinențial (*altora*), iar al doilea, construit analitic, cu prepoziție (***a** mulți*); în (12b), construcția este şi mai specială, căci un substantiv postverbal se construieşte simultan cu un genitiv „obiectiv" sintetic şi cu unul „subiectiv" analitic[5] (vezi relația cu structura verbală *Toți priimesc amândouă leagile*):

(12) a. „câtŭ şi **altora a mulți** să fie", Coresi, CC_2, 341/8
b. „cumŭ aflămŭ în deaniia apostolilorŭ, că are locŭ **a-toți-priimitoarea amândurorŭ leagilorŭ**, veachea şi nooa", Coresi, CC_2, 393/37.

În alte construcții, marcarea cazuală este preluată de determinantul precedent ***celor***:

(13) „prinseră îngerii măna lui (...) şi mănule **a celor doao feate** a lui", PO, 53.

2.2. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, situația generală nu se modifică esențial, continuându-se oscilația „sintetic" − „analitic" manifestată şi anterior, în sensul că unele forme sunt marcate exclusiv sintetic, altele, exclusiv analitic, iar altele au marcare oscilantă sau mixtă.

2.2.1. În ce priveşte **marcarea flexionară**, sunt inedite formele cardinalelor ***doi*** (14a–k) ***şi trei*** (15), care, la Corbea [1691−1697], primesc, atât pentru genitiv, cât şi pentru dativ, mărci desinențiale, refăcute analogic după modelul pronominalului *amândoi* (16):

(14) a. „nume **al doaor** oraşuri", Corbea, 41, 65
b. „groapa **doaor** ape împreună curătoare", „curgerea **a doaor** ape", Corbea, 123
c. „împreună curgerea **a doaor** sau **a** mai **multor** ape", Corbea, 123
d. „fiii **doaor** surori născute dintr-un tată şi dintr-o mumă", Corbea, 127.

[5] În mod normal, coocurența celor două argumente (derivând de la subiect şi de la obiectul direct) nu este posibilă în română; aici, este acceptată, tocmai ca urmare a realizării diferite (analitice vs sintetice) a celor două complemente, precum şi a topicii lor diferite (complementul „subiectiv" precedă regentul, dobândind, împreună cu acesta, un statut asemănător numelui compus).

e. „nume **al doaor** ostroave”, „numele **doaor** ostroave”, Corbea, 141, 274, 342, 386
f. „împreunarea sau înjugarea **doaor** slove glasnice”, Corbea, 162
g. „punerea împreună a **doaor** lucruri usebitoare”, Corbea, 501
h. „deasupra **doaor** octave în muzică”, Corbea, 163
i. „numele **doaor** oraşuri”, Corbea, 301, 452
j. „când **doaor** cuvinte aseamine, cu mult usebită înţeleagerea **le** iaste”, Corbea, 360
k. „veri, fii **doaor** surori”, Corbea, 473

(15) „numele **trior** ostroave”, Corbea, 342
(16) „putearea îngăduită spre popăsârea pârâşilor **amânduror**”, Corbea, 118.

La genitiv, forma sintetică este precedată adesea de ***a*(*l*)**; de observat că procliticul acordat ***al*** are reguli de uz mult mai laxe decât astăzi (vezi (14b–c: *curgere**a a***), unde procliticul ***a*** apare în condiţiile articulării enclitice a vecinătăţii stângi). La dativ, e posibilă şi dublarea clitică (vezi 14j).

Interesant de semnalat că formele sintetice *duaor, trior* apar, în corpusul nostru[6], numai în Corbea (Transilvania), unde, în raport cu cele analitice, sunt predominante. Formele sintetice *duaor, trior* nu sunt înregistrate în niciuna dintre lucrările normative ale secolului al XVIII-lea, venind din zona Transilvaniei (nici în Eustatievici [1757], nici în *Gramatica latinească* [1771−1976], nici în Micu, Şincai [1780]). Fiecare dintre acestea caracterizează flexiunea cardinalelor ca fiind realizată exclusiv analitic; Eustatievici (41, 47) notează deosebirea dintre *doi* şi *amândoi*; pentru *amândoi* indică exemple ca „***amânduror*** *numerilor*”*,* iar, în legătură cu *doi,* spune că „[se comportă] asemine, numai să lipseşte de *căderea cea născătoare* (sintagmă terminologică pentru genitiv – *nota ns., GPD*) şi de *căderea cea dătătoare* (sintagmă pentru dativ – *nota ns., GPD*), 41)[7].

Pentru sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, rare sunt şi formele *toatei* (17a–b), genitiv sintetic feminin singular al cuantificatorului totalizant *toată,* şi *a patrai, a doauăi/a doaoăi*[8] (18a–b), forme sintetice ale ordinalului:

[6] Izolat, formele sintetice *duor/doaor* sunt înregistrate şi dincolo de zona Ardealului şi după secolul al XVIII-lea (apar la Budai Deleanu: „pentru mândriia **duor** sau a tri”, apud Nicula 2012: 175; apar în Codru Drăguşanu, *Rudimentele gramaticei române,* Bucureşti, Tipografia Săntu-Sava, 1848, p. 11−12; le găsim la moldovenii Eminescu, O. XIV, 292 (în DLR) şi Hasdeu (B.P. Hasdeu, „Pierit-au dacii?” în *Foiţă de istorie şi literatură*, nr. 25, 1860); le găsim şi în *Luceafărul*. Revistă literară, 15 octombrie, nr. 2, 1903, p. 335). Ultimele informaţii ne-au fost comunicate de Carmen Vasile.

[7] Altfel spus, cele două forme se comportă asemănător, cu deosebirea că ***doi*** este lipsit de forme pentru genitiv şi de dativ.

[8] Formele *a doauăi/a doaoăi* sunt comentate de editor ca fiind **foarte rare**, iar construcţia cu procliticul ***a*** în locul demonstrativului ***celei*** este apreciată ca „unică în epoca veche” (Dragomir, 2006: 67; vezi, aici, şi alte surse: Carabulea, 1980, care înregistrează încă alte două exemple: „numărul **a şeapteei** stepene”, Lucaci, „un glas (...) **al şeaselui** înger”, N.Test. [1648]). Pentru secolul al XVI-lea (vezi şi *supra* (2a)), o formă cazuală de ordinal, realizată cu ajutorul articolului enclitic masculin, este semnalată şi de Densusianu (*al* ***zecelui***, în Densusianu, 1961 [1938]: 116), autorul comentând că „este, cu siguranţă, o formă făurită ad-hoc”.

(17) a. „voievodul **toatei** Ghermanii (adecă Ţării Nemţeşti)”, *Istoriia*, 199/79[v]
b. „în clevetirea **a toatei** lumi”, Antim, 300/27
(18) a. „într-a treia decadă a **a doauăi** cărţi a lui”, *Istoriia*, 161/ 24[r]
b. „într-a doua decadă a **a patrai**[9] cărţi”, *Istoriia*, 165/30[r].

De observat că, deşi rare, ordinalele cu flexiune cazuală sintetică sunt înregistrate şi de gramaticieni; astfel, Cipariu (1992 [1876, 1869, 1877, 1877]: 193) comentează că forme precum ***ai doiloru****-mi veri* apar „la cei vechi”, „azi nu se mai aud” şi, la fel, despre forme ca ***ai doilor, ale douălor, alor doilor, alor douălor***, notează că „astăzi nu se mai zice, cu atât mai puţin în G.D”. (1992: 319).

În acelaşi sens, trebuie notate şi formele cazuale sintetice ale posesivelor *al nostru****lui****, al noas****trei****, a noştr****ilor***[10], prezente în indicaţiile gramaticilor (vezi Eustatievici [1757]: 46), şi, rar, chiar în texte de limbă veche („aceasta iaste a noas**trei** fire făcătoriu”, Coresi, CC_2, 130/28).

În privinţa formei flexionare ***toatei*** (feminin singular)[11], este semnificativ modul cum au evoluat aprecierile normative ale gramaticienilor vremii. Şincai (1980 [1805]: 138–139) corectează indicaţiile anterior făcute (în Micu, Şincai 1980 [1780]: 27), care considerau că „adjectivul *tot, toată*, la singular, (...) rămâne **nedeclinat**”. După douăzeci şi cinci de ani, recomandă, pentru feminin singular: G. ***a toatei vacei,*** D. ***toatei vacei***, comentând „**am greşit foarte mult** (*subl. ns. – GPD*). Acum însă greşeala îndreapt-o astfel: (...) la plural şi *toată* la genul feminin se declină ca adjectivele”. Timpul a dovedit că recomandarea lui Şincai din 1805 nu s-a impus; Cipariu (1992 [1876, 1869, 1877]: 23) indică, pentru G–D singular, declinarea „cu prepuseţiunea *a*, G–D *a totu* (m.), ***a toată*** (f.)”.

2.2.2. Marcarea analitică

2.2.2.1. Pentru genitiv, continuă utilizarea lui ***a*** (20a–f) şi, rar, a lui ***de*** (21a–d):

(20) a. „viziri mare **a trei** oraşuri mari”, Corbea, 527
b. „nume al unui petic anthinean şi **a câţiva** oamini”, Corbea, 47
c. „De adunarea **a toate** năroadele la judecata lui Dumnezeu”, Ev.Govora, 196
d. „Isus hristos, Împăratul **a toţ** împăraţii”, Ev.Govora, 468
e. „împrotiva **a multe** năroade”, Ev.Govora, 468
f. „cătră zborul **a întunearece** de îngeri”, Ev.Govora, 459.

[9] În ediţie, apare, greşit, cu grafia *a a* ***patra-i*** *cărţi*, finala desinenţială fiind interpretată drept clitic pronominal de dativ posesiv; această grafie intră în contradicţie cu indicaţia editorului şi chiar cu grafia de la p. 67.

[10] În cele mai multe apariţii din româna veche, ca şi în norma literară a românei actuale, posesivele nu marchează formal distincţiile de caz, ci încorporează lexical o informaţie cazuală (astfel, lexemele *al nostru, ai noştri* includ, inerent, trăsătura [+ genitiv]).

[11] Indiferent de tipul de variantă pentru plural (*tuturor(a), tutulor* sau izolatul arhaic *tutor*), toate reprezintă realizări flexionare, căci primesc desinenţa specific pronominală pentru cazurile oblice *-or* (vezi Densusianu, 1961 [1938]: 124).

În exemplul (20f), apare cuantificatorul arhaic *întunearece*, construit analitic, după modelul altor cuantificatori.

(21) a. „cărticică însămnătoare **de toate lucrurile** zileşti", Corbea, 159
b. „Isprăvire **de cei doi tâlhari"**, LC, 198/424[r]
c. „figură aşezătoare **de doao** înțeleageri", Corbea, 159
d. „o piiatră scumpă arătătoare **de trei** feațe", Corbea, 524
e. „**de doaă** limbi înțelegători", Corbea, 74.

Între exemple există o diferență: în (21a–b), ***de*** este selectat în condițiile în care grupul nominal în genitiv are trăsătura [+Definit], în timp ce în (21c–e), grupul nominal este non-definit.

De observat limitarea selecției mărcii analitice ***de*** la clasa complementelor adjectivale sau substantivale, introducând complemente ale adjectivelor/substantivelor postverbale derivate în ***-tor*** sau infinitive lungi.

Ca noutate, apare în epocă utilizarea **mărcii analitice *la*** şi pentru genitiv, construcție frecventă la Corbea (22a–i), text în care ***la***, pentru G, este mai frecvent decât ***a*** sau ***de***. Interesantă este utilizarea marcatorului ***la*** într-un text cult (Corbea), ceea ce înseamnă că nu se produsese încă separarea pe registre stilistice existentă astăzi[12].

(22) a. „numele **la doi greci** viteazi", Corbea, 26
b. „un nume **la doi crai** ai gothuseanilor", Corbea, 27
c. „nume **la doao oraşe**", Corbea, 35
d. „nume **la doi p(o)etici** [sic!]", 100
e. „nume **la doi** oratori mari", Corbea, 201
f. „feciorii **la doi** frați, veri primari", Corbea, 362
g. „nume **la trei** oraşuri usebite", Corbea, 230
h. „numele **la trei oameni** învățați anthineani", Corbea, 512
i. „nume **la câțiva** înțelepți", Corbea, 41.

Apare clar că selecția lui ***la*** nu este influențată nici de forma regentului (articulat definit sau nearticulat), nici de clasa lexicală a genitivului (personal sau non-animat), nici de componența grupului în genitiv.

2.2.2.2. Pentru marcarea relației de dativ, se continuă selecția lui ***a*** (23a), precum şi selecția lui ***la*** (23b,c), ocurent în construcții cu dublare clitică (23b) sau fără dublare clitică (23c):

[12] În româna actuală, construcții precum: *din cauza* ***la*** *fata asta, urmările* ***la*** *medicament* sunt puternic conotate ca registru stilistic, aparținând în exclusivitate registrului popular, non-literar (vezi GBLR: 64). În româna actuală, este o diferență de uz între marca „la" a genitivului şi cea a dativului: la dativ, „la" apare şi dincolo de registrul popular, fiind acceptat, în anumite limite, şi în limba cultă.

(23) a. „Aşa să cade a face **a tot omul**”, Ev. Govora, 168
b. „adecă oameni ca aceiia carii, când pot căpăta oarecare cărţi bune, **la nimini** nu **le** părtăşesc, fără numai şie în taină-ş cetesc”, Corbea, 73
c. „Însă nu puţină mirare iaste **la toţi**”, *Istoriia*, 194/71[v].

Mai rar, şi mai ales în texte cu circulaţie larg laică, marcatorul ***la*** este selectat şi în grupuri care au ca regent un adjectiv sau un nume postverbal (24a–b). Dat fiind faptul că, în alte apariţii, acest complement primeşte fie cazul genitiv, fie cazul dativ, fie o construcţie prepoziţională cu ***de***, efectul, în cazul selecţiei lui ***la***, îl constituie ambiguizarea relaţiei cazuale (***la*** stă pentru o relaţie de genitiv sau pentru una de dativ?):

(24) a. „Ascultaţi, oameni, <u>iubitori</u> **la oameni**, adâncul şi blândeaţele ce feace Dumnedzeu”, LD, II, 320/170[r]
b. „<u>pierzători</u> **de suflete** şi <u>iubitori</u> **la argint**, LD, III, 335/58[r].

2.2.3. Sintagmele mixte, cu marcare analitică a primului component, dar marcare desinenţială a celui de al doilea, înregistrate anterior pentru secolul al XVI-lea (*supra*, **2.1.2.3**), îşi continuă apariţia, fiind prezente atât în texte (25), cât şi în comentariile gramaticienilor (26):

(25) „mutând presfârşitura cea într-o soglasnică **a tot înmulţitoriului** celui mai sus pomenit”, Eustatievici, 76
(26) Micu, Şincai (1780 [1980]: 26–27) înregistrează, pentru singular, construcţiile G. ***a tot omului***, D. ***tot omului***.

2.3. Câteva decenii mai târziu, la Neculce [cca. 1743], care aparţine unei epoci apropiate, dar provine din altă zonă – din Moldova –, găsim aceleaşi particularităţi de marcare a cazurilor oblice, exceptând formele sintetice pentru cardinale (*supra*, 14–15) şi ordinale (*supra*, 18a–b).

Pentru genitiv, continuă a fi predominante formele analitice cu ***a***:

(27) a. „Şi boierimea **a doao** ţări”, Neculce, 120, 1
b. „le-au tăiat capeteli **a tustrii** dzua amiadzădzi”, Neculce, 68
c. „înaintea **a tot** nărodul”, Neculce, 91
d. „Şi l-au scos la Divan înaintea **a toată ţara**”, Neculce, 54, 55
e. „împotriva **a multe** poghiazuri leşeşti”, Neculce, 94.

Şi deşi prepoziţia ***de*** continuă să existe în epocă drept marcator al relaţiei de genitiv (vezi 28a–c), nu a fost înregistrată şi pentru clasa cuantificatorilor aici analizaţi.

(28) a. „ca un împiedecătoriu **de binele creştinilor**”, Neculce, 233
b. „în dzioa de agiunul **de Crăciun**”, Neculce, 77
c. „Şi era om **de casa** împăratului”, Neculce, 201.

Pentru dativ, sunt selectate atât forme cu ***a*** (29a), cât şi forme cu ***la*** (29b–d):

(29) a. „Atunce au spus **a tot nărodul** c-au murit Cantemir-vodă”, Neculce, 115
b. „scrisă **la toată** boierimea şi slujitorimea”, Neculce, 109
c. „Aşijdere au dat poroncă **la toată boierimea** să-ş aducă scrisori”, Neculce, 192
d. „Arătatu-s-au **la toți** cu blândețe şi cu milă”, Neculce, 193.

Atât pentru genitiv, cât şi pentru dativ, se continuă oscilația sintetic – analitic, prezentă, uneori, în aceeaşi frază:

(30) a. „patriiarhul **al Sfintei Cetăți** a Ierusalimului şi **a toată** Palestina”, Neculce, 193
b. „care acolo i-au făcut cinste 2 dzile, **şi lui, ş-a toată boierimea şi oastea** câtă era”, Neculce, 85.

Exemplele de sub (30) înregistrează cazuri de coordonare a mai multor grupuri nominale în genitiv (30a) sau în dativ (30b), unele marcate sintetic, altele analitic.

3. CONCLUZII

a) În corpusul parcurs (secolul al XVI-lea – mijlocul celui de al XVIII-lea), formele cuantificatorilor analizați înregistrează, pentru cazurile oblice, o variație bogată şi continuă între marcarea sintetică şi cea analitică, fiind domeniul în care „înfruntarea” sintetic – analitic s-a desfăşurat pe o perioadă extrem de lungă de timp.

b) „Confruntarea” „sintetic” – „analitic” se manifestă diferit de la o subclasă de cuantificatori la alta (compară *doi, amândoi, toți*) şi, chiar în cadrul aceleiaşi paradigme, se manifestă diferit între singular şi plural (compară comportamentul singular vs plural al totalizantului *tot* sau al cuantificatorului *mult*).

c) În întreaga perioadă examinată, se înregistrează, cu unele diferențe de frecvență, următoarele prepoziții pentru marcarea cazurilor oblice: (i) marca ***a***, atât pentru relația de genitiv, cât şi pentru dativ, dar mai frecventă pentru genitiv; (ii) marca ***la***, pentru relația de dativ, însă, destul de repede, va apărea şi pentru genitiv (multe atestări datează din secolul al XVII-lea); (iii) marca ***de***, pentru relația de genitiv (este atestată atât pentru grupuri nominale definite, cât şi pentru grupuri nominale non-definite, dar, ca frecvență, începe să se specializeze pentru grupuri nominale non-definite).

d) Ca efect al analogiei, se înregistrează, izolat, formele sintetice ale cardinalelor: ***duor, trior***; tot izolat, apar şi forme sintetice ale numeralelor ordinale (***a doauăi, al doilor, ale douălor, alor doilor, alor douălor***), precum şi ale totalizantului *toată* la feminin singular ((***a***) ***toatei***). Pe aceeaşi linie, a marcării sintetice a cazului, trebuie notate şi câteva forme din afara inventarului analizat, şi anume: posesivele *al nostru**lui**, al noas**trei**, ai noştr**ilor.***

e) În tabloul general al variației de forme, până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (perioada acoperită de corpus), nu se fixaseră încă normele şi restricțiile de uz existente astăzi, proces care se va definitiva, cu strictețe, mai târziu (de exemplu, „***la***", pentru genitiv, apărea şi în texte culte; „***de***", pentru genitiv, continua să apară, chiar dacă mai restrâns, şi pentru grupuri nominale definite; „***a***" continua să apară şi pentru dativ). Extrem de puține dintre situațiile înregistrate, ca variante, pe material de limbă veche, au rămas şi astăzi în variație liberă autentică.

CORPUS

Antim = Antim Ivireanul, *Predici*, ediție critică, studiu introductiv şi glosar de G. Ştrempel, Bucureşti, Editura Academiei, 1962.

Corbea = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, studiu introductiv, note şi text, Cluj, Editura Clusium, 2001.

Coresi, CC_2 = Diaconul Coresi, *Cartea cu învăţătură* [1581], publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1914.

Coresi, Mol. = Diaconul Coresi, *Molitvenic rumânesc* [1567–1568], ediție critică de Vladimir Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

Coresi, T. = Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul* [1561]. Editată de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.

Coresi, T.Ev. = Diaconul Coresi, *Tâlcul evangheliilor* [1567], ediție critică de Vladimir Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

Coresi, P. = Diaconul Coresi, *Pravila,* în *Texte.*

DÎR = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

Eustatievici 1969 [1757] = Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române*. Ediție, studiu introductiv şi glosar de N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.

Ev.Govora = *Evanghelie învăţătoare* (Govora, 1642), ediție, studiu introductiv, note şi glosar de Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

Istoriia [1690–1710] = *Istoriia Ţărâi Româneşti*, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar şi indice de nume proprii de Otilia Dragomir, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

LC = *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română,* V, *Lemnul crucii*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Emanuela Timotin, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2001.

LD = *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, X, *Legenda Duminicii*, studiu monografic, ediţie şi glosar de Emanuela Timotin, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2005.

Micu, Şincai, 1980 [1780] = Samuil Micu, Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

Neculce = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

PO [1581−1582] = *Palia de la Orăştie*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Al. Gafton, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005.

PS = *Psaltirea Scheiană,* din Densusianu, 1961 [1938].

Şincai 1980 [1805] = Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

Texte = Ion Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*. I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui* ***Coresi***, III. *Fragmentul Teodorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefeţe şi epiloguri*, Bucureşti, Editura Academiei, 1982.

BIBLIOGRAFIE

Carabulea 1980 = Elena Carabulea, *Numeralul ordinal în limba română veche*, în SCL, XXXI, nr. 4, p. 359−364.

Cipariu 1992 [1876, 1869, 1877] = Timotei Cipariu, *Opere* II. Ediţie îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Introducere de Mioara Avram, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992.

Densusianu 1961 [1938] = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Vol. II, *Secolul al XVI-lea.* Ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Dragomir 2006 = *Studiu filologic*, în *Istoriia Ţărâi Româneşti*, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, ediţie critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar şi indice de nume proprii de Otilia Dragomir, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 11–18.

Eustatievici 1969 [1757] = Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române*. Ediţie, studiu introductiv şi glosar de N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2010.

Gramatica latinească [1771−1976] = *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*, ediţie critică de Gheorghe Chivu, Revizia şi traducerea textului latin de Lucia Wald, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001.

Guţu Romalo 1996 [2005] = *Substantivul românesc între analitic şi sintetic*, în *Aspecte ale evoluţiei limbii române*, Bucureşti, Editura Humanitas, p. 95–100.

Hopper, Traugott 1993 = Paul Hopper, Elizabeth Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge Univesity Press.
Ledgeway 2012 = *Syntheticity and analyticity*, în Adam Ledgeway, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press, p. 10–29.
Micu, Şincai 1980 [1780] = Samuil Micu, Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
Nicula 2012 = Irina Nicula, *Secolul al XIX-lea. Numeralul*, în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Bucureşti, Editura Aca demiei Române, p. 173–184.
Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, *Morfosintaxa limbii române*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Şincai 1980 [1805] = Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

CASE INFLECTION – BETWEEN ANALYTIC AND SYNTHETIC
Cardinals and non-numeric quantifiers in old Romanian

(Abstract)

The article is based on theoretical information regarding the ‘analytic’–‘synthetic’ typological parameter.

The study is limited to old Romanian, and, within this period, to a reduced class of forms: numeric and non-numeric quantifiers (cardinal and ordinal numerals, some indefinite quantifiers, the universal quantifier *toţi* ‘all’, and the quantifier *amândoi* ‘both’).

The author investigates the‘analytic’–‘synthetic’ marking competition, which occurs as early as the first Romanian texts. The morphological class under discussion is very unstable and, therefore, typical for this competition. Inflectional marking variation has different manifestations from one subclass of quantifiers to another and sometimes, even in the same paradigm, in the singular it manifests itself differently from the plural.

Separate inventories are made for synthetic and for analytic markers. The author signals forms and constructions in oblique cases which have not been mentioned in earlier studies. She brings arguments in favour of the idea that until the mid-18th century (the period covered by the corpus) the norms and usage restrictions had not been set yet for each marker (***la***-genitive was also used in literary texts, ***de***-genitive continued to be used with definite noun phrases, the preposition ***a*** was used as a dative marker as well, etc.). Only at a later date did restrictions and specializations begin to manifest themselves more strictly.

Cuvinte-cheie: marcaj flexionar, marcaj analitic, concurenţă analitic – sintetic, numeral, cuantificator non-numeric.

Keywords: inflectional marking, analytic markers, the analytic – synthetic competition, numeral, non-numeric quantifier.

Ana-Maria Iorga Mihail

RELEVANȚA TIPOLOGICĂ A TRĂSĂTURII [±ANIMAT] ÎN REALIZAREA PREPOZIȚIONALĂ A DATIVULUI DIN CONSTRUCȚIA DITRANZITIVĂ[1]

1. INTRODUCERE

În acest articol, voi arăta că ierarhia animatului este relevantă în limba română în descrierea construcțiilor ditranzitive. De aceasta depinde în mare măsură acceptabilitatea construcției prepoziționale cu *la* în locul dativului flexionar în structurile ditranzitive. Toleranța construcției cu prepoziție este influențată de locul pe care îl ocupă referentul obiectului indirect în ierarhia animatului. Relevanța trăsăturii [+ animat; + definit] a fost subliniată în cazul obiectului direct cu *pe* în limba română, dar nu a mai fost formulată până acum, după ştiința mea, în privința obiectului indirect realizat prepozițional (*la* + Ac.).

Mă voi referi aici numai la dativul din construcțiile ditranzitive, aşa cum apar definite la Malchukov, Haspelmath & Comrie (2010: 1)[2].

La punctul **2** voi prezenta succint cele două moduri de realizare a dativului în română: marcarea cazuală, flexionară şi marcarea analitică, prepozițională, iar la **3** voi oferi o scurtă descriere a funcționării construcției cu *la* în română. La punctul **4** voi prezenta ierarhia animatului şi trăsăturile prototipice ale obiectului indirect din acest punct de vedere, iar în secțiunea **5**, voi oferi o descriere detaliată a funcționării construcției prepoziționale *la* + Ac., echivalente cu dativul, arătând că aceasta depinde în mare măsură de poziția obiectului indirect în ierarhia animatului. Cu cât referentul obiectului indirect este mai înalt în ierarhia animatului, cu atât construcția cu *la* este mai puțin tolerată.

[1] Acest articol a fost realizat cu sprijinul financiar al proiectului POSDRU 107/1.5/S/80765 din cadrul Fondului Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, axa prioritară 1, domeniu major de intervenție 1.5.

[2] Autorii propun o definiție semantică a structurilor ditranzitive. Potrivit autorilor, construcțiile ditranzitive sunt alcătuite dintr-un verb (ditranzitiv), un argument Agent, un argument echivalent cu Primitorul/Destinatarul şi un argument Temă. Sensurile caracteristice ale verbelor ditranzitive sunt cele exprimate de verbe ca *a da* 'give', *a vinde* 'sell', *a aduce* 'bring' sau *a spune* 'tell'. Verbul *a da* este considerat cel mai frecvent verb ditranzitiv în toate limbile. Un exemplu ca *Mary gave John a pen* 'Mary i-a dat lui John un stilou' e considerat de autori o construcție ditranzitivă tipică (Malchukov, Haspelmath & Comrie 2010: 1).

2. ANALITIC vs SINTETIC ÎN MARCAREA DATIVULUI ROMÂNESC

În limbile cu flexiune, obiectul indirect primeşte mărcile cazuale de dativ. În limbile cu marcare analitică, este folosită o anumită prepoziție sau postpoziție (Feuillet 2006: 406). Semantic, aceşti marcatori sunt asociați frecvent cu un marcator spațial – Feuillet 2006 dă ca exemplu fr. *à*, sp., it. *a* şi bulg. *na* „pe" – sau cu un verb cu sensul lui *a da* (cum este chinezescul *gei*).

Româna permite atât realizarea sintetică, cât şi realizarea analitică a dativului. Marcarea analitică (prepozițională) este o trăsătură specifică limbilor romanice, în timp ce realizarea flexionară este o moştenire latinească, dar şi o trăsătură caracteristică limbilor balcanice (Manoliu 2011: 484).

Marcarea analitică a dativului (*la* + Ac.) exista şi în limba veche. S-a păstrat în româna contemporană, însă cu diferențe clare între varianta literară standard şi varianta nonstandard. În româna standard (RS), dativul cu *la* înlocuieşte dativul flexionar ca urmare a unei restricții morfologice (vezi *infra*, **3.1**), iar fenomenul se limitează clar la un anumit tip de contexte. În româna nonstandard (RNS) însă, situațiile în care dativul flexionar este înlocuit de cel prepozițional sunt mult mai diverse. Unii autori au arătat chiar că în româna vorbită structura prepozițională tinde să se extindă şi să devină mai populară decât dativul flexionar[3]. Totuşi, construcțiile prepoziționale echivalente cu dativul au grade diferite de acceptabilitate (vezi **5**).

3. CONSTRUCȚIA CU *LA*

3.1. În **româna standard**, este preferată marcarea flexionară a dativului. Cornilescu (1995: 12–13) notează că alegerea între cele două posibilități de marcare depinde de o proprietate morfologică: disponibilitatea primului element al grupului (cuantificator sau determinant) de a realiza flexiunea cazuală ([+/– caz morfologic]). Mărcile flexionare sunt preluate de primul component al constituentului în dativ, iar dacă acesta este invariabil, obiectul indirect se realizează obligatoriu ca grup prepozițional (*la* + Ac.). Este singura situație în româna standard când nu se poate realiza dativul flexionar, iar structura prepozițională devine singura opțiune. Această restricție morfologică are, desigur, acelaşi rezultat şi în **româna nonstandard**.

Elementul invariabil poate fi un cuantificator (numeral cardinal ca în (1a) sau alt tip de cuantificator ca *nişte* [+ sg.], *nimic*, *orice*, *tot* [+ sg.]) sau un adjectiv/o locuțiune adjectivală (ca în (1b): *astfel de*, *tot felul de*):

[3] "In accordance with the pan-Romance preference for pre-position, in contemporary spoken registers *la* followed by the unique case form tends to eliminate the postposed marker of the genitive" (Manoliu-Manea 1995: 79).

(1) **GPrep: la + Cuantificator/Adjectiv [– caz morfologic] + substantiv (RS, RNS)**
a. *Am dat premii* ***la doi copii***
b. *Nu dau informații* ***la astfel de oameni****.*

Dacă elementul invariabil este precedat de determinanți care au flexiune cazuală, construcția prepozițională nu mai este prima opțiune în româna standard:

(2) *Am dat premii* ***celor (mai buni) doi copii****.*

3.2. În **româna nonstandard**, dativul se poate realiza ca grup prepozițional cu *la* şi în configurații în care primul component al GDet. are flexiune cazuală. Realizarea sintetică şi cea analitică sunt echivalente semantic, dar ultima tinde să se extindă. Totuşi, în cazul construcției prepoziționale pot fi stabilite diverse grade de acceptabilitate, în funcție de caracteristicile semantice şi plasarea în ierarhia animatului a numelui din poziția obiectului indirect.

4. IERARHIA ANIMATULUI ŞI MARCAREA OBIECTULUI INDIRECT

Caracterul animat şi definitudinea pot influența împreună proprietățile de codare a argumentelor (Malchukov 2008: 205). În spaniolă şi în română de exemplu, obiectul direct este marcat cu *a*, respectiv *pe*, atunci când este [+ uman] şi [+ specific].

Proprietatea [± animat] are o manifestare scalară, presupunând o ierarhie, o ordonare graduală sub forma unui continuum a unor trăsături, de la „cel mai animat", la „cel mai puțin animat". Pornind de la o ierarhie de bază (3), limbile operează cu distincții mai generale sau mai rafinate:

(3) **Ierarhia animatului**
uman < animat < inanimat (Aissen 2003: 437, Comrie 1989: 185).

Cea mai cunoscută ierarhie extinsă a animatului este cea formulată de Dixon 1979[4] şi preluată, printre alții, de Croft 2003:

(4) **Ierarhia extinsă a animatului** (Croft 2003: 130)
pronumele personale, pers. I şi II < pronumele de pers. III < numele proprii < substantivele comune [+ uman] < substantivele comune [– uman] [+ animat] < substantivele comune [– animat]

[4] Dixon, R. M. W. 1979. "Ergativity", *Language* 55, 59–168. Apud Croft (2003: 130).

Tabelul 1
Ierarhia extinsă a animatului

pronume		nume proprii	substantive comune		
pronumele personale, pers. I şi II	pronumele, pers. III		[+ uman]	[– uman] [+ animat]	[– animat]

Această ierarhie este construită pe trei dimensiuni funcţionale legate între ele (5) şi este responsabilă pentru mai multe fenomene gramaticale la nivelul limbilor (realizarea subiectului şi a obiectului, marcarea diferenţială a obiectului etc.):

(5) **Componentele ierarhiei extinse a animatului**
a. *Persoană*: *I, II < III*
b. Referenţialitate: *pronume < nume propriu < substantiv comun*
c. Caracter animat: *uman < animat < inanimat* (Croft 2003: 130).

Ierarhia animatului se corelează şi interacţionează cel mai adesea cu ierarhia definitudinii, în special în codarea obiectelor[5]. Referenţii definiţi – cunoscuţi de emiţător şi de receptor deopotrivă – sunt mai sus în ierarhie decât referenţii non-specifici, care pot fi identificaţi doar ca tip:

(6) **Ierarhia definitudinii**
Definitudine: *definit < specific < nonspecific* (Croft 2003: 132).

În general, Destinatarul este cel mai frecvent [+ uman] şi [+ definit]. Kittilä, Västi & Ylikoski (2011: 1) analizează rolul pe care caracterul animat îl are asupra interpretării cazurilor şi a rolurilor tematice. Destinatarul (sau Primitorul, „Receiver”) este printre rolurile considerate de autori ca având în mod prototipic un referent animat (alături de Agent, Beneficiar şi Comitativ), în timp ce Ţinta, Tema, Pacientul, Instrumentul şi Locativul sunt apreciate ca tipic inanimate (Kittilä, Västi & Ylikoski 2011: 11). Distincţia se sprijină şi pe opoziţia entitate activă *vs* entitate inactivă: Agentul şi Primitorul participă activ la eveniment, în timp ce Ţinta, Instrumentul şi Tema sunt inactive şi mai apropiate în acest sens de inanimate. Agentul şi Primitorul sunt aproape exclusiv [+ uman], dar Ţinta, Locativul şi Pacientul pot fi animate sau inanimate.

Trăsătura [± animat] nu e o caracteristică inerentă a unei entităţi (Kittilă, Västi & Ylikoski 2011: 16), pentru că există contexte în care entităţile pot fi analizate ca animate sau inanimate în funcţie de modul în care sunt conceptualizate. Instituţiile, de exemplu, intră în această categorie (*administraţia locală*, *şcoala*, *banca*, *Parlamentul*, *poşta* etc.).

[5] În română, obiectele directe sunt marcate cu *pe* atunci când sunt foarte proeminente, în sensul că ocupă o poziţie înaltă în ambele ierarhii, şi în cea a animatului, şi în cea a definitudinii.

5. CONSTRUCȚIA PREPOZIȚIONALĂ ŞI IERARHIA ANIMATULUI

Voi evalua gradele de acceptabilitate ale contextelor în care dativul se realizează prin construcție prepozițională doar în RNS, pentru că în această variantă structurile cu *la* au, aşa cum am arătat, o libertate şi o diversitate mai mare. Exemplele **A–F** au fost grupate astfel încât să ilustreze gradual acceptabilitatea construcției, de la situația cea mai gramaticală la contextul cel mai puțin acceptabil. De notat însă că exemplele cu cel mai mare grad de acceptabilitate nu sunt absente din RS, unde sunt în curs de extindere. Ierarhia de acceptabilitate formulată pentru construcția cu *la* este strâns legată de ierarhia animatului şi a definitudinii.

5.1. Din punctul de vedere al **gradelor de acceptabilitate**, enunțurile ordonate de la **A** la **F** în ierarhia de mai jos ar trebui interpretate astfel:

– enunțul cel mai înalt în ierarhie are cel mai mare grad de acceptabilitate, este frecvent şi este tolerat în aceeaşi măsură ca dativul flexionar cu care este echivalent;

– enunțul cel mai jos în ierarhie are cel mai mic grad de acceptabilitate, este limitat dialectal sau este total incompatibil cu realizarea prepozițională.

A. Pronume, adjective pronominale, cuantificatori [+ caz morfologic] (+ substantiv)

O serie de pronume şi adjective pronominale – demonstrative, indefinite, negative – (unele dintre ele funcționând şi cu rol de cuantificatori) şi cuantificatorul colectiv *amândoi* acceptă şi dativul flexionar, şi construcția prepozițională, în funcție de cum sunt tratate ca [+ caz morfologic] sau [– caz morfologic]. Cele două realizări sunt sinonime.

(7) **Pronume, adjective pronominale, cuantificatori [+ caz morfologic]**
mulți, puțini, toți, câțiva, fiecare, nimeni, niciun/nicio, atâți, alți, ceilalți, amândoi etc.

Cornilescu (1995: 13) consideră că aceşti cuantificatori sunt [+ caz morfologic] atunci când sunt interpretați similar adjectivelor şi [– caz morfologic] atunci când sunt asociați cu numeralele cardinale.

(8) a. *Le dau cărți* ***multor copii***
b. *Le dau cărți* ***multora***
c. *Le dau cărți* ***la mulți copii***
d. *Le dau cărți* ***la mulți***
(9) a. *Nu dau cărți* ***nimănui***
b. *Nu dau cărți* ***la nimeni***

c. *A fost soldat şi general şi n-a făcut rău **la nimeni**, că d-aia l-a şi decorat* (Adameşteanu)
d. *N-am zis, dom'ne, **la nimeni** în afară de voi!* (Verdeş)

(10) a. *Le da Zamfirescu **la toți** care lucra la el, şi de sărbători şi de Paşti, ce ouă de ciocolată, ce tablete mari, uite-aşa, e-hei, ce n-ar da să le mai aibă acu!* (Adameşteanu)
b. *Cu ocazia zilei naționale le doresc **la toți locuitorii** sectorului doi ă... le adresez urarea de La mulți ani* (IVLRA)

(11) ***La câți*** *a dat pe datorie ar fi femeie bogată* (Adameşteanu)

(12) a. *Cinci sute de lei i-a dat **la ăla** de i-a făcut, şi tot i-a greşit, alege-s-ar prafu...* (Adameşteanu)
b. ***La alea*** *ale lui, la matracucile lui, la curvile alea ale lui un' să duce, le face şi **la alea** poezii?* (Adameşteanu)
c. *I-a făcut şi **la aia** copii* (Adameşteanu)

(13) *Se duce şi dă **la unul** şi **la altul** şi țuică şi bani* (Preda).

Pentru majoritatea exemplelor, caracterul indefinit al pronumelui/adjectivului pronominal favorizează gradul mare de acceptabilitate a construcției cu *la*. Pentru altele, motivul pentru care construcția prepozițională tinde să fie preferată dativului flexionar în RNS este acela că ea permite evitarea unor forme flexionare complicate ale cuantificatorilor (de exemplu, forme cazuale neregulate):

(14) a. *Le dau cărți **la amândoi***
b. *Le dau cărți **amândurora.***

B. Substantive comune cu trăsătura [+ uman], la plural şi la singular, cu citire generică

(15) a. *E bine să dai **săracului***
b. *E bine să dai **la sărac***

(16) a. *Bunica dă hainele vechi **săracilor***
b. *Bunica dă hainele vechi **la săraci***

(17) *Legionarii, zise Dobrinescu, dau de mâncare **la săraci**...* (Preda)

(18) a. *Cându dai **la orfan**, ajuți pe Dumnidzeu* (Zanne, vol. V, 560)
b. *Când dai **la sărac**, ajuți pe Dumnedzeu* (Zanne, vol. V, 560).

C. Substantive comune la plural cu trăsătura [+ uman], substantive comune la singular sau la plural cu trăsătura [+ animat, – uman] şi substantive colective cu referent [+ uman]

i) [+ uman] (plural; citire definită sau indefinită)

(19) a. *Le-am dat bomboane **copiilor***
b. *Le-am dat bomboane **la copii***

(20) a. *Partidul a promis bani* ***oamenilor***
b. *Partidul a promis bani* ***la oameni***
(21) a. *Şi chiar aşa a şi fost, că tăticu, tot ce-a avut, numa* ***la copiii*** *d-al doilea a lăsat, alege-s-ar prafu'...* (Adameşteanu)
b. *Domne', de ce le-a... le-ai dat stadionu'* ***la păcătoşii ăştia*** (IVLRA)
c. *Mama: Şi la creşă le dai de furcă* ***la doamne*** (RCC)
d. *Şi* ***la fraţi*** *le-am luat mobilă şi le-am trimis pachete peste pachete...* (Adameşteanu)
e. *Stimată domnişoară, bunica mea avea o vorbă: Dacă nu vrei să dai şi* ***la vecini****, taie porcul în casă* (Ojog-Braşoveanu)
f. *Să vezi ce carabe le trage ăsta mic* ***la gabori*** (Paraschivescu)
g. *Din câte ştiu eu, foarte sinceră le-am spus, zic „o să-l dăm* ***la avocaţi****"* (IVLRA)
h. *Împarte zvonuri* ***la oameni*** (IVLRA).

ii) [+ animat, – uman] (plural sau singular)
(22) a. *Ana dă mâncare* ***câinelui/ câinilor***
b. *Ana dă mâncare* ***la câine/ la câini***
(23) a. *Copil: Duc la leu. Mama: Ce-i duci* ***la leu****?* (RCC)
b. *Ăsta e bun să taie frunză* ***la câini*** (Adameşteanu)
c. *Tata dă de mâncare* ***la cai****...* (Preda)
d. *Le băga în urzici să le toace cu satârul, să dea* ***la raţe****...* (Preda)
e. *Da' nici* ***la porci*** *nu mai avem voie să le dăm* (CORV)
f. *Spuneţi dumneavoastră ce să le dau* ***la câini*** (CORV).

iii) substantive colective cu referent [+ uman]
(24) a. *Antrenorul dă cadouri* ***echipei***
b. *Antrenorul dă cadouri* ***la echipă***
(25) a. *Preşedintele dă cadouri* ***poporului***
b. *Preşedintele dă cadouri* ***la popor***
(26) a. *Juriul comunică rezultatul* ***colectivului***
b. *Juriul comunică rezultatul* ***la colectiv***
(27) a. *Cântăreţul împarte autografe* ***mulţimii***
b. *Cântăreţul împarte autografe* ***la mulţime***
(28) *Nu s-a-ndurat madam Daniel să-i dea ce-avea mai bun, ce-avea mai bun a lăsat* ***la neamu'*** *ei, acu e-n Israel amândoi, şi ea şi bărba-su* (Adameşteanu).

D. Substantive comune la singular cu trăsătura [+ uman], cu citire referenţială

Construcţiile prepoziţionale cu substantive comune cu citire referenţială – diferite de cele de la B, cu citire generică – sunt prezente în variantele dialectale ale românei. Există şi în româna nonstandard, dar au un grad mai mic de acceptabilitate

(29–31). În contextul substantivelor comune puternic individualizate, care desemnează o persoană unică sub raportul numelor de rudenie (32), (33), gradul de acceptabilitate este şi mai scăzut, ele apropiindu-se de numele proprii (**E**).

(29) a. *Îi dau o ciocolată* ***băiatului***
b. ??*Îi dau o ciocolată la băiat*
(30) a. *Îi dau cartea fetei ăsteia*
b. ??*Îi dau cartea* ***la fata asta***
(31) *Şi eu am pățit că am luat* ***la fată*** *de-a gata şi acelaşi material* (IVLRA)
(32) a. *Nu-i plânge ea pe ei, nu le duce ea lor de grijă; îşi duce de grijă ei şi* ***la omu' ei****, că trăieşte două suflete din şase sute cinzeci de lei* (Adameşteanu)
b. *O să-şi ia de la grătar trei mititei, doi o să-i mănânce ea, unu-l duce* ***la omu' ei****, lighioana bătrână, că i-o fi câteodată şi lui poftă, săracu...* (Adameşteanu)
(33) a. *I-am spus* ***mamei*** *să mă aştepte la serviciu*
b. ???*I-am spus* ***la mama*** *să mă aştepte la serviciu*[6].

Există totuşi diferite grade de acceptabilitate ale construcției prepoziționale cu un substantiv comun cu trăsătura [+ uman], singular, în funcție de tipul de citire. Un substantiv comun cu citire generică, nonreferențială, funcționează mai bine în construcția prepozițională decât un substantiv comun cu citire referențială, specifică. Dintre exemplele de la (34), (34a) şi (34b) au lectura cu gradul cel mai mare de specificitate, întărită de adjectivul demonstrativ din GDet. Destinatar (34a) şi de dublare (34a, b). De aceea, (34a) şi (34b) au gradul de acceptabilitate cel mai mic. Enunțul devine mai natural în forma de la (34c) şi (34d), fără dublare clitică, cu GDet. cu articol nedefinit şi modificat de un adjectiv care întăreşte citirea generică (34d). Exemplul din (34c) se apropie mai mult de cele notate sub **B**:

(34) a. ??*Dă-i rochia* ***la fata asta***
b. ??*Dă -i rochia* ***la o fată***
c. *Dă rochia* ***la o fată***
d. *Dă rochia* ***la o fată săracă.***

Aceeaşi gradare a specificității poate fi urmărită în (35):

(35) a. ??*Îi dau o pâine* ***la omul ăsta***
b. *E bine să dai o pâine* ***la un om sărac***.

[6] Tiparul este însă foarte frecvent în adresarea părinților către copiii mici. În corpusul de limbă vorbită de copii, alcătuit de Larisa Avram, construcția prepozițională apare în paralel cu cea cu dativ în adresarea unei mame către fetița sa de doi ani. Este posibil ca ea să fie folosită pentru a evita formele oblice, pe care copilul le-ar recunoaşte mai greu:

Mama: Dă-i un pic **mamei**. Dă-o **la mama** să o descurce
Mama: Hai la mama. Dă-i **la mama** să ia coaja de pe roşie. Vrei?
Mama: Dă **la mama** revistele (RCC).

E. Nume proprii [+ uman]

Construcțiile prepoziționale cu nume proprii sunt populare şi dialectale (Avram 1997 (1986): 271–272)[7]. Ele există în SNR, dar sunt poziționate aproape de limita inferioară a ierarhiei acceptabilității, fiind interpretate sociocultural ca specifice vorbitorilor mai puțin cultivați.

(36) a. *Îi dau cartea* ***lui Ion***
b. **Îi dau cartea* ***la Ion***
(37) *Păi aşa am zis şi eu* ***la Răzvă*** *astăzi, zic ieri era cald de mureai şi astăzi înnorat şi te-apăsa aşa pe creier* (IVLRA).

F. Pronume personale

În contextul pronumelor personale, construcția prepozițională nu este disponibilă în SNR, iar dativul flexionar devine singura opțiune[8]:

(38) a. *Îți dau* ***ție*** *cartea*
b. **Îți dau* ***la tine*** *cartea.*

Am ordonat contextele din RNS descrise la **A–F** în **Tabelul 2**, marcându-le cu numere de la 1 la 6: 1 = gradul cel mai jos de acceptabilitate, 6 = gradul cel mai înalt de acceptabilitate.

Tabelul 2
Grade de acceptabilitate ale construcției prepoziționale în RNS. Rezumat

√la+Ac.	6	5	4	3	2	1	*la+Ac.
	A Pronume, adjective pronominale, cuantificatori [+ caz morfologic] +substantiv	B Substantive comune la singular şi la plural cu citire generică	C Substantive comune la plural [+ uman], substantive comune la plural sau la singular [+ animat, – uman], substantive colective [+ uman]	D Substantive comune la singular [+ uman] cu citire referențială	E Nume proprii [+ uman]	F Pronume personale	
	√√√	√√	√	?	??	*	

[7] Diaconescu & Rivero 2005 arată, pe baza unui test la care au participat 18 vorbitori nativi de română, că structura are cea mai înaltă cotă de acceptare în rândul vorbitorilor mai în vârstă din Banat şi din Transilvania.

[8] Putem imagina totuşi un context de forma celui de mai jos, foarte frecvent de altfel:
X: A mai rămas o bomboană.
Y: Dă-o **la mine**!
Având în vedere că pronumele personal nu poate apărea decât fără dublare clitică (*Dă-**mi**-o **la mine**!), poziția este mai degrabă una circumstanțială, şi nu de dativ.

Nu m-am oprit în această clasificare asupra **inanimatelor**, pentru că, aşa cum am arătat la **4**, Destinatarul verbelor ditranzitive este în mod prototipic [+ animat] şi cel mai adesea [+ uman]. Totuşi, există exemple care arată că structura prepozițională funcționează şi în contextul inanimatelor, ceea ce confirmă ideea că o entitate plasată mai jos în ierarhia extinsă a animatului este un candidat valabil pentru construcția prepozițională. Mă voi limita la exemplele (39)–(42) pentru a ilustra această idee, dar nu mă voi opri aici mai mult asupra inanimatelor, pentru că în cazul lor nu e vorba despre structuri ditranzitive prototipice:

(39) *Mai dă-1 morții de frigider, îi zice ea, bani aruncați! Dai în fiecare zi un clocot* ***la mâncare*** *şi s-o vezi cum ține...* (Adameşteanu)
(40) *Să faci roți, potcoave, să dai zimți* ***la seceri****, să ascuți cazmale şi otice...* (Preda)
(41) *Fata a pus* ***la masa*** *asta o față de bumbac*
(42) *Dă-le şi* ***la pereți*** *o nuanță mai vie.*

Indiferent de modul în care sunt conceptualizate ([+/– animat]), **numele de instituții** acceptă în aceeaşi măsură construcția cu dativ flexionar şi cea prepozițională, comportându-se similar elementelor din seria **C**.

(43) *Toți aceşti domnitori fanarioți care, ca să ajungă domni, dădeau bani* ***la Poartă****, ba şi peşcheşuri pe la viziri, au adus din ce în ce mai mulți oameni de-ai lor, din Fanar, rude sau creditori* (Djuvara)
(44) *Ei susțin că împreună angajatul şi angajatorul plătesc* ***la stat*** *o sumă egală cu valoarea salariului net plătit* (CORV)
(45) În *măsura în care nu găsiți înțelegere acolo, vă adresați* ***la Primăria Capitalei*** (IVLRA).

6. CONCLUZII

Obiectele indirecte din seria **substantivelor comune animate** (**B, C, D**) tolerează mai bine structura prepozițională decât **numele proprii** şi **pronumele personale** (**E, F**).

În termenii ierarhiei animatului, asta înseamnă că **entitățile umane puternic individualizate** apar mai greu în contextul prepoziției *la* decât **entitățile animate** ([± uman]) mai slab definite. În interiorul clasei **entităților umane puternic individualizate**, **pronumele personale** (cele mai înalte în ierarhia animatului) nu pot apărea deloc în structura prepozițională, în timp ce **numele proprii** (aflate pe o poziție mai joasă în ierarhia animatului) pot apărea. Această diferență de comportament este în acord cu ierarhia animatului formulată în *Tabelul 1*.

Faptul că structura cu *la* este mai adecvată cu pluralul decât cu singularul, cu indefinitele decât cu entitățile definite şi individualizate arată că definitudinea şi specificitatea influențează, alături de caracterul animat, acceptabilitatea acestei construcții.

Referitor la statutul prepoziției *la*, adopt aici ideea susținută de Tigău 2012, conform căreia *la* a devenit în aceste contexte un marcator cazual (argumentul cel mai puternic al autoarei fiind faptul că grupul cu *la* acceptă dublarea clitică), asemenea lui *a* din spaniolă sau similar lui *pe* de la obiectul direct (deşi *la* nu este încă la fel de puternic gramaticalizat). În interiorul acestei comparații şi conform descrierii pe care am oferit-o aici, *la* ar putea fi interpretat ca funcționând în condiții şi în vecinătăți opuse celor în care se actualizează *pe* de la obiectul direct.

SURSE

Adameşteanu = Gabriela Adameşteanu, *Dimineață pierdută*, Iaşi, Editura Polirom, 2012.
CORV = Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eşantioane*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002.
Djuvara = Neagu Djuvara, *Istoria românilor povestită celor tineri*, ediția a IV-a revăzută, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002.
IVLRA = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (ed.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2002.
Ojog-Braşoveanu = Rodica Ojog-Braşoveanu, *Bună seara, Melania!*, Bucureşti, Editura Nemira, 2011.
Paraschivescu = Radu Paraschivescu, *Ghidul nesimțitului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006.
Preda = Marin Preda, *Viața ca o pradă*, Bucureşti, Editura 100+1 Gramar, 1999.
RCC = Larisa Avram, *Romanian Childes Corpora*, 2004 (16 fragmente de înregistrări transcrise; http://childes.talkbank.org)
Verdeş = Ovidiu Verdeş, *Muzici şi faze*, Braşov, Editura Aula, 2003.
Zanne = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*. Vol. V, ediție îngrijită de Mugur Vasiliu, Bucureşti, Editura Scara, 2004.

BIBLIOGRAFIE

Aissen 2003 = Judith Aissen, *Differential Object Marking: Iconicity vs. Economy*, în *Natural Language and Linguistic Theory* 21, 435–483.
Avram 1997 (1986) = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți.* Ediția a II-a revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Humanitas.
Comrie 1989 (1981) = Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, Second edition, Chicago, The University of Chicago Press; Oxford, Basil Blackwell Publisher Limited.
Cornilescu 1995 = Alexandra Cornilescu, *Romanian Genitive Constructions*, în G. Cinque, G. Giusti (eds.), *Advances in Romanian Linguistics*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1–54.
Croft 2003 (1990) = William Croft, *Typology and Universals*, Second Edition, Cambridge, Cambridge University Press.

Diaconescu, Rivero 2005 = Constanţa Rodica Diaconescu, María Luisa Rivero, *An applicative analysis of double object constructions in Romanian*, în *Actes du congrès de l'Association canadienne de linguistique/ Proceedings of the 2005 annual Conference of the Canadian Linguistics Association*.

Feuillet 2006 = Feuillet, Jack, *Introduction à la typologie linguistique*, Paris, Editions Champion, 2006.

Kittilä, Västi, Ylikoski 2011 = Seppo Kittilä, Katja Västi, Jussi Ylikoski, *Introduction to case, animacy and semantic roles*, în *Case, Animacy and Semantic Roles* (Typological Studies in Language 99), John Benjamins, 1–28.

Malchukov 2008 = Andrej Malchukov, *Animacy and asymmetries in differential case marking*, în *Lingua* 118, 203–221.

Malchukov, Haspelmath, Comrie 2010 = Andrej Malchukov, Martin Haspelmath, Bernard Comrie, *Ditransitive constructions: A typological overview*, în Andrej Malchukov, Martin Haspelmath, Bernard Comrie (eds.), *Studies in ditransitive constructions: a comparative handbook*, Berlin, De Gruyter Mouton, 1–64.

Manoliu 2011 = Maria Manoliu, *Pragmatic and Discourse Changes*, în Martin Maiden, John Charles Simth, Adam Ledgeway (eds.), *The Cambridge history of the Romance languages*, Cambridge University Press, 472–531.

Tigău 2012 = Alina Tigău, *The Two-object construction in Romanian*, Handout, *Al 12-lea Colocviu internaţional al Departamentului de Lingvistică. Limba română: variaţie sincronică, variaţie diacronică*, Bucureşti, 14–15 decembrie 2012.

THE TYPOLOGICAL RELEVANCE OF ANIMACY IN DATIVE ARGUMENT REALIZATION IN DITRANSITIVES

(Abstract)

Romanian allows both synthetic and analytical marking of the dative. The inflectional dative is obligatorily replaced by a prepositional construction when the first component of the DP cannot host the specific dative case-marker. In nonstandard Romanian, the prepositional construction (*la*+Acc.) appears frequently even when there is no morphological constraint.

In this article, I argue that the animacy hierarchy is relevant in the analysis of the dative constituent in Romanian ditransitive constructions. When it is not required by morphological constraints, the acceptability of the prepositional construction (instead of the inflectional dative) depends on whether the referent of the indirect object is higher or lower in the animacy hierarchy. If the referent of the dative constituent is higher on the animacy hierarchy, it has a lower degree of acceptance in the prepositional construction. This means that strongly individualized human entities, which have a high position on the animacy scale, are not the best candidates for the prepositional realization of the dative. Animate common nouns are better in the prepositional construction than proper names and personal pronouns.

Cuvinte-cheie: construcţie ditranzitivă, ierarhia animatului, dativ prepoziţional, prepoziţia *la*.
Keywords: ditransitive construction, animacy hierarchy, prepositional dative, preposition *la*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
ana_mihail@hotmail.com

Alexandru Nicolae

NOTĂ DE SINTAXĂ COMPARATĂ: PARAMETRUL [+ DEFINIT] ÎN SINTAXA GRUPULUI NOMINAL ROMÂNESC

"definiteness is a particularly difficult feature since the need for it, or not, in various languages is the source of some disagreement"
(*Kibort, Corbett, 2010: 2*)

1. INTRODUCERE[1]

În lucrarea de față, avem ca obiectiv discutarea relevanței parametrului [+ definit] pentru sintaxa grupului nominal românesc. Ipoteza pe care o avansăm este că grupul nominal românesc manifestă parametrul [+ definit], ceea ce are consecințe tipologice şi empirice.

Argumentația noastră porneşte, în particular, de la lucrările profesorului israelian Gabi Danon (2010; 2011) pe această temă[2], limbile avute în vedere de acesta fiind *ebraica* şi *araba*[3], şi este formulată în modelul de variație parametrică propus de profesorul englez Ian Roberts (vezi, mai recent, Roberts, 2012a; 2012b).

Observațiile noastre sunt formulate în modelul teoretic al Gramaticii generative, etapa Programul Minimalist (Chomsky, 1995 şi lucrările ulterioare), evitând pe cât posibil formalizarea minimalistă din motive de spațiu.

2. REMARCI ASUPRA PARAMETRIZĂRII

Perspectiva generală în care se plasează această lucrare este sintaxa comparată. Obiectivele sintaxei comparate nu constau în simpla comparație a limbilor,

[1] Această lucrare a fost prezentată la *Surrey Morphology Group* (Universitatea din Surrey) pe 20 martie 2013 la invitația Prof. Greville G. Corbett şi Dr. Antonio Fortin; țin le să mulțumesc membrilor acestui grup de cercetare pentru observațiile pertinente asupra primei versiuni a lucrării. Un cuvânt special de mulțumire îi adresez doamnei Alexandra Cornilescu, cu care am discutat de-a lungul timpului multe dintre problemele aprofundate în acest studiu. De asemenea, doresc să le mulțumesc domnului Adam Ledgeway (Cambridge) şi doamnelor Gabriela Pană Dindelegan, Camelia Stan şi Adina Dragomirescu (Bucureşti) pentru lectura versiunii finale a articolului şi pentru observațiile dumnealor pertinente.

Studiul a fost realizat cu sprijinul financiar al proiectului POSDRU 107/1.5/S/80765 din cadrul Fondului social european, Programul operațional sectorial dezvoltarea resurselor umane 2007–2013, axa prioritară 1, domeniu major de interventie 1.5.

[2] Vezi şi Guardino (2006), pentru o discuție pe aceeaşi temă despre limba greacă.

[3] Vezi Ledgeway (2012b) pentru o discuție asupra Ierarhiei Distribuției Determinării din perspectivă parametrică.

ci, pe de o parte, în caracterizarea şi delimitarea *parametrilor* care stau la baza diferenţelor sintactice dintre limbi şi, pe de altă parte, în folosirea diferenţelor sintactice dintre limbi pentru a caracteriza *principiile* care stau la baza organizării sintactice a limbilor naturale (Kayne, 2005: 3). În principiu, metodologia sintaxei comparate nu impune o limită asupra numărului de limbi care pot fi comparate (Kayne, 2012).

2.1. Încă de la întemeierea lingvisticii ca disciplină ştiinţifică la începutul secolului al XIX-lea (Ionescu, 2001: 15), preocupările de comparaţie lingvistică au fost într-o formă sau alta în centrul de interes al disciplinei. Însă dacă *metoda comparativ-istorică* era (şi încă este în paradigmele tradiţionale) interesată de reconstrucţia unor limbi sau stadii de limbi anterioare şi de stabilirea originii comune a grupurilor de limbi prin cercetarea proprietăţilor morfofonologice ale acestora (Gallego, 2011: 523), Gramatica generativă s-a concentrat, încă de la apariţia sa, asupra studiului sintaxei şi, începând în special cu anii 1980, asupra variaţiei lingvistice în teoria *Principii şi Parametri*.

Din perspectiva parametrizării, principalul rezultat al Gramaticii generative din anii ’80 – etapă denumită *modelul Guvernării şi al Legării* – a fost realizarea unui model care surprinde atât caracterul stabil, invariabil al limbii naturale (*principiile*), cât şi punctele de variaţie din limba naturală (*parametrii*)[4]. În acest model, baza variaţiei parametrice se găseşte în *sintaxă*, iar parametrii sunt concepuţi ca având efecte de amploare, vizibile în limbi neînrudite (genealogic[5]) – o viziune „macroparametrică” aşadar. Acest tip de parametrizare se poate ilustra prin *Parametrul subiectului nul*, cunoscut şi sub denumirea de *Parametrul pro-drop* (propus în Chomsky, 1981 şi în Rizzi, 1982), sau prin *Parametrul polisintezei* (Baker, 1996). Cercetările din anii ’80 şi din prima decadă a anilor ’90 au scos la iveală însă un număr covârşitor de contraexemple pentru acest tip de parametrizare[6], fapt al cărui ultim efect a fost abandonarea viziunii *macroparametrice*

[4] “What we expect to find, then, is a highly structured theory of U[niversal] G[rammar] based on a number of fundamental principles that sharply restrict the class of attainable grammars and narrowly constrain their form, but with parameters that have to be fixed by experience” (Chomsky, 1981: 3–4).

[5] Formula „înrudire genealogică”, pleonastică, se foloseşte în opoziţie cu „înrudire tipologică”.

[6] De pildă, în cazul *Parametrului pro-drop*, existenţa subiectelor nule într-o limbă este legată de flexiunea bogată a verbului (vezi Rizzi, 1986: 520). Contraexemple imediate la această generalizare sunt germana şi islandeza, al căror sistem morfologic este relativ bogat, însă nu acceptă omisiunea subiectului. De pildă, în germană, flexiunea bogată caracterizează atât paradigmele simple (prezent, preterit etc.), cât şi pe cele analitice (perfect, mai-mult-ca-perfect, viitor etc.), însă nu acceptă subiecte nule, subiectele lexicale sau expletive (expletivul *es*) fiind obligatorii (mulţumesc prof. Marina Frânculescu pentru confirmarea datelor). Există o bine-cunoscută excepţie de la această generalizare în germană (Adam Ledgeway, comunicare personală): expletive nule (însă nu expletive lexicalizate, precum *es*) se găsesc în propoziţii principale V2 (cu verbul în poziţia a doua) unde un constituent diferit de subiect este topicalizat; a se compara: **(Es) wird heute getanzt* (EXPL AUX-PASS azi dansat) cu *Heute (*es) wird getanzt* (azi AUX-PASS *EXPL dansat), ambele propoziţii însemnând ‘se dansează astăzi’. Vezi, pentru detalii, Vikner (1995: cap. 6, 7).

şi reinterpretarea macroparametrilor ca efecte secundare de agregare (engl. *clustering effects*) a unor *microparametri* (Gallego, 2011: 533).

2.2. În etapa minimalistă a Gramaticii generative, problematica variaţiei lingvistice parametrice a mers în două direcţii (Baker, 2008), nu neapărat antagonice.

2.2.1. Prima şi cea mai răspândită metodă de investigare a variaţiei sintactice este metoda *microparametrică*, iniţiată şi dezvoltată de Richard S. Kayne. După cum remarcă şi Baker (2008: 351), această metodă se fundamentează pe aceleaşi principii conceptuale ca teoria clasică a parametrizării (vezi *supra*, 2.1), însă diferă prin aceea că (a) se apleacă asupra unor diferenţe semnificative, însă cu o manifestare mai limitată şi (b) are în vedere compararea de limbi / dialecte foarte îndeaproape înrudite genealogic[7] (Kayne, 2012). Sursa variaţiei parametrice o reprezintă proprietăţile elementelor din lexicon[8], idee cunoscută sub numele de *Ipoteza Borer–Chomsky*, formulată explicit de Mark C. Baker (2008):

(1) *The Borer–Chomsky Conjecture* (Baker, 2008: 353)
All parameters of variation are attributable to differences in the features of particular items (e.g., the functional heads) in the lexicon.

2.2.2. O a doua metodă de investigare a parametrilor, mai puţin exploatată, este metoda *macroparametrică*. Există două viziuni asupra statutului macroparametrilor.

Mark C. Baker, de pildă, susţine că parametrii cei mai importanţi se delimitează printr-o comparaţie majoră de limbi din familii diferite, iar sursa variaţiei macroparametrice se plasează în componentul gramatical al limbii[9], nu în lexicon, astfel că Ipoteza Borer–Chomsky nu funcţionează pentru delimitarea macroparametrilor.

Cealaltă şcoală de gândire, fondată de Ian Roberts (v. Roberts 2012a, 2012b), are esenţialmente o viziune microparametrică asupra macroparametrilor, parametrii distribuindu-se *ierarhic* în funcţie de domeniul de manifestare al parametrului respectiv, macroparametrul fiind cel care închide respectiva ierarhie[10]. Concepuţi astfel, macroparametrii Roberts au ca bază de variaţie Ipoteza Borer–Chomsky.

[7] Raţiunea care stă la baza comparării de idiomuri foarte apropiate este eliminarea „zgomotului", adică a elementelor care pot interfera cu studiul parametrului investigat. Ipoteza nulă este aşadar că cu cât idiomurile comparate sunt mai îndeaproape înrudite, cu atât există mai puţine deosebiri între ele, iar astfel manifestarea unui (micro)parametru este mai bine delimitată şi controlată.

[8] Termenul *lexicon* este folosit cu sensul din tradiţia generativă: lexiconul mental, intern fiecărui vorbitor nativ, conţine „întreaga informaţie sintactică şi semantico-sintactică asupra categoriilor sintactice şi a formativelor lexicale" (DSL, s.v. *lexicon*). În acelaşi spirit, termenul *lexical* este deci folosit cu sensul de „proprietate a lexiconului".

[9] "[…] there can be variation in the grammar proper in addition to variation that can properly be attributed to the properties of particular lexical items" (Baker, 2008: 354).

[10] "Apparent macroparametric variation appears when a group of functional heads are specified for the same properties: for examples, if all heads implicated in determining word-order

Pentru ilustrarea acestor viziuni privitoare la macroparametri, este necesar să comparăm tratarea unui parametru în fiecare paradigmă. Parametrul ales pentru discuție este *Parametrul (poziției) centrului*[11], care determină ordinea centru–complement, distingând limbi ca japoneza, care plasează centrul de grup la finalul grupului, complementul precedând centrul (de exemplu, obiect–verb), de limbi ca engleza, în care ordinea centru–complement se realizează în structura de suprafață a grupului sintactic (de exemplu, verb–obiect). În sistemul parametric Baker, proprietatea generală de linearizare (complement–centru *vs* centru–complement) se regăsește în sintaxa limbii respective şi nu rezultă din generalizarea unei proprietăți de ordonare a complementului în raport cu centrul asupra tuturor centrelor de grup din limba respectivă, după cum rezultă din sistemul parametric Roberts.

Stadiul actual al cercetării variației parametrice nu permite formularea unei opțiuni explicite în favoarea unui sistem sau a celuilalt. În favoarea parametrizării Baker se poate argumenta că există o anume consistență globală a unui sistem gramatical, mai adâncă decât însumarea unor proprietăți microparametrice: “there seems to be a certain global unity to a head-final language as opposed to a head-initial language [...], which seems more pervasive than can be attributed to any particular lexical item, or even to a small class of lexical items” (Baker, 2008: 354)[12]. În acelaşi timp, nu există niciun impediment de ordin conceptual sau empiric care să contravină parametrizării Roberts. Dimpotrivă, construirea unei ierarhii parametrice pornind de la microparametri şi generalizând proprietățile microparametrice la toate nivelele de organizare oferă premisele unei analize sistematice şi motivate conceptual a tipurilor mixte, întrucât variația lingvistică se aşază pe un continuum, cu tipurile pure (centru–inițial / centru–final, de pildă) constituind cele două extreme. În plus, parametrii sunt implicați în fenomene de schimbare lingvistică: Ledgeway (2012a: cap. 5) arată explicit schimbările de funcționare în *Parametrul centrului* de la latină la limbile romanice. Astfel, din punct de vedere conceptual, este mai elegantă construirea macroparametrilor prin însumarea proprietăților microparametrice, continuumul rezultând în mod firesc din comportamentul microparametrilor (modelul Roberts), decât prin postularea unor macroparametri şi analizarea tipurilor mixte prin metode microparametrice (modelul Baker). În plus, sistemul de tip Roberts oferă premisele explicării (de fapt, derivării) ierarhiilor tipologice tradiționale (ierarhiile Comrie[13], de pildă), punând tipologia lingvistică clasică – subdomeniu empiric – pe o bază mai bine motivată ştiințific.

variation have the same word-order related property, the system is harmonically head-initial or head-final” (Roberts, 2012a: 321).

[11] The *Head Directionality Parameter* la Baker (2008) / The *Word-Order Parameter* la Roberts (2012a).

[12] Investigând constrângerea de linearizare *Final-over-Final Constraint* (FOFC), grupul de cercetare constituit din T. Biberauer, A. Holmberg, I. Roberts (Cambridge & New Castle) au ajuns, de asemenea, la concluzia că sistemele lingvistice unde parametrul *centru-final* este generalizat sunt mai stabile decât sistemele cu centru-inițial. Vezi, pentru detalii, Biberauer, Sheehan (ms.).

[13] Vezi Comrie (1989: cap. 4) pentru o discuție aprofundată a datelor.

2.2.3. Discuția asupra ierarhiilor parametrice este uşor simplificată aici, însă este necesar să menționăm modul în care se alcătuiesc ierarhiile Roberts, pentru a înțelege mai bine problemele supuse analizei în cele ce urmează. Ierarhiile parametrice Roberts se construiesc plecând de la *nanoparametri* (unul sau câteva elemente lexicale prezintă proprietatea supusă variației – de exemplu, în română, proprietățile speciale de linearizare ale cliticului acuzativ de feminin singular *o*[14]), *microparametri* (o subclasă de centre prezintă proprietatea parametrizabilă), *mezoparametri* (toate centrele dintr-o clasă prezintă această proprietate; de exemplu toate centrele [+ V], [+ N] etc.), *macroparametri* (toate centrele prezintă proprietatea parametrizabilă).

2.3. În secțiunea următoare, vom discuta caracteristicile trăsăturii [+ definit] prin formularea tezei pe care o propunem, încadrarea trăsăturii [+ definit] într-o tipologie mai largă a trăsăturilor relevante pentru morfologie, sintaxă şi semantică, arătând că [+ definit] este o trăsătură *morfosintactică* în română şi justificând astfel propunerea de parametrizare, întrucât din perspectiva modelului de sintaxă comparată adoptat aici trăsăturile morfosintactice determină diferențe parametrice între limbi. Secțiunea **4** prezintă consecințele de ordin teoretic ale analizei propuse.

3. PARAMETRUL [+ DEFINIT]

În lucrarea din 2010, Gabi Danon porneşte de la două chestiuni empirice: sintaxa genitivului şi acordul în definitudine al adjectivului cu substantivul, ilustrate cu date din limba ebraică.

3.1. Danon porneşte de la structura genitivală semitică denumită *stare construită* (engl. *construct state*) şi arată că relația de adiacență dintre regent şi grupul genitival plus *manifestarea definitudinii* creează o relație de genitiv, constatând că, din perspectivă interlingvistică, există o relație specială între genitivele neprepoziționale şi trăsătura [+ definit]:

(2)	*xulcat*	*ha-yeled*	*retuva* (ebraică, *apud* Danon, 2010: 143)
	cămaşă	DEF-băiat	udă

Structura *stare construită* se pretează la mai multe interpretări (Danon, 2010: 153): atât regentul, cât şi dependentul genitival sunt interpretate ca definite *sau* doar dependentul genitival e interpretat ca definit (deşi articolul se prefixează la

[14] Un alt fenomen lingvistic care poate fi invocat în discuția nanoparametrilor este proprietatea verbului *a putea* de a-şi păstra complementarea infinitivală (Adam Ledgeway, comunicare personală) în *limba standard*. Din perspectivă dialectală, problema complementării infinitivale *vs* subjonctivale este mai complexă (vezi Vulpe, 2006 [1963]).

substantiv, după cum se observă în exemplul (2)) *sau* doar construcția în ansamblu e interpretată ca definită *sau*, în fine, trăsătura [+ definit] nu este interpretată deloc în sintagma genitivală respectivă. Astfel, trăsătura [+ definit], marcată o singură dată în sintagmă, ca prefix al regentului substantival, se distribuie din punct de vedere interpretativ diferit în sintagmă.

Celălalt fenomen discutat de Danon în vederea degajării statutului special al trăsăturii [+ definit] în ebraică este acordul în definitudine al adjectivelor atributive. În ebraică, în grupuri nominale definite, adjectivele atributive se acordă în mod obligatoriu în definitudine cu regentul substantival, acest tip de acord fiind de același tip ca acordul obișnuit în gen și număr:

(3) ***he-**sefer* **(**ha**-)adom* *ne'elam* (ebraică, *apud* Danon, 2010: 145)
DEF-cartea DEF-roșie a dispărut
'Cartea roșie a dispărut'

Pentru a da seamă de distribuția specială a trăsăturii [+ definit], Danon (2010: 145) propune că substantivele și adjectivele în ebraică prezintă în matricea lor lexicală *trăsătura* [+ *definit*] cu statutul de *trăsătură morfosintactică.* După Danon (2010: 149), disponibilitatea unei trăsături *morfosintactice* [+ definit] este un **parametru** care distinge limbi ca ebraica și araba de limbi în care definitudinea este marcată prin articol (engleza, franceza etc.), însă trăsătura [+ definit] este de tip *morfosemantic*[15]. Implicația statutului distinct, *morfosintactic* vs *morfosemantic*, pe care o trăsătură îl poate avea privește fenomenele la care respectiva trăsătură poate participa. În mod concret, trăsăturile morfosintactice participă la fenomenele sintactice de acord și guvernare[16] (Kibort, 2010: 80–81), spre deosebire de trăsăturile morfosemantice, care nu sunt active din punct de vedere sintactic. Ipoteza de lucru este deci următoarea:

(4) Trăsătura *morfosintactică* [+ definit] este prezentă încă de la începutul derivării sintactice în structura substantivului, fiind astfel activă pentru operațiuni de acord (și de guvernare).

[15] Anna Kibort (2010) distinge între trăsături *morfosintactice / morfosemantice / morfologice*. Caracteristicile trăsăturilor morfosintactice sunt prezentate în text. Trăsăturile *morfosemantice* sunt trăsături care nu participă la fenomene de acord, însă au implicații semantice; de pildă, trăsăturile de timp codează o serie de distincții semantice relevante, însă nu sunt implicate în fenomene de acord. Trăsăturile *morfologice* sunt trăsături care nu participă la fenomene de acord; în plus, spre deosebire de trăsăturile morfosemantice, trăsăturile morfologice nu au implicații semantice; trăsăturile de clasă flexionară (de pildă, [conjugarea I]) sunt trăsături pur morfologice.

[16] În modelul sintactic curent (Chomsky, 1995 și următoarele), operația *guvernare* nu mai este recunoscută (nu este considerată o operație sintactică primară), fiind derivată din c-comandă (comandă categorială) și *acord*. Astfel, o definiție mai concretă a trăsăturii morfosintactice este aceea că participă la *acord* și la c-comandă.

Cele două construcţii de mai sus se pot explica din această perspectivă. Citirile diferite la care se pretează genitivul *stare construită* (2) rezultă din aceea că, în virtutea caracterului său morfosintactic, trăsătura [+ definit] poate fi interpretată la nivele de structură diferite (mai exact, de centre sintactice diferite). Acordul în definitudine al adjectivelor atributive (3) arată în mod explicit cum trăsătura [+ definit] se propagă de la un centru la altul prin fenomenul de acord.

3.2. ***Propunerea noastră*** concretă este că *limba română se înscrie, alături de arabă şi ebraică*[17], *în familia limbilor cu parametrul* [+ *definit*]. Astfel, substantivele şi adjectivele româneşti prezintă în matricea lor lexicală *trăsătura* [+ *definit*] cu statutul de *trăsătură morfosintactică*. Întrucât trăsătura [+ definit] este interpretabilă doar la nivelul substantivului, este firesc să considerăm că prezenţa trăsăturii [+ definit] la adjective reprezintă un fenomen de acord.

Vom reveni în secţiunile următoare cu o caracterizare mai precisă a trăsăturii [+ definit], plasând-o într-o tipologie a trăsăturilor şi în arhitectura structurii gramaticale a limbii. De asemenea, este necesar să precizăm poziţia parametrului [+ definit] într-un model parametric (modelul Roberts), întrucât formularea lui Danon este destul de vagă din perspectiva rezultatelor recente despre parametrizare (secţiunea **4**). În fine, vom sugera şi motivele pentru care, în trecerea de la latină la română, româna a dobândit acest parametru special care o distinge de celelalte limbi romanice şi o apropie de limbi mai îndepărtate genealogic.

Pentru a susţine parametrul propus mai sus, este necesar demonstrăm, în primul rând, că trăsătura [+ definit] aparţine substantivului încă de la începutul derivaţiei sintactice (secţiunea **3.3**) şi, în al doilea rând, că trăsătura [+ definit] este o trăsătură morfosintactică, fiind implicată într-o serie de fenomene de acord în definitudine (secţiunea **3.4**).

3.3. O comparaţie între româna veche[18] şi româna modernă privitoare la comportamentul grupurilor nominale cu articol hotărât oferă sprijin ideii că, în grupurile nominale definite, articolul este parte a substantivului, fiind proiectat odată cu substantivul.

Analizând exemplele din (5), se observă că în româna modernă este obligatoriu ca primul cuvânt din grupul nominal să prezinte un articol sufixal (5a,b) sau să fie un determinant definit liber (/ articol hotărât liber) el însuşi (5c):

(5) a. *băiat**ul***
b. *frumos**ul** băiat* b′. **frumos om**ul***[19]
c. ***cei** doi băieţi* c′. **doi băieţ**i***

[17] Un alt grup de limbi care e posibil să se înscrie în această familie parametrică sunt limbile scandinave. Încă din 1879, Hasdeu remarcase o serie de asemănări între română şi acest grup de limbi.

[18] Periodizarea din Gheţie (1975: 86−87).

[19] Negramatical în structuri cu intonaţie obişnuită. În structuri exclamative, *Frumos omul!*, în care avem a face cu o copulă elidată, structura este gramaticală.

Analizând grupul nominal ca grup al determinantului (engl. *determiner phrase* – DP) (analiză general acceptată de la Abney, 1987 şi Longobardi, 1994), sintagma nominală cuprinde un nivel funcţional, reprezentat de Determinant (D) şi un nivel lexical, reprezentat de proiecţia substantivului (N). Proiecţia NP (engl. *noun phrase*) se asociază cu un conţinut predicativ (după cum arată exemplele în care D nu se proiectează – *El este* ***student***), iar proiecţia D cu proprietăţile argumentale ale sintagmei nominale (Longobardi, 2001) şi cu trăsătura [± definit]. Proiecţia D este realizată, de obicei, printr-un determinant sau printr-un demonstrativ care ocupă poziţia de specificator al sintagmei DP. O reprezentare minimală a grupului nominal conceput astfel este (6):

(6) $[_{DP}$ $[_{DemP(Spec)}$ Dem] D $[_{NP}$ N]]

Interpretând exemplele din (5) prin prisma structurii propuse în (6), se observă că româna modernă impune o condiţie strictă de localitate asupra realizării trăsăturii [+ definit]: elementul conferind definitudine trebuie să ocupe prima poziţie a sintagmei nominale. Elementele specificate ca [– N(ominal)], de exemplu adverbele de grad (7a) sau adjective defective (7b), care sunt invariabile, pot preceda articolul definit:

(7) a. *foarte frumosu**l** băiat*
b. *ditamai băiatu**l***

Rezultă că, din punct de vedere distribuţional, articolul hotărât se poate sufixa pe prima bază specificată [+ N] din sintagma nominală. În condiţiile în care primul termen este specificat ca [+ Q] (cuantificaţional), sufixarea articolului este blocată (8a); interpretarea definită a sintagmei este asigurată prin intermediul articolului hotărât liber (8b):

(8) a. **doi**i** băieţi*
b. ***cei** doi băieţi*

Constrângerea de localitate evocată mai sus *nu este universală*. În primul rând, există limbi în care articolul hotărât nu ocupă prima poziţie a sintagmei nominale, relaţia de „acord” între centrul D şi articolul definit realizându-se în condiţii non-locale, i.e. există elemente specificate [+ N] (adjective) care pot preceda substantivul definit:

(9) *gamli* *maður-**inn*** (islandeză, *apud* Stroh-Wollin, 2009: 4)
bătrân om-DEF
‘bătrânul om’

În al doilea rând, româna veche nu respectă constrângerea de localitate care caracterizează româna modernă. Există mai multe tipare care arată că relaţia dintre substantivul definit şi poziţia D nu este locală. Contrastul dintre exemplele atestate din (10), în care un adjectiv nedefinit sau un alt grup complex precedă un substantiv definit în structuri în care o interpretare de predicaţie inversată (tipul *frumos băiatul!*) se exclude, şi negramaticalitatea exemplului din (5b′) este grăitor[20]:

(10) a. *ca* [*iubiţi fraţi**lor** noştri*] (DÎR, XVIII, *Scrisoare*, *Târgovişte, 5 septembrie [1599], p. 113)
b. *cu* [*cinstită carte**a** mării tale*] (DÎR, CVI*, *Mărturie*, Piatra, 12 martie 1596, p. 198)
c. *să nu se înece* [*a toate ţările ani**i** trecuţi*](Ureche, *Letopiseţul*, p. 57)
d. *în* [*vrăjmaşi colţi**i** crocodilului*] *aflându-se* (Cantemir, *Istoria ieroglifică*)
e. *făcută de* [*cinstiţi părinţi**i** ei*] (*Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 63)
f. *den* [*rea chiverniseal**a** domnilor*] (R. Popescu, p. 65)
g. *numai cu* [*rea minte**a** lui*] *le făcea* (R. Greceanu, p. 116)

De asemenea, există structuri în care un cuantificator precedă un substantiv definit. În româna modernă, în aceste structuri se inserează articolul hotărât liber (5c) pentru a satisface condiţia de localitate; a se observa exemplele atestate din (11) în opoziţie cu negramaticalitatea exemplului (5c′):

(11) a. *arătarea* [*a dooa venire**ei** lui*] (Coresi, CC_2, p. 536)
b. *însă* [*câte trei morţi**i***] *nu sunt închipuiri* (Ivireanul, *Didahii*, p. 142)
c. [*Al şaptele mărturisitoriu**l***] *iaste Ioan Botezătoriul* (Coresi, *Tetraevanghelul*, 226r)
d. *zece cuvinte**le** sale* (*Texte mahăcene*, *apud* Hasdeu, 1879 [1984: 443])

Toate structurile din exemplele (10) şi (11) coexistă în limba veche cu structuri care respectă constrângerea de localitate a românei moderne (12). Grupul nominal românesc prezenta astfel o gramatică mai liberă[21] (vezi şi Stan, 2008 în

[20] Pentru o analiză completă a acestui fenomen în româna veche, vezi Cornilescu, Nicolae (2011a), unde este explicată şi legătura dintre sufixarea articolului pe un substantiv, precedat de un adjectiv nehotărât, şi genitivul / posesivul care apare după substantivul definit.

[21] O altă posibilitate (sugerată de prof. Adam Ledgeway) de a interpreta structurile din limba veche în care un adjectiv nearticulat precedă substantivul sufixat cu articolul hotărât este că aceste situaţii se păstrau în limba veche doar în scris, aparţinând unei gramatici (diamezice) diferite, limba vorbită preferând probabil structurile din româna modernă. În Cornilescu, Nicolae (2011a) am arătat statistic că, în majoritatea covârşitoare a cazurilor, atunci când structura [adjectiv + substantiv] este urmată de un constituent genitival, articolul se realizează pe substantiv (vezi şi nota anterioară). Este, deci, posibil ca structurile cu acord non-local să nu fie doar un manierism livresc, ci să reflecte o condiţie de economie a reprezentării: întrucât limba veche admite şi opţiunea verificării trăsăturii D în condiţii non-locale, este mai „economic” ca articolul să se păstreze pe substantiv pentru a legitima un genitiv / posesiv (*mare mil**a** **ta***) decât să se facă recurs la un mijloc analitic de legitimare a genitivului / posesivului, în condiţii de neadiacenţă la articolul hotărât, şi anume, inserţia mărcii posesiv-genitivale *al* (*mare**a** milă **a** **ta***).

acest sens), motiv care a dus la restrângerea tiparelor în trecerea la româna modernă, întrucât gramaticile mai libere generează mai multe ambiguităţi[22, 23].

(12) a. *au fârşit* [*mănăstire**a** mare*] (Costin, *Letopisețul*, p. 75)
b. *sfînte**le** moştii a marelui mucenic Ioan Novii* (Ureche, *Letopisețul*, p. 69)
c. *din* [*veche**a** şi rânceda pizmăluire*] (Cantemir, *Istoria*)

Relevanța comparației românei vechi cu româna modernă. Prezența tiparelor în care substantivul articulat nu ocupă prima poziție a sintagmei nominale, fiind precedat de adjective sau de alți constituenți, verifică *prima componentă* a ipotezei parametrice propuse în secțiunea **3.2**, şi anume că *trăsătura* [+ *definit*] *este prezentă, încă de la începutul derivației, în structura lexicală a substantivelor*, comportându-se ca *o marcă de flexiune* a substantivului. În următoarea secțiune, vom arăta că trăsătura [+ definit] se comportă şi ca o *marcă de acord*.

3.4. Al doilea element necesar pentru validarea propunerii din secțiunea **3.2** constă în a arăta că trăsătura [+ definit] este o trăsătură *morfosintactică* pentru că participă la fenomene de acord. Avem în vedere în această secțiune două fenomene gramaticale, construcțiile polidefinite[24] în româna veche şi modernă (**3.4.1**) şi structurile genitivale (**3.4.2**)[25].

3.4.1. Construcțiile polidefinite[26] sunt construcții în care trăsătura [+ definit] se realizează de două sau mai multe ori în structura grupului nominal. În *The Grammar of Romanian* (capitolul 5, secțiunea 3.1.5, *Polydefinite structures*) am

[22] În trecerea către o gramatică mai restrictivă a acționat *Principiul Submulțimii* (engl. *The Subset Principle*): o gramatică care permite două analize/interpretări sintactice simultane ale aceluiaşi material lingvistic este o gramatică *liberă*; tendința limbii naturale este să aibă o *gramatică cât mai restrictivă*, întrucât gramaticile (mai) libere generează ambiguități. Principiul Submulțimii se aplică în achiziția limbii şi, indirect, în schimbarea diacronică, deoarece orice teorie de schimbare a limbii este implicit o teorie de învățare a limbii materne: "the Subset Principle might also lie behind the phenomenon of 'restriction of function', whereby in one system a given operation applies more freely than in another" (Roberts, 2007: 260).

[23] Într-o comunicare prezentată la Universitatea din Oxford pe 10 mai 2012 (*On the diachronic syntax of the Romanian nominal phrase: the rise of the determiner* ***cel***), am avansat ideea că articolul hotărât liber *cel* (5c) s-a gramaticalizat în română din pricina schimbărilor de localitate (restrângere) din gramatica grupului nominal românesc.

[24] Termenii consacrați în literatura străină pentru sintagma „construcție polidefinită" sunt *determiner spreading structures* sau *polydefinite structures* (vezi Alexiadou, Wilder, 1998; Lekakou, Szendrői, 2007; Cinque, 2010).

[25] Prezența articolului hotărât la cuantificatorii adjectivali (indefiniți) ***unul*** şi ***altul***, care rezultă din pronominalizarea unei elipse nominale (Alexandru Nicolae, în *The Grammar of Romanian*, cap. V, secț. 3.7), arată, de asemenea, că trăsătura [+definit] este o trăsătură de acord, preluată de la substantivul definit elidat. Elipsa nominală presupune ştergerea unui substantiv definit, întrucât componenta obligatorie a oricărei elipse este anafora, iar în grupul nominal anafora se manifestă ca definitudine (vezi Cornilescu, Nicolae 2012). *Un* şi *alt*, spre deosebire de alți cuantificatori, au capacitatea de a prelua articolul definit al substantivului elidat din pricina categorizării lor adjectivale.

[26] Vezi şi Stan (2013) pentru o perspectivă diacronică asupra construcțiilor polidefinite.

sugerat că limba română prezintă două tipuri diferite de construcţii polidefinite: (a) construcţii în care se manifestă fenomenul de *acord în definitudine* (articolul hotărât se realizează de mai multe ori în limitele aceleiaşi sintagme nominale) şi (b) *construcţii dublu definite* în care trăsătura [+ definit] se realizează de două ori prin intermediul a *doi determinanţi* diferiţi din proiecţia extinsă a substantivului, determinanţi asociaţi cu funcţiuni sintactice şi interpretări semantice diferite. Dacă în cazul construcţiilor de tip (a), realizarea multiplă a trăsăturii [+ definit] este un fenomen de acord gramatical fără relevanţă semantică, în construcţiile dublu definite (tipul (b)) cei doi determinanţi sunt asociaţi cu funcţiuni sintactice şi interpretări semantice diferite. Cel mai reprezentativ tipar dublu definit este construcţia cu articol adjectival/demonstrativ, care, după Hasdeu (1879 [1984: 433]), „prezintă, în diferitele sale manifestaţiuni, una dintre particularităţile cele mai caracteristice, cele mai răspândite, cele mai înrădăcinate ale limbei noastre": *omu**l** cel bun*[27]. Întrucât este necesară o discuţie mai detaliată a sintaxei grupului nominal, din limitări de spaţiu nu ne vom opri în această notă la construcţiile dublu definite, ci, ne vom limita la a remarca faptul că în limbile care nu prezintă parametrul [+ definit] nu apar nici construcţii dublu definite de tipul *omul cel bun*[28,29].

Prin urmare, vom trece în revistă construcţiile în care se manifestă fenomenul de acord în definitudine (tipul (a)). Deşi reprezintă esenţialmente acelaşi fenomen morfosintactic, acordul în definitudine se manifestă diferit în româna veche şi în româna modernă.

3.4.1.1. Fenomenul de acord în definitudine este studiat pe larg pentru limba română veche de Blanca Croitor (2008), din al cărei articol am extras următoarele date şi idei ca fiind relevante pentru discuţia noastră.

După cum s-a remarcat în secţiunea **3.4**, în limba veche, relaţia dintre articolul sufixat pe un substantiv şi centrul sintagmei (proiecţia D) nu se supunea unor constrângeri de localitate foarte stricte. Astfel, pe lângă adjective care puteau prelua trăsătura [+ definit] a substantivului ca efect al unui fenomen de acord (12b), verificarea trăsăturii [+ definit] în centrul D fiind *locală*, existau şi cazuri în care adjectivul prenominal nu prelua articolul (10), verificarea trăsăturii [+ definit] fiind *non-locală*.

[27] Vezi Cornilescu (1992), Tasmowski-De Ryck (1994), Vasilescu (2009), Cornilescu, Nicolae (2012) pentru sintaxa şi interpretarea structurilor dublu definite cu *cel*.

[28] Analizând determinantul *cel* în toate ipostazele sale dintr-o perspectivă comparată (mai ales romanică), Vasilescu (2009: 272–273) arată că, în structura *omul cel bun*, *cel* „nu are corespondent".

[29] Este remarcabilă asemănarea cu limbile scandinave, care, după cum sugeram într-o notă anterioară, ar putea fi considerate limbi în care parametrul [+ definit] se manifestă. Pe lângă existenţa articolului definit sufixal în toate varietăţile scandinave (Stroh-Wollin, 2009), în norvegiană şi suedeză există un corespondent perfect al construcţiei dublu definite *omul cel bun*, singura diferenţă fiind de ordine a cuvintelor (în limbile scandinave, substantivul articulat ocupă poziţia finală a grupului nominal):

(i) a. ***den*** *gule* *skjort**a*** (norvegiană, *apud* Julien, 2003)
CEA galbenă cămaşă–DEF
b. *den gamle* *mann**en*** (suedeză, *apud* Stroh-Wollin, 2009)
CEL bătrân om–DEF

Întrucât adjectivul este specificat din punct de vedere categorial ca [+ N][30], iar trăsătura [+ definit] se verifică în centrul D, aşteptarea firească este că adjectivele care precedă numele vor prelua articolul definit, după cum se întâmplă atât în româna modernă (cf. (5b)), cât şi în româna veche (12b). Româna veche prezintă însă o situaţie mult mai spectaculoasă (acordul în definitudine), în care toate elementele [+ N] preiau articolul hotărât. Există mai multe tipare de acest fel: (a) adjectiv articulat (/adjective articulate coordonate) + substantiv articulat (13); (b) adjectiv articulat + adjectiv articulat (necoordonate, ci supraordonate) + substantiv articulat (14); (c) substantiv articulat + adjectiv articulat (15). Cel mai răspândit (cf. Croitor 2008), după cum era de aşteptat, este tiparul (a) (exemplele (13)), întrucât este firesc ca trăsătura [+ definit], proiectată pe substantiv, să tindă la a atinge centrul D pentru a asigura un proces de verificare locală (după cum s-a remarcat mai sus, schimbarea majoră din grupul nominal românesc a constat în restrângerea localităţii, astfel că propensiunea articolului hotărât către prima poziţie a sintagmei este firească). Exemplul (14) (singura atestare, datorată Blancăi Croitor) ilustrează aceeaşi idee. Exemplele din (15), mai rare, arată că este posibil ca acordul să se propage şi la dreapta, dinspre substantivul articulat înspre adjectivele postnominale; acest tipar confirmă caracterul de element de acord al trăsăturii [+ definit].

(13) a. *la luminatu**l** craiu**l** leşescu* (DÎR, XVIII, *Scrisoare*, *Târgovişte, 5 septembrie [1599], p. 113)
b. *cumplit**a** domni**a** lui Aaron vodă* (Costin, *Letopiseţul*, p. 44)
c. *fericitu**l** răposatu**l** Costandin Cantacuzino* (*Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 60)
d. *Iar* [*vrăjmaşu**l** diavolu**l***] *nu putu răbda* (*Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 42)
e. *începătura istoriii vieţii* [*luminatu**lui** şi preacreştinu**lui** domnu**lui** Ţării Româneşti*] (Radu Greceanu, p. 98)
(14) *moaştile a* [***sfintei preopodobnei Paraschevei***] (Costin, *Letopiseţul*, p. 109)
(15) a. *iar* [*diavolu**l** neiubitoru**l** de neamul omenesc*] (*Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 39)
b. *cetăţi**i** mar**ei** şi frumoas**ei** în Spania* (Cantacuzino, *apud* Croitor 2008)

Un tipar de acord în definitudine nediscutat de B. Croitor (2008) este acela în care, pe lângă substantivul şi adjectivul care poartă articolul hotărât, este prezent şi un adjectiv demonstrativ. După cum se poate observa din exemple, fenomenul se petrece atât atunci când sintagma polidefinită are formă de nominativ–acuzativ (16), cât şi atunci când aceasta poartă morfologie de genitiv–dativ (17):

(16) *locu**l** cela strimtul* (DÎR, I, *Scrisoarea lui Neacşu*, *Câmpulung, Argeş, c. 1521, p. 95)
*pizm**a** ceaia reao**a** să o spargemŭ* (Coresi, CC_2, p. 54)
*în lumin**a** ceaia mare**a** a înţeleptului* (Coresi, CC_2, p. 57)

[30] Teoria standard (Chomsky, 1970) este că adjectivele sunt specificate categorial ca [+ N, + V]; vezi Baker (2003, cap. 4) pentru o altă viziune asupra compoziţiei categoriale a adjectivului.

(17) *acolo e scădeare şi scumpeate* [*bunătățil**or** celora bune**le***] *şi* [*lucrători**lor** celora buni**lor***] (Coresi, CC_2, p. 16)
*al rrebdarie**ei** ceiia lungi**ei*** (CV: 67r, *apud* Stan, 2013)

Relevanța acordului în definitudine din româna veche. Comportamentul articolului definit în limba veche confirmă statutul de trăsătură morfosintactică a trăsăturii [+ definit], întrucât participă la fenomene de acord. În plus, contextele (a) (exemplele din (13)) verifică ideea că trăsătura [+ definit] este specificată lexical pe substantiv, iar realizarea sa pe adjectiv (propensiunea către limita stângă a sintagmei) rezultă din restrângerea condițiilor de localitate asupra verificării în centrul funcțional D.

Este firesc să presupunem că structura modernă [adjectiv + articol – substantiv] (*frumosu**l** băiat*) s-a gramaticalizat sub acțiunea Principiului de Economie a Reprezentării[31], care determină preferința pentru structurile care nu conțin elemente superflue. Astfel, deşi trăsătura [+ definit] se interpretează la nivelul substantivului, în virtutea Principiului Endocentricității grupului sintactic, este suficientă o singură realizare a acesteia în prima poziție [+ N] a sintagmei, pentru a asigura condiția de localitate pentru verificarea în centrul D. În concluzie, deşi realizarea multiplă de elemente nu este efectiv blocată de Economia Reprezentării, chintesența acestui principiu este că structurile de acest gen nu sunt preferabile.

3.4.1.2. Şi în româna modernă apar structuri cu acord în definitudine, însă dintre tiparele prezente în limba veche, s-au păstrat doar acelea în care este prezent şi un determinant demonstrativ (cf. (16)–(17)). Fenomenul a fost remarcat de Iordan (1956).

(18) a. *bietu**l** băiatu**l** ăla*
b. *sărac**a** fat**a** aia*
(19) a. *muncitoru**l** ăla vrednicu**l***
b. *fat**a** aia mic**a***

Relevanța acordului în definitudine din româna modernă. Fără a intra în detaliile derivării sintactice a celor două structuri de mai sus, remarcăm că, pe de o parte, apariția adjectivului *biet*, care este obligatoriu prenominal (**om biet*), sau a adjectivului *sărac* cu o lectură specială în acest context, disponibilă doar când adjectivul este antepus numelui (lectura intensională, afectivă, care se opune lecturii descriptive, disponibilă când *sărac* este postnominal) şi că, pe de altă parte, apariția în al doilea tipar a unor adjective care pot fi atât prenominale, cât şi postnominale sunt indicații că, în structura de bază, în ambele tipare adjectivul care poartă marca de definitudine este *prenominal*. Această caracteristică distribuțională confirmă ideea că propensiunea trăsăturii [+ definit] se face de la dreapta la stânga,

[31] "[Economy of representation]: just as there can be no superfluous steps in derivations, so there can be superfluous symbols in representations" (Chomsky, 1995: 151).

adică de la substantiv înspre adjectivul prenominal. Realizarea articolului definit şi pe substantiv apare din necesitatea de a satisface trăsătura de selecţie a demonstrativului postnominal, şi anume apariţia la dreapta unui articol definit (**om acesta*).

3.4.2. Al doilea argument în sprijinul ideii că articolul hotărât (deci, implicit, trăsătura [+ definit]) participă la fenomene de acord vine din zona construcţiilor genitivale româneşti.

Din perspectivă comparată, relaţia dintre un grup nominal în genitiv şi regent poate fi stabilită în două moduri: prin intermediul flexiunii (20) sau prin intermediul unei prepoziţii funcţionale, lipsită de sens lexical (21) (Koptjevskaja-Tamm, 2005):

(20) *pater* *famili-as* (latină)
tată(NOM) familie-GEN
(21) a. *les roues **de** la voiture* (franceză)
DEF roţi DE DEF maşină
b. *cartea **a** doi copii* (română)

În româna modernă, genitivul introdus de prepoziţia *a* (19b) apare în structuri în care primul termen al grupului nominal genitival este un cuantificator invariabil (vezi Cornilescu, Nicolae, 2011b, pentru argumente că structurile introduse prin *a* sunt constituenţi genitivali). Genitivul flexionar românesc ridică însă probleme deosebite de încadrare, întrucât, în condiţii de neadiacenţă cu articolul hotărât, este introdus prin marca posesiv-genitivală *al* (cf. GBLR, 2010 pentru terminologie): a se observa exemplul (22a) în contradistincţie cu (22b), unde adiacenţa cu articolul hotărât face de prisos folosirea mărcii *al*. Cel puţin din perspectivă istorică, marca *al* are o natură prepoziţională, ipoteza cu cei mai mulţi adepţi fiind aceea că *al* provine dintr-o structură de tipul *ad* + *illei*[32], adică din sufixarea articolului hotărât pe prepoziţia *a*. Astfel, ceea ce pare la prima vedere o structură cu marcare flexionară a genitivului (22b) este de fapt o structură în care marca *al* se elidează (22b′):

(22) a. *un caiet al unei colege*
b. *caietul unei colege*
b′. *caietul ~~al~~ unei colege*

Rezultă aşadar că genitivul „flexionar” românesc este de fapt un tip mixt, care foloseşte atât marcare sintetică (flexiunea de genitiv), cât şi mijloace prepoziţionale (marca *al*). Două argumente se pot aduce în sprijinul ideii că marca *al* este un element nul, prezent în structura grupului genitival chiar şi atunci când nu se realizează fonologic. În primul rând, marca *al* se realizează dacă ordinea lineară substantiv-articol – genitiv este întreruptă de un modificator al regentului substantival (23), deşi regentul este [+ definit]:

[32] Între susţinătorii acestei ipoteze se numără: Densusianu (1961); Sala (2006); Rosetti (1926, 1968); Vasiliu, Ruxăndoiu (1986). Vezi Giurgea (2012) pentru o opinie diferită.

(23) *caietu**l** de matematică **al** copilului*

În al doilea rând, româna veche oferă dovezi grăitoare pentru ideea că marca *al* provine din sufixarea articolului hotărât pe prepoziția funcțională *a*, întrucât în textele cele mai vechi există numeroase exemple în care *a* invariabil[33] precedă un genitiv flexionar (marcat prin desinență + articol (24a) / formă genitivală propriu-zisă (24b) sau prin mărci libere, pentru numele proprii sau elemente pronominale (24c)), alături de exemple în care grupul genitival precedat de *a* invariabil nu poartă flexiune specifică (25):

(24) a. *urdzirea **a lumiei*** (PH, 12^{r}/17)
*to<i>agul **a destoiniciei tale*** (PH, 63^{v}/20–21)
b. *cântați numelui **a lui*** (PH, 53^{v}/14–15)
*a izbăvi de la moarte sufletul **a lor*** (PH, 27^{r}/23–24)
c. *pre cuvântul **a*** **lui** ***tău** izbăveaşte-me* (PH, 109r/26–109v/1)
*voiu spunre lucrul **a lu Dumnedzeu*** (PH, 101^{v}/9–10)
(25) *răssipele **a mare case*** (Costin, *Letopisețul*, p. 169)
*în adâncul **a toate felurile** de nevoi* (SA, *apud* Pană Dindelegan, 2008)
*Şi boierimea **a doo țări** nuntiră 3 săptămâni* (Neculce, *Letopisețul*, 120, *apud* Pană Dindelegan, 2008)

Exemple precum cele din (26), aduse în discuție de Gabriela Pană Dindelegan (2013), pot fi luate drept argumente, pe de o parte, pentru ideea naturii prepoziționale a mărcii *a* şi, pe de altă parte, pentru ideea că articolul hotărât este generat odată cu substantivul, fiind astfel o marcă flexionară a substantivului (v. secțiunea **3.3**). În aceste sintagme mixte, cu marcare dublă a relației genitivale, sintetică (desinențială) şi analitică (prepozițională), rolul prepoziției *a* este de a introduce un grup nominal genitival marcat desinențial, însă a cărui poziție inițială este ocupată de cuantificatorul *tot*, care nu are proprietățile morfologice necesare pentru a prelua articolul hotărât şi flexiunea genitivală[34]:

(26) *după obiceaiul **a tot pământului*** (PO, 54, *apud* Pană Dindelegan, 2013)

[33] Deşi *al* variabil este generalizat în româna modernă standard, forme invariabile apar în majoritatea subdialectelor româneşti, cu excepția celui sudic. Situația era diferită în limba română veche (vezi Camelia Stan, *The syntactic case-marking*, în *The Grammar of Romanian*, cap. V, secț. 5.1.3.2.2, pentru detalii).

[34] *Tot* oscila, probabil, între un comportament adverbial şi un comportament nominal, după cum o dovedeşte şi următorul exemplu din aceeaşi sursă (PO, *apud* Pană Dindelegan, 2013) în care *tot* este invariabil, având formă de masculin-neutru singular, deşi precedă un substantiv plural: *şi domniți pre pasările ceriului şi **a tot fierilor** ce se leagănă spre pământ* (PO, 20). În schimb, la alți autori, *tot* poate purta mărcile de flexiune genitivală: *voievodul **toatei** Ghermanii (adecă Țării Nemțeşti)* (*Istoria*, 199/79^{v}, *apud* Pană Dindelegan, 2013); *în clevetirea **a toatei** lumi* (Antim, *Predici*, 300/27, *apud* Pană Dindelegan, 2013).

şi Sim, cine-i frate lui Iafet, şi tatăl ***a toţi ficiorilor*** *lui Eber* (PO, 37, *apud* Pană Dindelegan, 2013)
De voi să fie frică şi tremur ***a toată jigăniilor*** *şi* ***a toate pasărilor*** *ceriului* (PO, 34, *apud* Pană Dindelegan, 2013)

Relevanţa structurii interne a mărcii al. Ceea ce este de reţinut din această scurtă discuţie este că în structura compozită a mărcii *al* este prezent şi **articolul hotărât** (vezi Cornilescu, Nicolae, 2009). Altfel spus, trăsătura [+ definit] a regentului se realizează şi pe marca de genitiv (formele *al, a, ai, ale* se acordă, prin articolul definit din componenţa lor, cu regentul genitivului), ceea ce arată că *trăsătura* [+ *definit*] *este* ***implicată în operaţiuni de acord*** *în grupul nominal*[35].

4. CONCLUZII: NATURA TRĂSĂTURII [+ DEFINIT] ŞI POZIŢIA PARAMETRULUI CORESPUNZĂTOR ÎN IERARHIA PARAMETRICĂ

Principalul rezultat la care am ajuns în discuţia din secţiunea anterioară este că în grupul nominal românesc se manifestă parametrul [+ definit]: substantivul românesc are opţiunea de a fi specificat lexical cu articolul hotărât (ceea ce se întâmplă în grupurile nominale definite), iar articolul hotărât poate funcţiona ca o marcă de acord în grupul nominal asupra tuturor elementelor specificate [+ N], în condiţii de localitate foarte precise (propagare de la dreapta la stânga, din domeniul lexical în domeniul funcţional al proiecţiei Determinant).

După cum am remarcat în secţiunea anterioară, caracterizarea parametrului [+ definit] pe care o face Gabi Danon (2010) este destul de vagă. Pentru a plasa în mod corect trăsătura [+ definit] în arhitectura structurii gramaticale a limbii române, este necesar să mai facem o serie de comentarii privitoare la natura acestei trăsături, la cauzele care au dus în română la gramaticalizarea acestei trăsături în acest mod şi, în fine, să comentăm poziţia pe care o ocupă parametrul [+ definit] în ierarhiile Roberts (vezi secţiunea **2.2.3**).

4.1. În secţiunea anterioară am insistat mai ales asupra nivelului lingvistic la care este activă trăsătura [+ definit] în limba română şi am arătat că, în virtutea participării sale la fenomene de acord, această trăsătură este de tip *morfosintactic* (în contradistincţie cu trăsăturile *morfosemantice*[36] şi *morfologice*). După cum arată Gabi Danon, există două viziuni posibile asupra naturii trăsăturii morfosintactice

[35] Un argument colateral pentru importanţa trăsăturii [+ definit] în sintaxa genitivului îl constituie şi faptul că toate prepoziţiile şi locuţiunile care introduc un grup în genitiv **încorporează articolul hotărât**: *dedesubtul, împotriva, înaintea, înapoia, în faţa, în jurul, în afara* etc., indiferent de originea lor – unele conţin substantive (*în* + *potriva*, *în faţa*), altele se bazează pe compuneri succesive cu o bază adverbială (*de* + *de* + *subt* < lat. *subtus* (adv.)) (pentru etimologii, v. DA/DLR).

[36] N.B.: În limbi care nu este activ parametrul [+ definit], trăsătura [+ definit] este de natură morfosemantică.

[+ definit]: fie avem a face cu o trăsătură bivalentă [definit], care este valorizată pozitiv ([+ definit]) sau negativ ([– definit]), fie avem a face cu o trăsătură [+ definit] monovalentă/privativă. O trăsătură privativă nu are alte particularităţi în afară de caracterul ei distinct de alte trăsături (Adger, Svenonius, 2011: 31). Aplicând acest raţionament pentru trăsătura [+ definit], opoziţia rezultantă este următoarea: o limbă fie prezintă trăsătura morfosintactică [+ definit], fie nu prezintă această trăsătură. Considerăm, la fel ca Danon (2010), că cea de a doua soluţie este mai potrivită pentru caracterizarea trăsăturii morfosintactice [+ definit]; astfel, evităm atribuirea unei trăsături morfosintactice [– definit] substantivelor formal indefinite, dar care primesc o interpretare definită (de exemplu, în limbi fără articol).

4.2. Cel mai probabil, cauza care a dus la opţiunea parametrică [+ definit], care distinge româna de celelalte limbi romanice şi o apropie de limbi mai îndepărtate genealogic, rezidă în *caracterul afixal* al articolului definit, dobândit în procesul gramaticalizării din demonstrativul latinesc *ille*. De asemenea, analiza noastră prezice că şi alte limbi care au articol afixal (cum sunt unele dintre limbile balcanice şi unele varietăţi scandinave) prezintă opţiunea parametrică [+ definit]. Spaţiul limitat nu ne permite să susţinem cu argumente ideea că articolul hotărât românesc este un sufix gramatical, însă această idee este bine susţinută cu argumente empirice şi teoretice în bibliografia relevantă a problemei (Lombard, 1974: 192; Halpern, 1992; Giusti, 1998, Ortmann, Popescu, 2000; Dobrovie-Sorin, Giurgea, 2006; Nicolae, 2012). Cercetători din mai multe şcoli de gândire sunt de acord asupra faptului că afixele sunt parte a cuvintelor pe care se afixează:

(27) "inflectional forms of the word are created by morphosyntactic feature specification, rather than just added as separate morphemes".
(Faarlund, 2009: 623, urmându-i pe Stump, 2001 şi Corbett, 2006)

Cu referire la articolul hotărât românesc, Giuliana Giusti (1998: 61) exprimă explicit această idee:

(28) "The enclitic article in Rumanian has reached the apex of grammaticalization and is now part of the word internal morphology of nouns and adjectives".

Aceste intuiţii trebuie corelate cu cercetările recente asupra locului elementelor de flexiune în arhitectura gramaticii. Conform Annei Kibort (2010: 69), flexiunea şi deci, implicit, afixarea este o proprietate de lexicon:

(29) "the 'rule' that determines which elements have to realize particular inflections is found in the ***lexicon*** in the form of a generalization over the relevant part of speech or a subclass within a part of speech".

În concluzie, posibilitatea sufixării articolului hotărât românesc pe o bază substantivală sau adjectivală, adică pe o bază specificată [+ N], este o proprietate de lexicon în limba română şi în alte limbi, cum sunt ebraica, araba sau limbile scandinave.

4.3. În ceea ce priveşte plasarea în ierarhia parametrică de tip Roberts (vezi secţiunea **2.2.3**), din expunerea de mai sus rezultă că *parametrul* [+ *definit*] *este un mezoparametru*: *toate centrele specificate ca* [+ *N*] *din limba română au posibilitatea de a încorpora afixul definit*.

Propunerea noastră urmează spiritul parametrizării de tip Roberts, nu litera ei[37]. Din perspectiva programului propus de profesorul Roberts, mezoparametrii sunt acei parametri care afectează un clasă definibilă de elemente ***funcţionale***, (de exemplu C(omplementizator), T(imp), *v*(erbalitate), D(eterminant)), care dispun de aceeaşi trăsătură (de pildă, trăsătura de ordonare a centru–complement *vs* complement–centru). Propunerea noastră din această lucrare este că toate elementele specificate categorial [+ N], adică elementele ***lexicale*** substantiv şi adjectiv, sunt specificate cu opţiunea parametrică [+ definit]. Există o serie de soluţii pentru a armoniza propunerea noastră cu parametrizarea Roberts, însă depăşesc limitele cercetării de faţă.

Pe de altă parte, analiza propusă în această lucrare are şi avantajul de a susţine în mod explicit *Ipoteza Borer-Chomsky*, care reduce variaţia parametrică sintactică la proprietăţile de lexicon ale unei limbi date. Componentul sintactic al gramaticii este astfel invariabil, derivarea sintactică desfăşurându-se pe baza materialului oferit de componentul lexical al gramaticii.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Abney, 1987 = Steven Paul Abney, *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*, teză de doctorat, Massachusetts Institute of Technology, 1987.

Adger, Svenonius, 2011 = David Adger, Peter Svenonius, *Features in minimalist syntax*, în vol. *The Oxford Handbook of Linguistic Minimalism*, ed. de Cedric Boeckx. Oxford, Oxford University Press, p. 27–51.

Alexiadou, Wilder, 1998 = Artemis Alexiadou, Chris Wilder, *Adjectival modification and multiple determiners*, în vol. *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*, ed. de Artemis Alexiadou, Chris Wilder, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, p. 303–332.

Baker, 1996 = Mark C. Baker, *The Polysynthesis Parameter*, New York, Oxford University Press.

Baker, 2003 = Mark C. Baker, *Lexical Categories. Verbs, nouns, and adjectives*, Cambridge, Cambridge University Press.

Baker, 2008 = Mark C. Baker, *The Macroparameter in a microparametric world*, în vol. *The Limits of Syntactic Variation*, ed. de Theresa Biberauer, Amsterdam, John Benjamins, p. 351–373.

[37] Mulţumim prof. Adam Ledgeway pentru că ne-a atras atenţia asupra acestei disonanţe şi pentru sugestia de a marca explicit diferenţa dintre propunerea noastră şi modelul parametric Roberts.

Biberauer, Sheehan (ms.) = Theresa Biberauer, Michelle Sheehan, *Theoretical approaches to disharmonic word order*, manuscris, Universitatea din Cambridge [http://ling.auf.net/lingbuzz/001471; consultat 17.02.2013].

Cinque, 2010 = Guglielmo Cinque, *The Syntax of Adjectives*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.

Chomsky, 1970 = Noam Chomsky, *Remarks on nominalization*, în vol. *Readings in English Transformational Grammar*, ed. de R. Jacobs and P. Rosenbaum. Waltham, Mass.: Ginn, p. 184–221.

Chomsky, 1981 = Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding*. *The Pisa Lectures*, Dordrecht, Foris.

Chomsky, 1995 = Noam Chomsky, *The Minimalist Program*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.

Comrie, 1989 = Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, second edition, Oxford, Basil Blackwell.

Corbett, 2006 = Greville G. Corbett, *Agreement*, Cambridge, Cambridge University Press.

Cornilescu, 1992 = *Remarks on the Determiner System of Rumanian*, în *Probus*, 4, 3, p. 189–260.

Cornilescu, Nicolae, 2009 = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *Evoluția articolului hotărât şi genitivul în româna veche*, în vol. *Limba română: teme actuale*, ed. Rodica Zafiu, Gabriela Stoica, Mihaela Constantinescu. Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 647–667.

Cornilescu, Nicolae, 2011a = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *On the syntax of Romanian definite phrases: changes in the patterns of definiteness checking*, în vol. *The Noun Phrase in Romance and Germanic. Structure, Variation and Change*, ed. de Petra Sleeman, Harry Perridon, Amsterdam, John Benjamins, p. 193–221.

Cornilescu, Nicolae, 2011b = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *Romanian Possessives: Adjectives or Pronouns? A comparative perspective*, în vol. *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, ed. de Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Alice Toma, Rodica Zafiu. Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 111−43.

Cornilescu, Nicolae, 2012 = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *Nominal ellipsis as definiteness and anaphoricity*, în *Lingua*, 122, 10, p. 1070–1111.

Croitor, 2008 = Blanca Croitor, 2008, *Aspecte privind acordul în determinare în limba română veche*, în vol. *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, coord. de Gabriela Pană Dindelegan. Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 213–218.

DA / DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*. (1913–1948). Bucureşti, Socec, Universul, Monitorul Oficial; (1965–2010), serie nouă. Bucureşti, Editura Academiei Române.

Danon, 2010 = Gabi Danon, *The definiteness feature at the syntax-semantics interface*, în vol. *Features. Perspectives on a Key Notion in Linguistics*, ed. de Anna Kibort, Greville G. Corbett. Oxford, Oxford University Press, p. 144–165.

Danon, 2011 = Gabi Danon, *Agreement and DP-Internal Feature Distribution*, în *Syntax*, 14, 4, p. 297–317.

Densusianu, 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

Dobrovie-Sorin, Giurgea, 2006 = Carmen Dobrovie-Sorin, Ion Giurgea, 2006, *The suffixation of definite articles in Balkan languages*, în *Revue roumaine de linguistique*, 51, p. 73−104.

DSL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de ştiințe ale limbii*, Bucureşti, Nemira & Co., 2005.

Faarlund 2009 = Jan Terje Faarlund, *On the history of definiteness marking in Scandinavian*, în *Journal of Linguistics*, 45, p. 617−639.

Gallego, 2011 = Ángel J. Gallego, *Parameters*, în vol. *The Oxford Handbook of Linguistic Minimalism*, ed. de Cedric Boeckx. Oxford, Oxford University Press, p. 523–550.

GBLR, 2010 = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Gheție, 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Giurgea, 2012 = Ion Giurgea, *The origin of the Romanian "possessive-genitival" article and the development of the demonstrative system*, în *Revue roumaine de linguistique*, LVII, 1, p. 35–65.

Giusti, 1998 = Giuliana Giusti, *The rise of a functional category. From Latin ILLE to Romance article and personal pronoun*, în *University of Venice Working Papers in Linguistics*, 8, 2, p. 53–71.

Guardiano, 2006 = Cristina Guardiano, *The diachronical evolution of the Greek article: parametric hypotheses*, în vol. *Proceedings of the Second International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistics Theory (Mytilene, Greece, 30 September – 3 October 2004)*, ed. de M. Janse, B. Joseph and A. Ralli. Patras, Universitatea din Patras, p. 99–114, 2006.

Halpern, 1992 = Aaron Halpern, *The Balkan definite article and pseudo-second position*, în *Proceedings of the Eighteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, ed. de L. Buszard-Welcher, L. Wee, W. Weigel. Berkeley Linguistics Society, Berkeley, p. 338–349.

Hasdeu, 1879[1984] = Bogdan Petriceicu Hasdeu, *O pagină din sintaxa româno-albaneză. Reduplicarea şi triplicarea articolului hotărât*, în *Cuvente din bătrâni*, vol. II, 1879, ediție îngrijită şi note de Gh. Mihăilă. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1984, p. 432–481.

Ionescu, 2001 = Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, ediția a III-a, Bucureşti, Bic All.

Iordan, 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învățământului.

Julien, 2005 = Marit Julien, *Nominal phrases from a Scandinavian perspective*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Kayne, 2005 = Richard S. Kayne, *Some notes on comparative syntax, with special reference to English and French*, în vol. *The Oxford Handbook of Comparative Syntax*, ed. de Guglielmo Cinque, Richard S. Kayne. Oxford, Oxford University Press, p. 3–69.

Kayne, 2012 = Richard S. Kayne, *Comparative syntax*, în *Lingua*, sub tipar (http://dx.doi.org/10.1016/j.lingua.2012.10.008)

Kibort, 2010 = Anna Kibort, *Towards a typology of grammatical features*, în vol. *Features. Perspectives on a Key Notion in Linguistics*, ed. de Anna Kibort, Greville G. Corbett. Oxford, Oxford University Press, p. 64–106.

Kibort, Corbett, 2010 = Anna Kibort, Greville G. Corbett, *Introduction*, în vol. *Features. Perspectives on a Key Notion in Linguistics*, ed. de Anna Kibort, Greville G. Corbett. Oxford, Oxford University Press, p. 1–13.

Koptjevskaya-Tamm, 2005 = Maria Koptjevskaya-Tamm, ***Maria's ring of gold****: Adnominal possession and non-anchoring relations in European languages*, în vol. *Possessives and Beyond: Semantics and Syntax*, ed. de K. Ji-Young, B. H. Partee, Y. A. Lander. University of Massachusetts Occasional Papers: Amherst, p. 155–181.

Ledgeway, 2012a = Adam Ledgeway, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press.

Ledgeway, 2012b = Adam Ledgeway, *Greek and Romance in Southern Italy. Interpreting Language Convergence and Divergence in terms of Parameter Hierarchies*, comunicare prezentată la SyntaxLab, Universitatea din Cambridge, 23 octombrie 2012.

Lekakou, Szendrői, 2007 = Marika Lekakou, Kriszta Szendrői, *Eliding the noun in close apposition, or Greek polydefinites revisited*, în *UCL Working Papers in Linguistics*, 19, p. 129−154.

Lombard, 1974 = Alf Lombard, *La langue roumaine. Une presèntation*, Klincksieck, Paris.

Longobardi, 1994 = Giuseppe Longobardi, *Reference and proper names: A theory of N-movement in syntax and logical form*, în *Linguistic Inquiry*, 25, 4, p. 609–665.

Longobardi, 2001 = Giuseppe Longobardi, *The structure of DPs: some principles, parameters and problems*, în vol. *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*, ed. de. M. Baltin, C. Collins. Blackwell, p. 562−603.

Nicolae, 2012 = Alexandru Nicolae, *Gramaticalizarea articolului hotărât. Noi rezultate*, în *Limbă şi literatură*, 1–2, p. 7–19.

Ortmann, Popescu, 2000 = Albert Ortmann, Alexandra Popescu, *Romanian definite articles are not clitics*, în vol. *Clitics in Phonology, Morphology and Syntax*, ed. de Birgit Gerlach, Janet Grijzenhout. Amsterdam, John Benjamins, p. 295–324.

Pană Dindelegan, 2008 = Gabriela Pană Dindelegan, *Tipuri de gramaticalizare. Pe marginea utilizărilor gramaticalizate ale prepoziţiilor* ***de*** *şi* ***la***, în vol. *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, coord. de Gabriela Pană Dindelegan. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, p. 227–239.

Pană Dindelegan, 2013 = Gabriela Pană Dindelegan, *Flexiunea cazuală – între analitic şi sintetic. Cardinale şi cuantificatori non-numerici în româna veche*, în *Limba română,* sub tipar.

Rizzi, 1982 = Luigi Rizzi, *Issues in Italian Syntax*, Dordrecht, Foris.

Rizzi, 1986 = Luigi Rizzi, *Null objects in Italian and the theory of pro*, în *Linguistic Inquiry*, 17, 3, p. 501–557.

Roberts, 2007 = Ian Roberts, *Diachronic Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.

Roberts, 2012a = Ian Roberts, *Macroparameters and minimalism. A programme for comparative research*, în vol. *Parameter Theory & Linguistic Change*, ed. de Charlotte Galves, Sonia Cyrino, Ruth Lopes, Filomena Sandalo, Juanito Avelar. Oxford, Oxford University Press, p. 320–335.

Roberts, 2012b = Ian Roberts, *Some remarks on parameter hierarchies*, conferinţă plenară ţinută la Colocviul cu tema *Limba română. Variaţie sincronică, variaţie diacronică*, Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti, 14–15 decembrie 2012.

Rosetti, 1926 = Al. Rosetti, *Introducere* la *Lettres roumaines de la fin du XVI*[e] *et du débue du XVII*[e] *siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, Bucureşti, Arhivele Grafice Socec.

Rosetti, 1968 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura pentru Literatură.

Sala, 2006 = Marius Sala, *De la latină la română*, ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, Univers Enciclopedic.

Stan, 2008 = Camelia Stan, *Grupul nominal românesc (aspecte diacronice)*, în vol. *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, coord. de Gabriela Pană Dindelegan. Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 239−243.

Stan, 2013 = Camelia Stan, *Sulla sintassi dei sintagmi nominali con piu` determinanti nel rumeno*', în *Actes du XXVI e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes. Valencia 2010*. Berlin / New York: De Gruyter (sub tipar).

Stroh-Wollin, 2009 = Ulla Stroh-Wollin, *On the development of definite markers in Scandinavian*, în *Working Papers in Scandinavian Syntax*, 83, 1–25.

Stump, 2001 = Gregory T. Stump, *Inflectional Morphology: A Theory of Paradigm Structure*, Cambridge, Cambridge University Press.

Tasmowski-De Ryck, 1994 = Liliane Tasmowski-De Ryck, *Câteva observaţii privind folosirea articolului definit şi a articolului adjectival*, în *Limbă şi literatură*, 2, p. 14−19.

The Grammar of Romanian = Gabriela Pană Dindelegan (editor), *The Grammar of Romanian*, Oxford: Oxford University Press, 2013 (aprilie).

Vasilescu, 2009 = Andra Vasilescu, ***Cel**: categorie semilexicală*', în vol. *Studii de gramatică. Omagiu doamnei profesoare Valeria Guţu Romalo*, ed. de Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail. Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 265−287.

Vasiliu, Ionescu-Ruxăndoiu, 1986 = Em. Vasiliu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limba română în secolele al XII-lea – al XV-lea. Fonetică. Fonologie. Gramatică*, Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti.

Vikner, 1995 = Sten Vikner, *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*, New York / Oxford, Oxford Univesity Press.

Vulpe, 2006 [1963] = Magdalena Vulpe, *Repartiţia geografică a construcţiilor cu infinitivul şi cu conjunctivul în limba română*', în vol. *Opera lingvistică*, II, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 193–226 [publicat iniţial în *Fonetică şi dialectologie*, V, 1963, p. 123–155].

IZVOARE

Cantemir, *Istoria* = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, colecţia „Biblioteca pentru toţi”, Bucureşti, Editura Minerva, 1983.

Coresi, CC_2 = Diaconul Coresi, *Cartea cu învăţătură* [1581], publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1914.

Coresi, *Tetraevanghelul* = Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul* [1561], ediţie de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.

Costin, *Letopiseţul* = Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei dela Aron Vodă încoace*, ediţie populară de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura Regală pentru Ştiinţă şi Artă, 1944.

CV = *Codicele Voroneţean* [1563–1583], ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

DÎR = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru; introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979.

Istoriia [1690–1710] = *Istoriia Țării Româneşti,* atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar şi indice de nume proprii de Otilia Dragomir, Editura Academiei Române, 2006.

Ivireanul, *Didahii* = Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

Ivireanul, *Predici* = Antim Ivireanul, *Predici,* ediție critică, studiu introductiv şi glosar de Gabriel Ştrempel, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1962.

Letopisețul Cantacuzinesc = *Letopisețul Cantacuzinesc* [*Istoria Țării Rumâneşti de când au descălescat pravoslanicii creştini*], în *Cronicarii munteni*, ediție de Al. Piru, Bucureşti, Editura Tineretului, 1964.

Neculce, *Letopisețul* = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* şi *O samă de cuvinte,* text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

PO = *Palia de la Orăştie* [1581−1582], text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Al. Gafton, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

R. Greceanu = R. Greceanu, *Cronica*, în *Cronicarii munteni*, ediție de Al. Piru, Bucureşti, Editura Tineretului, 1964.

R. Popescu = R. Popescu, *Letopisețul Bălenilor*, în *Cronicarii munteni*, ediție de Al. Piru, Bucureşti, Editura Tineretului, 1964.

Ureche, *Letopisețul* = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P.P. Panaitescu, Bucureşti, ESPLA, 1955.

A NOTE IN COMPARATIVE SYNTAX: THE DEFINITENESS PARAMETER IN THE SYNTAX OF ROMANIAN NOUN PHRASES

(Abstract)

Building on previous work on parameterisation in the minimalist framework and on Gabi Danon’s (2010) insight that there exists a *definiteness parameter*, we claim that this parameter manifests itself in the syntax of the Romanian DP. We discuss several structures which show that the definiteness feature is active for Agree (definiteness agreements; the genitive marker *al*), and we employ data from the history of Romanian to show that the definite article is projected as a suffix on the noun. At the same time, we establish the position of the definiteness parameter in the hierarchical model built by Ian Roberts (2012a, 2012b) (i.e. it is a mesoparameter), and argue that the data analysed here can be taken as evidence for the validity of the *Borer–Chomsky Conjecture*.

Cuvinte-cheie: sintaxă comparată, parametrul [+ definit], acord în definitudine, Ipoteza Borer–Chomsky.

Keywords: comparative syntax, definiteness parameter, definiteness agreement, Borer–Chomsky Conjecture.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Bucureşti, Strada Edgar Quinet nr. 5–7
nicolae_bibi@yahoo.com

Raluca Brăescu

TOPICA ADJECTIVULUI ÎN ROMÂNĂ. O PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ

1. INTRODUCERE

Topica adjectivului constituie o problemă cu un grad ridicat de complexitate în limba română. Chiar dacă ordinea pare a fi mai liberă decât în alte limbi, ca, de exemplu, engleza, nu toate configurațiile sunt posibile pentru toate tipurile de adjective; unele diferențe semantice se pot corela cu poziția adjectivelor, dar nu putem stabili reguli foarte stricte.

Aproape toate limbile permit adjectivelor să modifice nume. În unele limbi modificarea prin adjective este limitată la un singur adjectiv. În alte limbi, cum este engleza, sunt posibile serii prenominale pentru adjectivele multiple. În alte limbi (printre care şi româna), seriile de adjective sunt, în mod canonic, postnominale.

Vom prezenta, în acest articol, constrângerile de topică şi tiparele de serializare a adjectivelor în limba română.

1.1. CLASE SEMANTICE DE ADJECTIVE

În încercarea de a stabili câteva reguli de ordine şi se ierarhizare a adjectivelor, pornim de la distincția dintre cele trei clase semantice de adjective: calificative, relaționale şi adjectivele de modificare a referinței (Brăescu 2011).

1.1.1. Adjectivele calificative desemnează o proprietate atribuită unui individ, îndeplinind, în cadrul sintagmei nominale în care apar, o funcție de caracterizare; răspund la testul de intersectivitate (Kamp 1975) şi implică, în general, un act de evaluare subiectivă (*speaker oriented adjectives* – exprimă proprietăți care caracterizează referentul numelui modificat, în opinia vorbitorului):

(1) *Ana este o fată foarte frumoasă.* (→ *Ana este o fată* şi *Ana este foarte frumoasă.*)

Interpretarea acestora depinde de o normă de comparație şi poate varia în raport cu un punct de referință. Cele mai multe dintre adjectivele calificative funcționează ca modificatori nonrestrictivi şi sunt compatibile cu modificatorii de gradare: *o fată foarte frumoasă.*

1.1.2. Adjectivele relaționale prototipice, denominale, desemnează o relație între două substantive autonome referențial, centrul lexical al sintagmei şi numele prezent în radicalul adjectival.

Pornind de la Bosque, Picallo 1996, distingem două subclase de adjective relaționale cu un comportament sintactic diferit: adjectivele clasificatoare şi adjectivele tematice. Adjectivele clasificatoare îndeplinesc o funcție de identificare a referentului numelui (operează o localizare nondeictică în timp şi spațiu (2a) sau descriu specii, sorturi ale referentului (2b)) şi funcționează ca modificatori restrictivi:

(2) a. *unelte preistorice, perioada medievală, roman interbelic*
b. *medicina alternativă, dramă muzicală, ştiințe matematice*

Adjectivele tematice reprezintă argumente ale unor nume deverbale; aceste nume păstrează structura argumentală a verbelor din care provin şi fac transparente o serie de raporturi semantice suplimentare: agent (3a), temă (3b) etc.:

(3) a. *atac terorist*
b. *vânzare imobiliară*

Adjectivele relaționale sunt nonintersective, subsective (Kamp 1975). Subsectivitatea este o trăsătură semantică ce permite doar inferența care se referă la nume, nu şi pe aceea care se referă la adjectiv:

(4) *El este cercetător ştiințific.* (→ *El este cercetător,* dar **El este ştiințific.*)

Într-o interpretare alternativă (McNally, Boleda 2004, Cornilescu 2005), adjectivele relaționale se pot descrie în termeni de intersectivitate. Spre deosebire de adjectivele calificative, care sunt, din punct de vedere semantic, *object-level modifiers*, adjectivele relaționale sunt *kind-level modifiers*. Aceste adjective sunt derivate din substantive, iar substantivele denotă mulțimi de proprietăți, astfel că adjectivele relaționale exprimă seturi de proprietăți (entități) ale genurilor (*kind*).

Pentru că nu denotă proprietăți, adjectivele relaționale sunt obiective (*object oriented adjectives* – oferă o descriere a referentului numelui / clasei de nume stabilă, nondependentă de context).

Adjectivele relaționale sunt inerent negradabile, dată fiind natura lor nominală: **un cercetător foarte ştiințific.*

1.1.3. Adjectivele de modificare a referinței (Bolinger 1967) reprezintă o clasă de forme atipice (fie unități cu sens vag, fie utilizări ale unor forme care trec printr-un proces de desemantizare parțială), cu un comportament sintactic şi

semantic diferit de celelalte două clase. Am distins (Brăescu 2011) între adjectivele deictice (5a), adjectivele modalizatoare (5b), adjectivele paradigmatizante (5c), adjectivele intensive (5d) si adjectivele afective (5e):

(5) a. *o viitoare mamă*
b. *un simplu accident*
c. *aer personal*
d. *un vechi prieten*
e. *biata fată*

Adjectivele de modificare a referinței sunt nonintersective (Kamp 1975) şi pot fi subsective (6a) sau nonsubsective (6b):

(6) a. *El este un vechi prieten. (*El este vechi. El este un prieten.)*
b. *El este un pretins campion. (*El este pretins. *El este un campion.)*

Adjectivele din cea de-a treia clasă se caracterizează sintactic tocmai prin faptul că nu modifică referentul numelui pe care îl însoțesc, ci funcționează ca operatori intensionali care realizează ajustarea discursivă a denominației.

1.2. TEORII ŞI IPOTEZE PRIVIND SERIALIZAREA ADJECTIVELOR

Se cunosc în lingvistica străină mai multe teorii privitoare la serializarea modificatorilor adjectivali.

• Ziff 1960 discută despre „privilegiul ocurenței": adjectivele care sunt legate semantic de un centru nominal special pe care îl modifică sunt mai puțin predispuse să apară la distanță. Dimpotrivă, adjectivele nelegate semantic de centru oferă o informație care nu este încapsulată de sensul numelui şi sunt bune candidate pentru a modifica o arie largă de nume şi de a apărea mai departe într-o eventuală serie. Stubbs 2001 distinge, de asemenea, între *selective adjectives* (adjective mai puțin legate semantic de centru) şi *focussing adjectives* (adjective legate semantic de centru).

• Posner 1986 susține că sunt plasate mai aproape de nume adjectivele care apar în mod stereotip combinate cu un nume, potrivit principiului *noun-specific frequency.* Posner formulează o nouă ipoteză de ordonare a adjectivelor modificatori, *the nouniness principle*, conform căreia modificatorii cei mai asemănători cu numele stau cel mai aproape de nume. Spre exemplu, comparând adjectivele nume de culori cu cele care exprimă forma, adjectivele nume de culori pot fi

nominalizate (7a), acceptă mai uşor modificatori (7b), sunt mai susceptibile de a apărea la un caz oblic (7c):

(7) a. *Îmi place albul.*
**Îmi place rotundul.*
b. *Este un alb interesant.*
**Este un rotund interesant.*
c. *Omogenitatea albului este remarcabilă.*
**Amplitudinea rotundului este remarcabilă.*

• Cinque 2010 face o corelație între proprietățile semantice ale lexemelor şi reprezentările lor sintactice. Acesta propune ierarhia unor clase individuale de adjective cu capuri funcționale specifice, despre care se presupune că există independent în secvența funcțională; sunt plasate cel mai aproape de nume adjectivele relaționale care indică naționalitatea, apoi culoarea, forma, dimensiunea şi calitatea:

(8) (engl.) *numerous wonderful big American cars*

• Independent de tipul de compoziție semantică, s-a constatat tendința comună mai multor limbi prin care adjectivele exprimând proprietăți obiective sunt mai joase decât cele exprimând proprietăți subiective (Sproat, Shih 1988, Stavrou 1996). Se furnizează o explicație psiholingvistică / cognitivă pentru ierarhia adjectivelor: cu cât adjectivele sunt mai obiective, cu atât sunt mai apropiate de nume – *material flexibil ieftin.* Aşa se explică de ce adjectivele de culoare urmează după cele de dimensiune (9a), iar adjectivele de vârstă urmează după cele de capacitate (9b):

(9) a. *a long black dress*
b. *a smart young women*

2. TIPARE DE SERIALIZARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Vom descrie, în continuare, schemele de ierarhizare a adjectivelor, în funcție de clasele de adjective implicate.

2.1. ORDINEA ADJECTIVELOR CALIFICATIVE

Adjectivele calificative sunt, în mod prototipic, modificatori postnominali. Sunt explicate sintactic drept predicate de tipul small clause, provin din reducerea

unor propoziții relative conținând adjective în poziții predicative (*DP-adjectives, predicative adjectives*):

(10) *o fată frumoasă < o fată care este frumoasă*
o maşină albă < o maşină care este albă

a) Modificatorul nominal poate fi un GAdj extins (adjectivul centru şi complementele sale) postpus:

(11) *un om* [*drag tuturor*] = N + GAdj [A + Compl. în D]
[**un drag tuturor*] *om*

(12) *o fată* [*atentă la toată lumea*] = N + GAdj [A + Compl. Prep.]
[**o atentă la toată lumea*] *fată*

Analizând constrângerile asupra adjectivelor prenominale, Sadler, Arnold 1994 semnalau imposibilitatea construcției cu un complement comparativ. Nici în română, construcția nu este acceptată:

(13) a. **o mai bună decât a mea carte*
o mai bună carte decât a mea
b. **cea mai bună din grupă studentă*
cea mai bună studentă din grupă

Există limbi (greacă, germană) în care GAdj extinse apar în poziții prenominale (Alexiadou, Wilder 1998):

(14) gr. *I [periphani ja to jo tis] mitera*
germ. *die [auf ihren Sohn stolze] Mutter*

În stadiile mai vechi ale limbii, adjectivul însoțit de complemente putea apărea şi antepus numelui:

Demnul de multă regretare C. Negruzzi a fost unul din acei pionieri literari din România care a înzestrat patria lui cu produceri [...] *prețioase...* (Introducerea scrisă de V. Alecsandri la Scrisorile lui C. Negruzzi)

b) Numele este însoțit de un demonstrativ postpus cu rol de determinant emfatic, pe lângă modificatorul adjectival:

(15) *cartea aceasta mare*
această mare carte
**cartea mare aceasta*

În limba veche, topica adjectivului şi a determinantului demonstrativ nu este fixată (Cornilescu, Nicolae 2011b):

(16) *nenorocitele aceste vremi* (Greceanu)
ticălosul pământul acesta (Greceanu)

c) Pe lângă modificatorii adjectivali, numele nonprototipice (deverbale, deadjectivale sau nume relaţionale) pot fi însoţite de complemente (GBLR 2010). Poziţia modificatorului adjectival postnominal alături de alţi constituenţi din GN este relativ liberă:

(17) *un atac surprinzător al englezilor*
un atac al englezilor surprinzător

d) Incizele**,** secvenţele metadiscursive, turnuri de frază cu verbe *dicendi* pot apărea între nume şi adjectivul postpus:

(18) *o decizie, din punctul meu de vedere, ciudată*
decizie ciudată, din punctul meu de vedere

În toate exemplele prezentate până acum, adjectivele calificative (neînsoţite de complemente) apar ca modificatori postnominali. Ele pot apărea şi în poziţie prenominală, fără să antreneze modificări de sens, ceea ce susţine, de fapt, ipoteza topicii lor libere în limba română:

(19) *derularea foarte rapidă a conflictului*
foarte rapida derulare a conflictului

Graur 1969 semnala frecvenţa adjectivelor calificative antepuse, probabil după model francez. Referindu-se la adjectivele calificative prenominale, observa că alegerea adjectivelor care se plasează înainte sau după substantiv nu este reglementată gramatical, dar că mai des se întâlnesc în antepoziţie forme precum: *bătrân, bun, drag, frumos, greu, important, original, mic, mare, mult, nou.*

Într-o interpretare recentă, Cinque 2010 discută despre variaţia de topică, explicând cele două structuri posibile prin deplasarea numelui. Adjectivul rămâne generat la dreapta, dar numele se deplasează şi obţinem astfel două structuri diferite. Topica normală a adjectivului poate fi modificată sau determinată şi de constrângeri contextuale, de reguli comunicative. Unele cercetări insistă asupra aspectului afectiv al adjectivului, altele asupra structurii informaţionale (Nølke 1994).

S-au formulat mai multe ipoteze pentru descrierea **seriilor de adjective calificative**. Cele mai multe teorii au distins clase semantice (descriptive) de

adjective în funcție de care se stabilesc regulile şi constrângerile de ordine. Ipoteza lui Dixon 2004 privind ierarhizarea adjectivelor calificative care modifică acelaşi nume este că mai apropiate sunt adjectivele de culoare. Urmează adjectivele de vârstă (*nou, tânăr*), adjectivele care denotă însuşiri (*fericit, bun*), adjectivele care exprimă viteza (*rapid, încet*), adjectivele care arată proprietăți fizice (*tare, dulce*), adjectivele de dimensiune (*mare, lung*) şi adjectivele de valoare (*bun, rău*).

În română (atât în varianta actuală, cât şi în stadiile anterioare), două sau mai multe adjective calificative se aşază de regulă după substantiv, ultimul fiind legat printr-o conjuncție (Coteanu 1990):

(20) *un prieten bun, vesel, vioi şi îndatoritor*
cai mare groşi (Costin)
Era om tânăr Stroici şi din casă mai vechiu şi cinsteş. (Costin)
Alixandru Ramandei, grec simățu, mândru, nebun, lacom (Neculce)
Grigorii-vodă era un om harnic şi tare, şi sămățu. (Neculce)

Scala de subiectivitate comportă diferite grade; acelaşi adjectiv poate avea o greutate evaluativă variabilă. În exemplele de mai jos, se poate observa disponibilitatea combinatorie dintre adjectivele care exprimă forma şi dimensiunea (21a) sau dimensiunea şi culoarea (21b):

(21) a. *o sală pătrată uriaşă*
o sală uriaşă splendidă

b. *o rochie lungă neagră*
o rochie neagră lungă

Distincția poate fi justificată şi prin aspectele pragmatice – topicul precedă rema:

(22) a. *mingea roşie nouă* (mingea nouă printre mingile roşii)
b. *mingea nouă roşie* (mingea roşie printre mingile noi)

Emfaza, accentul prozodic sunt în egală măsură responsabile de suspendarea restricțiilor de ordine (Truswell 2005, Teodorescu 2006, Svenonius 2008).

Seria de două sau mai multe calificative se poate plasa şi înainte de substantiv:

(23) *amplă, rodnică şi prodigioasă activitate culturală*
scârnava şi groadznică fapta şi neaudzită în toate țări creştine (Costin)
grele şi cumplite morți (Neculce)
au făcut mare şi frumoas(ă) nuntă (Neculce)
marele şi puternicul împărat (Neculce)

Alteori, adjectivele calificative coocurente se distribuie diferit: adjectivele de dimensiune precedă numele (exprimă o proprietate mai dependentă de vorbitor), iar adjectivele de culoare îl urmează (exprimă o proprietate mai dependentă de obiect):

(24) *o mică geantă neagră*
**o neagră geantă mică*

2.2. ORDINEA ADJECTIVELOR RELAȚIONALE

Adjectivele relaționale sunt postnominale în limba română.

Funcționarea adjectivelor relaționale ca modificatori postpuşi nu se explică prin mecanisme de tip small clause. Sursa sintactică a acestor adjective este modificarea directă a numelui (în accepția lui Sproat, Shih 1988):

(25) a. *societatea astronomică*
**astronomica societate*
b. *refuzul german*
**germanul refuz*

Topica postpusă a acestor adjective se poate explica prin teoria *head-movement* (Cinque 1994). Cinque pleacă de la premisa că există o ordine de bază universală (conformă cu *Linear Correspondence Axiom* din teoria lui Kayne 1994) în conformitate cu care toate adjectivele sunt generate în poziții prenominale. Modificatorii postnominali nu apar generați la dreapta, nu este permisă *right-adjunction*; poziția lor se explică prin urcarea numelui peste adjectiv, deci deplasarea numelui la stânga.

Diferențele de configurație dintre limbi sunt explicate de Cinque prin faptul că N urcă în limbile romanice, dar în limbile germanice rămâne *in situ*:

(26) a. rom. – *o maşină franțuzească*
fr. – *une voiture française*
b. engl. – *a French car*

Româna se încadrează, aşadar, în această teorie de linearizare în conformitate cu care ordinea de suprafață este diferită de ordinea inițială[1]. În limba veche, adjectivele relaționale nu aveau o poziție fixă; puteau apărea şi în antepunere

[1] Alte teorii (Laenzlinger 2000) elimină operațiile de deplasare (*Move-operations*) în favoarea operațiilor de fuziune multiplă (*Multiple Merge-operations*) prin care se inserează copii la diferite niveluri de configurație.

(Cantacuzino, 27a) şi în postpunere (Costin, 27b). Niculescu 1999 susține că existau în româna veche două structuri topice: tipul nonromanic de construcție la stânga (care caracterizează texte literare vechi traduse şi netraduse) şi tipul romanic de construcție la dreapta (care caracterizează textele vechi netraduse şi limba comună vorbită modernă):

(27) a. *romanii voievozi sau împărați*
rusască limbă
... de să punea aşa tare împotriva romanii împărății
b. *părți creştineşti*
limba sârbască
odăile inicereşti

Schimbarea de poziție a adjectivelor relaționale în limba română actuală se justifică prin transferul lor semantic spre adjectivele cu utilizare calificativă:

(28) a. *acordul nemțesc.*(„nemții fac un acord") – tematic
**nemțescul acord*
b. *acordul nemțesc* („acord riguros, strict") – calificativ
nemțescul acord

Adjectivele etnice, relaționale la bază, devin calificative, menținând numai anumite seme ale lexemului inițial, proprietăți atribuite stereotip comunităților respective (*franțuzesc* – „şic", *american* – „degajat", *nemțesc* – „riguros" etc.):

Aceleaşi unități pot funcționa, în anumite contexte, ca adjective calificative, iar în altele ca relaționale şi au interpretări diferite (adjectivele mixte sau duble). Sintagme de tipul: *infernala maşină* sau *vulcanicul caracter* nu includ un adjectiv relațional în antepoziție, ci dublul acestuia, de tip calificativ, ilustrând situația adjectivelor mixte (Bartning, Noailly 1993):

(29) a. *piramida faraonică – *faraonica piramidă* (adjectiv relațional)
vila faraonică – faraonica vilă (adjectiv calificativ)
b. *complexul monumental – *monumentalul complex* (adjectiv relațional)
o eroare monumentală – o monumentală eroare (adjectiv calificativ)
c. *o măsură dictatorială – *o dictatorială măsură* (adjectiv relațional)
un ton dictatorial – un dictatorial ton (adjectiv calificativ)

Când sunt coocurente, adjectivele clasificatoare sunt mai apropiate de nume decât cele tematice:

(30) a. *o producție cerealieră bulgărească*
**o producție bulgărească cerealieră*

b. *un studiu lingvistic german*
**un studiu german lingvistic*

Admitem seria *un studiu german lingvistic*, numai atunci când adjectivul etnic este la rândul său clasificator; vorbim deja despre literatura germană şi operăm o nouă selecție în acest subansamblu.

Ca şi în cazul modificatorilor realizați prin adjective calificative postpuse, şi poziția adjectivelor clasificatoare este diferită în română şi în limbile romanice, față de engleză. Dacă în limbile romanice aceste adjective au topică rigidă, sunt postnominale, în engleză sunt prenominale:

(31) rom. *comedia muzicală americană*
it. *la comedia musicale americana*
engl. *the American musical comedy*

2.3. MODIFICAREA MULTIPLĂ CU ADJECTIVE CALIFICATIVE ŞI ADJECTIVE RELAȚIONALE

În română, aşa cum am arătat, adjectivele relaționale sunt canonic postpuse, iar adjectivele calificative sunt, în general, postpuse. Când sunt coocurente, adjectivele relaționale sunt mai apropiate de nume:

(32) *o neaşteptată reacție chimică*
o reacție chimică neaşteptată
**o reacție neaşteptată chimică*
**o chimică reacție neaşteptată*
(33) *o firmă locală bogată*
o bogată firmă locală
**o locală firmă bogată*
**o firmă bogată locală*
(34) *o nuvelă psihologică plictisitoare*
o plictisitoare nuvelă psihologică
**o nuvelă plictisitoare psihologică*
**o psihologică nuvelă plictisitoare*

Un statut special îl au adjectivele idiomatice (Svenonius 2008), combinațiile fixe care nu pot fi sparte: *țuică bătrână gorjană* (Cornilescu 2009):

(35) *pâine neagră ardelenească*
**pâine ardelenească neagră*
(36) *pâine albă țărănească*
**pâine țărănească albă*

(37) *sistem nervos artificial*
**sistem artificial nervos*

În limba veche sunt înregistrate serii de adjective antepuse care includ şi adjective relaționale, pentru că, aşa cum am arătat, adjectivele relaționale puteau apărea şi în poziții prenominale (38). De asemenea, sunt posibile structuri cu adjectivele calificative plasate mai aproape de nume (39):

(38) *vitează eghipteană rămăşiță* (Budai-Deleanu)
(39) *haină scumpă domnească* (Ureche)
un letopisețu vechiu sârbăscu (Ureche)

2.4. ORDINEA ADJECTIVELOR DE MODIFICARE A REFERINȚEI

Despre adjectivele de modificare a referinței am arătat că nu au o valoare restrictivă, nu joacă un rol în identificarea referentului, ci adaugă proprietăți considerate caracteristice, importante de către emițător, alunecând din acest motiv către expresiv, afectiv (*speaker-oriented interpretation*). Substanța semantică a adjectivului devine mai abstractă, primind mai mult o valoare de intensitate, interpretare emfatică sau citire puternic subiectivă (Sandfeld, Olsen 1960: 109, Lombard 1974: 99):

(40) *o viitoare mamă*
**o mamă viitoare*
(41) *o biată copilă*
**o copilă biată*
(42) *un fost prieten*
**un prieten fost*

Pe lângă interpretarea emfatică şi subiectivă, o clasă restrânsă de adjective antepuse se caracterizează printr-un tip de informație anaforică intrinsecă (*asemenea, aşa, atare*):

(43) a. *Am cumpărat maşina de care mi-ai vorbit. O asemenea maşină este rară.*
**O maşină asemenea este rară.*
b. *Am cunoscut o fată frumoasă. O aşa fată găseşti rar.*
**O fată aşa găseşti rar.*

Unele dintre adjectivele de modificare a referinței pot fi antepuse sau postpuse, fără ca topica să antreneze modificări semantice:

(44) a. *lecția următoare*
următoarea lecție
b. *un mincinos mare*
un mare mincinos
c. *taxă blestemată*
blestemată taxă
d. *proprietarul actual*
actualul proprietar
e. *grija mea principală*
principala mea grijă
f. *o monedă falsă*
o falsă monedă

Situațiile pe care le distingem, însă, în interiorul clasei sunt mult mai variate şi mai complexe. Putem vorbi despre un singur adjectiv subspecificat, susceptibil de a se aplica unor fațete diferite ale lui N. Dar, în multe situații vorbim despre două lexeme diferite cu două funcții diferite – modificator al referinței şi modificator al numelui:

(45) a. *o adevărată problemă*
o problemă adevarată
b. *pură întâmplare*
o fată pură
c. *un înalt demnitar*
un demnitar înalt
d. *o simplă situație*
o situație simplă
e. *un mare om*
un om mare
f. *o nouă carte*
o carte nouă
g. *o singură fată*
o fată singură

Adjectivul modificator antepus este nonintersectiv, adiacent numelui, în timp ce adjectivul postpus este mobil. Mai exact, lectura de modificare a referinței este posibilă într-o singură variantă pozițională a adjectivului, în antepunere. Lectura calificativă, oferită de adjectivul postpus din cuplurile prezentate, pentru o mai clară delimitare a situațiilor, este posibilă şi în antepunere. O sintagmă ca *simpla poezie* este, prin urmare, ambiguă, fiind deschisă către ambele interpretări (situațională şi calificativă) şi doar contextul mai larg oferă claritate expresiei.

Faptul că anumite adjective au o distribuție ambivalentă ridică chestiuni referitoare la analiza lor structurală. Plecând de la premisa că toate adjectivele prenominale sunt constituenți periferici, Cornilescu, Nicolae 2011a explică diferențele interpretative dintre adjectivele care își schimbă locul, prenominale sau post-nominale prin faptul că unele se află în n*periphery, iar altele în d*periphery. Adjectivele postnominale sunt modificatori restrictivi, nu sunt constituenți periferici, sunt adjuncți, linearizați după centru. Adjectivele prenominale sunt specificatori ai periferiei capurilor funcționale şi rămân prenominale:

(46) *o bună parte*
o parte bună

Adjectivele de modificare a referinței pot forma serii (47a,b,c) şi pot fi coocurente cu adjective calificative (48):

(47) a. *bietul fost soț al Ioanei*
un splendid aşa-zis rege
b. *pretinsul fost profesor*
fostul pretins profesor
c. o viitoare bună mamă
o bună viitoare mamă
(48) a. *un faimos fost actor*
b. *un fost faimos actor*

Schimbarea topicii reflectă diferențe semantice. Exemplul (48a) *un faimos fost actor* permite lectura „cineva faimos care nu mai este actor”. În contrast, exemplul (48b) acceptă secvența „care este acum uitat” şi se referă la cineva care nu mai este faimos şi nu mai este nici actor. În primul exemplu, *fost* operează asupra numelui, în timp ce în cel de-al doilea exemplu, *fost* operează asupra sintagmei A+N (Teodorescu 2006).

3. TOPICA ADJECTIVULUI ŞI VARIAȚIA INTERLINGVISTICĂ

Am arătat în schemele anterioare referitoare la poziția modificatorilor adjectivali că se pot formula multiple observații tipologice.

3.1. Cea mai clară distincție formulată (Copgeag 1998, Cinque 2010) între română (limbile romanice) şi engleză (limbile germanice) este că limbile romanice au adjective postnominale. În limbile germanice şi în limbile slave adjectivele cu rol de modificatori nominali sunt antepuse; în limbile romanice acestea sunt în mod canonic postpuse numelui, dar, există, în general, ambele ipostaze:

(49) *o masă frumoasă / mare / rotundă*
a nice / big/ round table
**a table nice / big / red*

Analizând comparativ topica adjectivului în limbile germanice şi romanice, Cinque 2010 discută despre efectul *mirror-image*: ordinea adjectivelor din engleză, din poziții prenominale, se reflectă ca într-o oglindă în ordinea adjectivelor postnominale din limbile romanice:

(50) engl. *The most probable main cause of his death...*
it. *La causa prima piu probabile della sua morte...*
rom. *Cauza principală cea mai probabilă a morții sale...*

În egală măsură, este atestată şi *linear matching order* (Cornilescu 2009), fapt ce susține ipoteza că, în ciuda unor constrângeri de ordine, româna se caracterizează prin topica liberă a adjectivului:

(51) engl. *low round table*
rom. *o masă joasă rotundă* (linear matching)
rom. *o masă rotundă joasă* (mirror image)
(52) engl. *old black shoes*
rom. *pantofi vechi negri* (linear matching)
rom. *pantofi negri vechi* (mirror image)

3.2. O altă observație tipologică extrasă din analiza poziției modificatorilor este că româna cunoaşte situații de antepoziție (53a), postpoziție (53b) sau antepoziție şi postpoziție alternativ (53c):

(53) a. *fosta directoare*
**directoarea fostă*
b. *o maşină italiană*
**o italiană maşină*
c. *o maşină splendidă*
o splendidă maşină

Dintre limbile romanice, franceza este limba cu cele mai multe adjective prenominale, italiana are o poziție intermediară, iar româna admite cel mai frecvent pozițiile postnominale pentru adjectivele descriptive (Lombard 1974):

(54) (fr.) *bonne nuit*
(it.) *buona notte*
(rom.) *noapte bună*

(55) (fr.) *une grande maison*
(it.) *una grande casa / una casa grande*
(rom.) *o casă mare*

4. CONCLUZII

În acest articol am realizat o analiză a poziției adjectivului față de nume în limba română. Am urmărit topica unităților pentru fiecare dintre clasele semantice de adjective: calificative, relaționale şi adjective de modificare a referinței. De asemenea, am descris schemele de serializare, urmărind ierarhizarea adjectivelor coocurente.

Observațiile tipologice au fost extrase prin comparația cu structuri din limbile romanice şi din limba engleză:

a) Sunt postnominale: adjectivele relaționale, restrictive, adjectivele calificative însoțite de complemente.

b) Sunt prototipic postnominale adjectivele calificative intersective. Cele mai multe adjective calificative se bucură, însă, de libertate de topică şi pot apărea şi în antepoziție fără a antrena modificări semantice.

c) Sunt prototipic prenominale adjectivele de modificare a referinței.

d) Atunci când dezvoltă serii, adjectivele relaționale precedă adjectivele calificative.

Comparativ cu alte limbi, cum ar fi engleza, în care adjectivele au topică fixă, în română sunt posibile două configurații sintactice: *linear matching* sau *mirror image order*. Deşi apar mai multe constrângeri de topică în favoarea postpoziției, susținem, în egală măsură, ipoteza referitoare la libertatea de topică a adjectivului în română.

BIBLIOGRAFIE

Abeillé, Godard 1999 = Anne Abeillé, Danièle Godard, *La position de l'adjectif épithète en français: le poids des mots*, în *Recherches Linguistiques de Vincennes,* nr. 28, p. 9–32.

Alexiadou, Wilder 1998 = Artemis Alexiadou, Chris Wilder, *Adjectival Modification and Multiple Determiners*, în: Artemis Alexiadou, Chris Wilder (eds.), *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 303–332.

Bartning, Noailly 1993 = Inge Bartning, Michèle Noailly, *Du relationnel au qualificatif: flux et reflux*, în *L'Information grammaticale*, nr. 58, p. 27–32.

Bolinger 1967 = Dwight Bolinger, *Adjectives in English: Attribution and predication*, în *Lingua*, nr. 18, p. 1–34.

Bosque, Picallo 1996 = Ignacio Bosque, Carme Picallo, *Postnominal adjectives in Spanish DPs*, în *Journal of Linguistics*, nr. 32, p. 349–385.

Brăescu 2011 = Raluca Brăescu, *Adjectivul în română. Sintaxă şi semantică*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Cinque 1994 = Gugliemo Cinque, *On the evidence for partial N-movement in the Romance DP*, în: Gugliemo Cinque, G., J. Koster, Jean-Yves Pollock, Luigi Rizzi, Raffaella Zanuttini (eds.), *Paths Towards Universal Grammar. Studies in Honor of Richard S. Kayne*, Washington D.C., Georgetown University Press, p. 85–110 (http://dspace-unive.cilea.it/handle/10278/508).

Cinque 2010 = Gugliemo Cinque, *The syntax of adjectives*, Cambridge MA, MIT Press.

Copceag 1998 = Dumitru Copceag, *Tipologia limbilor romanice*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

Cornilescu 2005 = Alexandra Cornilescu, *Un punct de vedere asupra adjectivelor relative*, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română – structură şi funcţionare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 27–38.

Cornilescu 2009 = Alexandra Cornilescu, *On the linearization of adjectives in Romanian*, în: Danièle Torck, Leo Wetzels (eds.), *Romance Languages and Linguistic Theory 2006: Selected papers from Going Romance*, Amsterdam, 7–9 December 2006, p. 33–52.

Cornilescu, Nicolae 2011a = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *Nominal peripheries and phase structure in the Romanian DP*, în *Revue roumaine de linguistique*, nr. 1, p. 35–68.

Cornilescu, Nicolae 2011b = Alexandra Cornilescu, Alexandru Nicolae, *On the syntax of Romanian definite phrases: Changes in the patterns of definiteness checking*, în: Petra Sleeman, Harry Perridon (eds), *The Noun Phrase in Romance and Germanic. Structure, variation, and change*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 193−221.

Dixon 2004 = R. M. W. Dixon, *Adjective classes in typological perspective*, în: R. M. W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald (eds), *Adjective classes*, Oxford University Press, p. 1–49.

GBLR 2010 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Giurgea 2005 = Ion Giurgea, *La linéarisation des adjectifs en roumain : mouvement du N ou contraintes sémantiques?*, în: Martine Coene, Liliane Tasmowski (eds.), *On Space and Time in Language*, Cluj, Clusium, p. 51–73.

Graur 1969 = Alexandru Graur, *Locul adjectivului*, în *România literară*, nr. 44.

Kamp 1975 = Hans Kamp, *Two theories about adjectives*, în Edward Keenan (ed.), *Formal semantics of natural language*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 123–155.

Laenzlinger 2005 = Christopher Laenzlinger, *French Adjective Ordering: Perspectives on DP-Internal Movement Types,* în *Lingua*, 115, p. 645–689.

Lombard 1974 = Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, Éditions Klincksieck.

McNally, Boleda 2004 = Louise McNally, Gemma Boleda, *Relational adjectives as properties of kinds*, în: Olivier Bonami, Patricia Cabredo Hofherr (eds), *Empirical Issues in Formal Syntax and Semantics 5*, Paris, p. 179–196 (www.cssp.cnrs.fr/eiss5).

Niculescu 1999 = Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

Nølke 1996 = Henning Nølke, *Où placer l'adjectif épithète? Focalisation et modularité*, în *Langue française*, nr. 111, p. 34–45.

Posner 1986 = Roland Posner, *Iconicity in Syntax. The Natural Order of Attributes*, în: Paul Bouissac, Michael Herzfeld, Roland Posner (eds.), *Iconicity. Essays on the Nature of Culture*, Tübingen, Stauffenburg Verlag, p. 305–337.

Sadler, Arnold 1994 = Louisa Sadler, Douglas J. Arnold, *Prenominal adjectives and the phrasal/lexical distinction*, în *Journal of Linguistics*, nr. 30, p. 187–226.

Sandfeld, Olsen 1960 = Kristian Sandfeld, Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, Copenhague, Librairie Munksgaard.

Svenonius 2008 = Peter Svenonius, *The position of adjectives and other phrasal modifiers in the decomposition of DP*, în: Louise McNally, Chris Kennedy (eds.), *Adjectives and Adverbs: Syntax, Semantics, and Discourse*, Oxford, Oxford University Press, p. 16–42.

Teodorescu 2006 = Alexandra Teodorescu, *Adjective ordering restrictions revisited*: in D. Baumer, D. Montero, M. Scanlon (eds.), *Proceedings of the 25th West Coast Conference on formal Linguistics*, Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, p. 399–407.

Truswell 2005 = Robert Truswell, *Non-restrictive Adjective Interpretation and Association with Focus*, în *Oxford Working Papers in Linguistics, Phonetics and Philology*, vol. 9, p. 133–154, http://www.ling.ed.ac.uk/~rtruswel/owp.pdf.

ADJECTIVES ORDERING IN ROMANIAN. A TYPOLOGICAL PERSPECTIVE

(Abstract)

This paper analyses the order of adjectives with respect to the head noun in Romanian. All classes of adjectives have been dealt with: qualifying, classifying and reference-modifying adjectives. At the same time, we have presented the serialisation schemata, dealing with the hierarchisation of co-occurring adjectives. Although there are many word-order constraints which favour postposition, we endorse the hypothesis according to which the word order of Romanian adjectives is free.

Cuvinte-cheie: modificatori, poziție, serializare, intersectivitate.
Keywords: modifiers, word order, serialization, intersectivity.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7

Adina Dragomirescu

O SCHIMBARE PARAMETRICĂ DE LA ROMÂNA VECHE LA ROMÂNA MODERNĂ ÎN SINTAXA FORMELOR VERBALE COMPUSE CU AUXILIAR

1. INTRODUCERE

În acest articol ne propunem să explicăm o deosebire importantă între româna veche şi româna actuală, legată de posibilitățile de dislocare a formelor verbale compuse cu auxiliar. Vom arăta că sintaxa diferită a acestor forme verbale compuse

este determinată de o schimbare parametrică graduală, încheiată la sfârşitul epocii vechi (în mod convenţional, 1780); această schimbare parametrică dă seamă nu numai de dispariţia dislocărilor formelor verbale compuse, ci şi de alte fenomene sintactice.

1.1. DESCRIEREA FENOMENULUI ŞI DATELE DIN CORPUS

În româna modernă, există foarte puţine posibilităţi de dislocare a formelor verbale compuse cu auxiliar: numai semiadverbele (*mai, cam, prea, şi, tot*) se pot aşeza între auxiliar şi verbul lexical la participiu ori infinitiv (GALR I: 586). În schimb, în româna veche, posibilităţile de dislocare sunt mult mai diversificate, între auxiliar şi verbul lexical putând apărea: un subiect (1), un complement direct (2), un complement indirect (3), un complement prepoziţional (4), un nume predicativ (5), structuri circumstanţiale prepoziţionale sau adverbiale (6). Exemplele de la (7) ilustrează faptul că, în limba veche şi alte (semi)adverbe decât cele acceptate astăzi puteau disloca formele verbale compuse.

(1) a. *Ce Faraon zise: meargeţi la Iosif şi ce* ***va*** *<u>el</u>* ***dzice*** *voao aceaia faceţi* (PO, 145)
b. *Să* ***voiu*** *<u>eu</u>* ***tinde*** *afară mâna mea şi voiu bate Eghipetul cu tot fealiul de minuni* (PO, 188)
c. *Răspunse Faraon: bine-i zău, Domnul cu voi, cum* ***voiu*** *<u>eu</u>* ***lăsa*** *pre voi şi pre mituteii voştri?* (PO, 210)
d. *ce ia aminte cum când* ***au*** *<u>ei</u>* ***viiat*** *aşa leage lui Domnezeu* (PO, 8)
e. *că e urât naintea lui altă fără numai ce* ***au*** *<u>el</u>* ***tocmit*** (PO, 9)
f. *Şi deaca trecură 40 de zile deschise fereastra spre corabie, ce* ***era*** *<u>el</u>* ***făcut*** *şi slobozi un corb a zbura* (PO, 33)
g. *Şi sluga înainte spuse pre rând toate lucrurile ce* ***era*** *<u>el</u>* ***isprăvit*** (PO, 82)
h. *Aşijdere şi noi lăsăm şi dăm după moartea lor cărţile acestor ocine ce-s mai sus zise la svânta mănăstire cum* ***au*** *<u>ei</u>* ***lăsat*** *cu al lor cuvânt* (DÎ, XXXVI, 125)
i. *Iară, de* ***va fi*** *<u>omul</u>* ***zăcând*** *spre moarte, cade-se popeei să ia cuminecătura cu frică şi să meargă înainte* (CPrav, 6[v])
j. *Giură-i derept aceaia pre feciorii lu Israil şi dzise: când* ***va*** *<u>Domnedzeu</u>* ***căuta*** *pre voi, duceţi-vă afară de aicea oasele meale* (PO, 179)
k. *Iară să i-****au*** *<u>domnu-său</u>* ***dat*** *lui muiare şi aceasta feciori au feate au născut, muiarea şi porobocii ai domnu-său fie* (PO, 246)
l. *Şi când* ***ar fi*** *<u>Iosif</u>* ***sosind*** *la fraţii săi, traseră de pe el veşmântul lui* (PO, 129)
m. *De va veni birdeni,* ***vor*** *<u>Nicorizi Nevrudul</u>* ***a čeri*** *čeva ban, arita zapisuri, čiče tote merturiseşt, če-am dat iavu lui, če dat iali miia, anume tote se ştii* (DÎ, CI, Bozen, 193)
n. *Iar de-****ai hi*** *<u>domiata</u>* ***sârguit*** *să fii până acmu venit, avem nădeajde pre Dumnedzeu să fi fost până acmu şi la moşie.* (DÎ, XCIII, 184)

(2) a. *A doua, făgăduita, că Dumnezeu făgăduitu-ne-au că ne* ***va*** *pre noi* ***asculta*** (CCat, 9^{v}–10^{r})

b. *şi iaca el vine afară înaintea ta şi când* ***va*** *pre tine* ***vedea*** *în mare bucurie va fi* (PO, 190)

c. *Toţi aceştia în doaospredzeace seminţe a lui Israil şi aceasta-i carele au grăit tată-său, când* ***au*** *pre ei pre toţi* ***blagoslovit*** *cu blagosloveniile sale* (PO, 175)

d. *cum aceaste doo cărţi să fie pârgă până Domnedzeu* ***va*** *şi alalte* ***tipări şi scoate*** (PO, 11)

e. *Nu fie aşa, ce păsaţi numai voi bărbaţii şi faceţi jirtvă Domnului, că voi încă* ***aţi*** *aceasta* ***cerut*** *şi aşişi-i scoaseră dinaintea lu Faraon* (PO, 210)

(3) a. *fă acolo un oltariu acelui Domnezeu care* ***se-au*** *ţie* ***arătat,*** *când fugiiai denaintea lui Isau* (PO, 119)

b. *îngroapă pre mine în mormântul mieu, carele* ***am*** *mie* ***săpat*** *în pământul Canaanului* (PO, 177)

(4) *Că ne-am nevoit ş-am trudit, iară mintea noastră şi firea doară nu* ***se-au*** *de toate* ***domirit,*** *c-am avut şi noi minte destulă şi întunecată* (CC^2, 10)

(5) *Ce derept aceaia voia noastră face-vom, să* ***veţi*** *aşa* ***fi*** *ca şi noi, şi să se va tot omul carele cap de bărbat fi tăind împrejur* (PO, 117)

(6) a. *Cu care alenişii săi pierde-le-va strâmbătate, ce va ţine oamenii săi, că* ***s-au*** *în el* ***usbăitu*** (FT, 1^{r})

b. *Că ne-****au*** *în har* ***slobozitu*** *den darulu său şi ne alesese feţii săi pren miloste sa* (FT, 3^{r})

c. *şi cetiţi şi nu judecareţi necetind mainte, că* ***veţi*** *cu adevăr* ***afla*** *mare vistiiariu sufletesc* (PO, 10)

d. *Zise şarpele la muiare: nece cum* ***nu vreţi*** *cu moarte* ***muri*** (PO, 18)

e. *Moisi iară strigă cătră Domnul şi dzise: ce voiu face cu cest nărod, nu cu mult câtr-îns, de ci mă* ***vor*** *cu pietri* ***împroşca*** (PO, 235)

f. *Dup-acea popii încă carii* ***vor*** *cătră Domnul* ***a se apropiia*** *să se sfinţească pre sine cum Domnul pre ei să nu-i zdrobească* (PO, 243)

g. *Şi dzise Moisi Domnului: iată, tu aceasta dzici mie: du sus ceastă dihanie şi nu-mi arăţi cine* ***vei*** *cu mine* ***să temeţi*** (PO, 292) [viitor cu conjunctiv – Zamfir 2007: 219–231]

h. *Ce derept aceaia aşa aruncaţi pre ei cum atâta să fie în număr cărămida câte* ***au*** *până acmu* ***făcut,*** *nici nu micşurareţi* (PO, 193)

i. *Iar de-ai hi domiata sârguit* ***să fii*** *până acmu* ***venit****, avem nădeajde pre Dumnedzeu să fi fost până acmu şi la moşie.* (DÎ, XCIII, 184)

j. *Pomeneşte-te, om criştinu, că* ***vei*** *acmuşu* ***muri*** (FT, 1^{r})

că slugile tale n-au cu ce ţinea dobitoacele sale, aşa ***se-au*** *tare* ***puternicit*** *foametea în pământul Canaanului* (PO, 166)

k. *Şi ziseră: tu însuţi* ***eşti*** *aicea* ***venit*** *şi veri să biruieşti, derept aceasta mai vârtos vom face cu tine decât cu ei* (PO, 60)

l. *derept însă nu numai aceaea care-****ară fi*** *înnapoi* ***rămas*** (DÎ, XXXVI, 125)

(7) a. *Noi pentru dragoste lui Domnedzeu am ustenit,* ***n-au*** *iară* ***întors*** *mână de înger ce mână grea păcătoasă* (PO, 10)
b. ***N-ai*** *neci* ***lăsat*** *să sărut feciorii şi featele meale, dzău, nebuneaşte ai făcut* (PO, 106)

Destul de frecvent, între auxiliar şi verbul lexical apar structuri complexe, având o componenţă variabilă: subiect + complement indirect (8a,b), subiect + complement direct (8c), două circumstanţiale (8d), structură complexă cu subiect, element relativ şi complement direct (8e).

(8) a. *Însă vă preveghеați, cum* ***au*** *Cristus noauă* ***dzis,*** *că noi nu ştim să demineața au seara va veni* (FT, 1[v])
b. *eu-s Domnul, grăiaşte lu Faraon, craiului Eghipetului toate care* ***voiu*** *eu ție* ***grăi*** (PO, 198)
c. *Şi dzise lui Iosif: prince ție* ***au*** *Domnedzeu toate aceastea* ***arătat****, nime nu-i aşa înțelept şi mândru cum tu eşti* (PO, 143)
d. *Şi când featele aceaste îndărăptu se înturnară la tatăl său, dzise tată-său: cum* ***ați*** *astădzi aşa curund* ***venit*** *acasă?* (PO, 184)
e. *Ce derept aceaia voia noastră face-vom, să veți aşa fi ca şi noi, şi să* ***se va*** *tot omul carele cap de bărbat* ***fi tăind*** *împrejur* (PO, 117)

Exemplele de mai sus sunt extrase din texte din secolul al XVI-lea (fragmentele incluse în volumul *Texte* şi DÎ, care sunt, în general, texte originale, şi PO, CL, care pot fi influențate de originalul străin). Studiul acestui corpus extrem de redus reprezintă numai un punct de plecare pentru o analiză cantitativă mai extinsă. În continuare, vom avea în vedere numai formele verbale care conțin auxiliare – perfect compus, viitor, condițional (prezent şi perfect), conjunctiv perfect, perifraze de imperfect (tipul *era făcut*) sau de mai-mult-ca-perfect (tipul *au fost făcut*) –, însă fenomenul apare şi cu conjunctivul, chiar în structuri în care *să* este marcă a conjunctivului, şi nu conjuncție condițională (9) şi cu verbe modale (10).

(9) a. ***Să*** *ainte* ***apucăm*** *fața lui în ispovedire şi în cântare* (CL, 14[v])
b. *şi să nu atingem el,* ***să*** *cumva* ***nu murim*** (PO, 18)
(10) *După aceaea, deaca am văzut jelanie a mulți preuți de Tâlcul Evangheliilor cum* ***să poată*** *şi ei* ***propovedui şi a spune*** *oamenilor învățătură după cetitul Evangheliei* (CC[1], 247[r])

1.2. STADIUL CERCETĂRII

Fără să treacă neobservat, fenomenul dislocării nu a beneficiat de foarte multă atenție în bibliografia românească şi, din informațiile de care dispunem, nu există o analiză sintactică a fenomenului. Moldovanu (1977–1978: 47) observă că, spre deosebire de normele actuale, în vechile traduceri româneşti apar „dezmembrări”

ale „formațiilor premorfologice”, frecvența formelor nedislocate fiind totuşi mult mai mare. Autorul nu pune acest fenomen pe seama traducerii, ci consideră că explicația ar fi „relativa independență a auxiliarelor” (p. 56), care se constată şi în celalalte limbi romanice vechi (fenomenul este ilustrat cu exemple din occitană, spaniolă, italiană, franceză). Moldovanu (1977–1978: 65) arată că dislocările apar în texte culte din secolul al XVI-lea şi din prima jumătate a secolului al XVII-lea, ca vestigii ale stadiului arhaic, în care formele verbale compuse erau lipsite de coeziune, şi observă că posibilitatea de dislocare s-a păstrat regional până astăzi, fără a indica zona în care fenomenul este încă atestat (p. 62).

Gheție şi Zgraon (1981) atrag atenția asupra faptului că majoritatea dislocărilor apar în texte culte, şi nu în documente, şi ajung la concluzia că dislocările nu caracterizau vorbirea curentă din secolul al XVI-lea, ci reprezintă urme ale unui sistem anterior secolului al XVI-lea, păstrate numai ca „manierism sintactic” în primele texte româneşti.

Zamfir (2007: 158) preia ipoteza Gheție–Zgraon, conform căreia dislocările reprezintă relicve conservate în scrisul literar; autoarea observă că în anumite texte (PO, CC[2]) dislocările au o frecvență mare, în timp ce din alte texte lipsesc; intercalările complexe ar fi mai reduse la perfectul compus, ca urmare a stadiului mai avansat de gramaticalizare a acestei forme verbale în secolul al XVI-lea (exemplele de la (8) arată însă că şi perfectul compus era destul de uşor de dislocat). Zamfir (2007: 162) arată că dislocările au o frecvență mai mică în secolul al XVII-lea, fiind aproape absente spre sfârşitul secolului.

Frâncu (2009: 229) consideră că dislocările sunt „nefireşti” şi că există două explicații pentru apariția acestora în secolul al XVI-lea: fidelitatea traducerii româneşti față de textul slavon (şi/sau grecesc) şi influența sintaxei populare româneşti dintr-o fază mai veche, când gradul de coeziune a formelor era încă limitat.

2. RELAȚIA DINTRE DISLOCARE ŞI ALTE FENOMENE SINTACTICE

Deşi considerată adesea un fenomen excentric, livresc, nefiresc, dislocarea formelor verbale compuse cu auxiliar nu este un fapt lingvistic întâmplător şi se corelează cu alte fenomene sintactice.

2.1. SITUAȚIA DIN ROMÂNA VECHE

Ideea centrală a acestui articol este aceea că există o relație strânsă între posibilitatea de intercalare a unor secvențe între auxiliar şi verbul principal şi posibilitatea apariției inversiunilor auxiliar-participiu/infinitiv (11), corelație care, din informațiile de care dispunem, nu a fost observată anterior pentru limba română. Prezența inversiunilor din româna veche a fost pusă pe seama legii lui Wackernagel, care împiedică apariția elementelor neaccentuate la început de frază,

funcțională în unele limbi slave și în unele limbi romanice vechi (Sanfeld 1930: 149, Frâncu 2009: 113, 123, 157).

(11) a. ***Înțeleage-veri*** *mai bine acolo, că scrie mai largu.* (DÎ, XC, 182)
b. *și în iboste desăvârșită* ***trecut-au*** *din aceasta lume* (CPrav, 1560–1562, 12^r).

Diacronic, se constată că ponderea dislocărilor și a invesiunilor a scăzut treptat din secolul al XVI-lea până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când dislocările sunt extrem de rare, aproape inexistente, iar inversiunile au caracter accidental. Pentru a ilustra relația dintre cele două fenomene, am realizat o analiză cantitativă (numărătoarea formelor a fost manuală, deci sunt posibile mici inexactități, care nu afectează însă imaginea globală, exprimată în procente) pe câteva texte din secolul al XVI-lea (originale – DÎ, *Texte* – și traduceri – PO, CL) și din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (NL, CG, PC). Limitarea atât de mare a corpusului impune, în viitor, o analiză cantitativă mult mai complexă a fenomenului, urmărind cronologic situația și având în vedere diferențele de registru și diferențele regionale, care însă nu fac obiectul acestui articol.

Pentru DÎ, am înregistrat un număr de 1029 de forme conținând auxiliare, dintre care 933 (90,67%) au topica obișnuită (am inclus aici și formele dislocate cu semiadverbele acceptate și de limba actuală), 91 (8,84%) apar cu inversiunea auxiliarului, iar 5 forme (0,48%) sunt dislocate. Ponderea este ușor diferită, în funcție de modul și timpul verbal:

Tabelul 1: DÎ

	Perfect compus	Viitor	Forme perifrastice de mai-mult-ca-perfect	Condițional-optativ	Conjunctiv perfect
Topică normală	629 (89,60%)	247 (92,85%)	27 (96,43%)	29 (93,54%)	1 (50%)
Inversiuni	72 (10,25%)	18 (6,76%)	1 (3,57%)	–	–
Dislocări	1 (0,14%)	1 (0,37%)	–	2 (6,45%)	1 (50%)
Total	702	266	28	31	2

În *Texte*, am înregistrat 496 de forme verbale compuse cu auxiliar, dintre care 54 de inversiuni (10,88%) și 14 dislocări (2,82%). Procentul inversiunilor și al dislocărilor este sensibil mai mare în cazul perfectului compus, decât în cazul viitorului. În cazul formelor perifrastice, frecvența mică face ca datele procentuale să nu fie la fel de relevante.

Tabelul 2: Texte

	Perfect compus	Viitor	Forme perifrastice de mai-mult-ca-perfect și viitor cu gerunziu
Topică normală	126 / 78,26%	297 / 90,27%	5 / 83,33%
Inversiuni	27 / 16,14%	27 / 8,20 %	–
Dislocări	8 / 4,96%	5 / 1,51%	1 / 16,66%
Total	161	329	6

În PO, am inventariat 1929 de forme verbale compuse cu auxiliar, dintre care 1698 (88,02%) cu topică obişnuită, 199 de inversiuni (10,31%) şi 32 de dislocări (1,65%). Inversiunile apar în măsură mult mai mare la viitor decât la perfectul compus, însă procentul dislocărilor este mai mare la perfect compus decât la viitor.

Tabelul 3: PO

	Perfect compus	Viitor	Condiţional	Forme perifrastice de imperfect şi de mai-mult-ca-perfect
Topică normală	621 (93,24%)	822 (82,28%)	172 (96,62%)	83 (96,51%)
Inversiuni	31 (4,65%)	163 (16,31%)	5 (2,80%)	–
Dislocări	14 (2,10%)	14 (1,40%)	1 (0,56%)	3 (3,48%)
Total	666	999	178	86

În CL (un text redus ca dimensiuni, dar destul de diferit de restul textelor din epocă), apar numai 56 de forme compuse cu auxiliar, dintre care 40 au topică obişnuită (71,42%), iar 16 (28,57%) sunt cu inversiune. În acest text, nu am înregistrat nicio situaţie de dislocare a formelor compuse cu auxiliar. Totuşi, faptul că dislocarea este atestată la conjunctiv (***Să*** *aînte* ***apucăm*** *faţa lui în ispovedire şi în cântare,* 14^{v}) arată că aceasta era o posibilitate reală a limbii. Acest text este interesant prin aceea că, la perfect compus, ponderea formelor cu inversiune este mult mai mare decât cea a formelor fără inversiune, pe când la viitor procentele sunt comparabile cu cele din alte texte din acea epocă.

Tabelul 4: CL

	Perfect compus	Viitor
Topică normală	6 (35,29%)	34 (87,17%)
Inversiuni	11 (64,70%)	5 (12,82%)
Dislocări	–	–
Total	17	39

Deşi ponderea inversiunilor şi mai ales a dislocărilor este diferită de la un text la altul, ceea ce se poate observa – chiar şi pe acest corpus limitat – este că, şi în textele originale, şi în cele traduse, existau atât posibilitatea de a folosi cu inversiune formele compuse cu auxiliar, cât şi posibilitatea de a le disloca. Ponderea inversiunilor este comparabilă în textele avute în vedere (în jur de 10%), pe când ponderea dislocărilor diferă destul de mult de la un text la altul (de la 2,82% în *Texte,* la 0% în CL). Esenţial este faptul că ambele fenomene sunt prezente şi în textele originale (şi, mai important, în documente), ceea ce arată că fenomenele în discuţie nu se pot explica prin influenţă străină, aceasta putând, eventual, să explice frecvenţa mai mare a celor două fenomene în anumite texte.

Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, am avut în vedere numai trei texte, diferite ca registru şi ca dimensiuni: NL, CG şi PC. Încă de la *Letopiseţul* lui Neculce (care aparţine stilistic epocii vechi), ponderea inversiunilor

şi mai ales a dislocărilor este mult mai redusă decât în secolul al XVI-lea, mergând până la absenţa totală a acestor fenomene din PC, text ales în mod simbolic, pentru că este din anul 1780, care marchează convenţional sfârşitul epocii vechi şi începutul epocii moderne din istoria limbii române.

În NL (primele o sută de pagini), dintr-un total de 2937 de forme compuse cu auxiliar, 152 de forme (5,17%) apar cu inversiune şi numai două (0,06%) cu dislocare (12a,b). În exemplul (12a), elementul care intervine între auxiliar şi verbul lexical este un semiadverb (*prea*), însă diferit de semiadverbele general acceptate în această poziţie în limba actuală. În afară de aceste două exemple, am mai înregistrat şi unul cu verbul modal *a putea,* urmat de infinitiv fără *a* (12c).

Tabelul 5: NL

	Perfect compus	Viitor	Condiţional-optativ	Conjunctiv perfect	Forme perifrastice de mai-mult-ca-perfect şi perifraze cu gerunziu
Topică normală	2502 (9,37%)	156 (98,73%)	44 (97,77%)	44 (100%)	37 (94,87)
Inversiuni	148 (5,58%)	2 (1,26%)	–	–	2 (5,12)
Dislocări	1 (0,04)	–	1 (2,22&)	–	–
Total	2651	158	45	44	39

(12) a. *Deci Ştefăniţă-vodă, cum au văzdut băţul cu cărţile,* ***s-au*** *prè* ***mâniet*** *şi l-au şi adus pre acel Nicolai Milescul înaintea lui* (NL, 121)

b. *Aşè era jac într-însa, cum aru hi fostu ei, săracii, pricina răutăţâi, cum* ***aru fi*** *ei, săracii* ***sfătuit*** *să vie leşii cu oaste la Hotin* (NL, 143)

c. *că fusesă ţara toată bejenită şi nu* ***putusă*** *oamenii* ***ara*** *şi nu să făcusă pâne* (NL, 165)

În CG, dintr-un total de 325 de forme compuse au auxiliar, 319 (98,15%) au topică obişnuită, 4 (1,23%) sunt inversate şi 2 (0,61%) apar cu dislocare. Faţă de posibilităţile extrem de variate de dislocare din secolul al XVI-lea, în acest text numai *foarte* se intercalează între auxiliar şi verbul lexical, şi numai în structura perfectului compus (13).

Tabelul 6: CG

	Perfect compus	Viitor
Topică normală	292 (97,98%)	27
Inversiuni	4 (1,34%)	–
Dislocări	2 (0,67%)	–
Total	298	27

(13) a. *acăstă breaslă* ***s-au*** *foarte* ***micşoratu*** (CG, 269)

b. *şi începându mehterbaş şi zâcându un scopos ca acela,* ***au*** *foarte* ***plăcutu*** *paşii meşterşugul şi zicătura lui* (CG, 311)

Observațiile de până aici permit formularea următoarelor concluzii: (i) fenomenul dislocării formelor verbale compuse cu auxiliar apare, cu frecvență din ce în ce mai redusă, până la sfârşitul epocii moderne, nemaifiind înregistrat în secolul al XIX-lea (Dragomirescu 2012); ipotezele formulate anterior (vezi *supra*, **1.2**), conform cărora dislocarea a dispărut în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, trebuie nuanțate, pentru că dislocarea este posibilă, accidental, şi mai târziu; (ii) în schimb, inversiunile, care au avut permanent o pondere mai mare decât dislocările, continuă să apară accidental şi în secolul al XIX-lea şi chiar la începutul secolului al XX-lea (Dragomirescu 2012: 199, 204–205, Pană Dindelegan 2012: 570), mai ales în interogații, cu valoare de modalizare epistemică de incertitudine ori cu intenții arhaizante ori retorice; (iii) cele mai târzii forme cu dislocare înregistrate apar la perfectul compus, ceea ce dovedeşte că nu există o relație directă între gramaticalizarea timpurie a structurii şi posibilitatea dislocării (cf. Zamfir 2007: 158).

Trebuie menționată şi o altă corelație posibilă, observată de Alboiu şi Hill (2012): de la româna veche la româna modernă nu s-au limitat numai posibilitățile de aşezare postverbală a auxiliarelor, ci fenomenul afectează toate elementele clitice, în special pronumele. Cele două autoare au avut în vedere letopisețele moldoveneşti (din a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), în care fenomenul enclizei cliticelor pronominale nu mai era la fel de frecvent ca în secolul al XVI-lea (potrivit lui Frâncu 2009: 229, renunțarea la encliză se datorează apariției formelor pronominale cu *î* protetic, fenomen început în perioada celor mai vechi texte româneşti). Ilustrăm această situație cu câteva exemple extrase din CL (14) şi din PO (15).

(14) *bucură-se* (2^r), *îmbrăcă-mă* (2^r), *puse-mi* (2^r), *înfrâmseță-mă* (2^r), *feaceră-mă* (2^v), *zidiră-mă* (2^v), *scumpăratu-ne-ai* (3^v)

(15) *scrie-se* (4, 5), *va ceti-le* (6), *află-se* (16), *deşchide-se-vor* (18), *ucide-mă-va* (23), *căi-se* (27)

În fine, ipoteze propuse pentru celelalte limbi romanice (Mensching 2012: 21–22) ne permit să stabilim o corelație între fenomenele discutate până acum şi structurile de tipul [XP–V–S], în care verbul (V) este precedat de un element topic (XP), dislocat la stânga, şi este urmat de subiect (S). În exemplele de la (16), grupurile dislocate la stânga sunt, cel mai probabil, focalizate.

(16) a. [*Aşa amu lăsatu eu*] *cu sufletul miu la moartea mea* (DÎ, XIV, 107)
b. *nu făcuşi derept cu mine, eu ded lângă tine slujnica mea şi aceasta văzând că e tăroasă,* [*nemică sunt eu*] *către ea* (PO, 52)

2.2. SITUAȚIA DIN CELELALTE LIMBI ROMANICE

Şi în celelalte limbi romanice vechi sunt prezente fenomenele discutate pentru româna veche: dislocări (17) (Moldovanu 1977–1978, Company Company 2006:

298–299, Poletto 2006, în preg.), inversiuni (Company Company 2006: 287–292, 327–328, Ledgeway 2009: 761–763, Mensching 2012: 22, Sitaridou 2012) (18), encliza cliticelor pronominale (19) (Benincà 2010), ordinea XP–V–S, inclusiv cu mai multe grupuri sintactice precedând verbul (20) (Martins 2012, Mensching 2012: 21).

(17) a. *Porque elle non* ***avia*** *las cartas* ***resçebidas*** (sp. v., *apud* Mensching 2012: 22)
‘Pentru că ea nu primise scrisorile’
b. ***avrebbono*** *a Alessandro e forse alla donna* ***fatta*** *villania* (it. v., *apud* Mensching 2012: 22)
‘(ei) l-ar fi înfruntat pe Alessandro şi probabil şi pe doamnă’
c. *Quali denari* ***avea*** *Baldovino* ***lasciati*** *loro* (it. v., *apud* Poletto 2006)
‘Ce bani le lăsase Baldovino’
d. *pour la grant amour* ***ai*** *je* ***pourchacié*** (fr. v., Ssa 7, 5-7, *apud* Sitaridou 2012: 588)
‘pentru iubirea cea mare, (eu) am urmat’
(18) a. ***Fecho as*** *tú otro tal a los otros* (sp. v., *apud* Mensching 2012: 22)
‘(Tu) ai făcut acelaşi lucru celorlalţi’
a. ***passada han*** *la sierra* (sp. v., *Cid*, 1823, *apud* Company Company 2006: 292)
‘au trecut muntele’
b. ***cogida han*** *la tienda* (*Cid,* 2706) (sp. v., *Cid*, 2706, *apud* Company Company 2006: 292)
‘au strâns cortul’
(19) *Levo**ssi** questa femina e aiuto**llo*** (it. v., Novellino, 38, r. 19, *apud* Benincà 2010: 54)
‘Se sculă această femeie şi îl ajută’
(20) a. *E* [*esto fiz yo*] *porque tomases ejemplo* (sp. v., *apud* Mensching 2012: 21)
‘Şi am făcut asta pentru ca tu să ai un exemplu’
b. [*Questo tenne lo re*] *a grande maravigla* (it. v., *apud* Mensching 2012: 22)
‘Regele a considerat acest lucru o mare minune’

Pentru limbile romanice au fost observate concordanţe între aceste fenomene: Poletto (2008) (*apud* Mensching 2012: 28) arată că structurile de tip XP–V–S şi dislocările de tipul Aux–XP–Part au încetat să existe în italiană din secolul al XVI-lea. Company Company (2006: 288) demonstrează cu date cantitative că, în spaniolă, odată cu ordinea *haber*–participiu se fixează şi constrângerea de adiacenţă; dacă în secolul al XII-lea inversiunea participiu–*haber* apărea în proporţie de 24%, iar dislocările acestor forme aveau o pondere de 17%, în secolul al XVI-lea, numai 1% dintre formele compuse cu *haber* au ordinea Part–Aux, iar în 7% dintre cazuri apar dislocări ale acestor forme. Aceeaşi tendinţă au manifestat-o şi formele compuse cu *ser.*

3. ANALIZA. O SCHIMBARE PARAMETRICĂ

Analiza pe care o schițăm aici, fără a intra în foarte multe detalii tehnice, are în vedere stabilirea unei corelații între patru fenomene identificate în româna veche şi în alte limbi romanice vechi – dislocarea formelor compuse cu auxiliar (o ipostază a fenomenului de *scrambling*), inversiunea auxiliarului (Part/Inf–Aux), encliza cliticelor pronominale şi ordinea XP–V–S. Prezența acestor fenomene în româna veche şi limitarea/dispariția lor în româna modernă este explicabilă printr-o schimbare parametrică. Adoptăm accepția minimalistă a parametrilor, pe care îi înțelegem ca trăsături formale ale categoriilor funcționale (Roberts 2012: 320). Fenomenele discutate aici se explică printr-o schimbare petrecută pe cea de a doua dintre axele de variație identificate de Roberts (2012: 320) – (i) relațiile dintre trăsăturile formale (persoană, gen, număr, caz) şi (ii) distribuția trăsăturilor care atrag deplasarea/ridicarea (*movement*). Analiza noastră are în vedere în mod direct numai relația dintre dislocarea formelor verbale compuse şi inversiunea verb lexical–auxiliar, dar şi celelalte două fenomene pot fi incluse în această schemă de analiză. Encliza cliticelor pronominale are acelaşi statut ca şi inversiunea Part/Inf-Aux, din moment ce auxiliarele au tot statut de clitice (Alboiu, Hill 2012), însă problema topicii XP–V–S este destul de greu de analizat pentru limba română, din două motive: lipsa unui studiu consistent despre statutul grupurilor dislocate la stânga în limba veche (topic, focus) şi libertatea mare de topică din limba română.

Ambele fenomene analizate aici au loc în periferia stângă a propoziției, în sens cartografic (structura sintactică este concepută ca o hartă universală a ordinii secvențelor/proiecțiilor sintactice, cu foarte multe niveluri) (Rizzi 1997, Cinque 1999). Preluăm de la Poletto (2006 şi lucrările ulterioare) ideea că toate centrele cu statut de *fază* (în sens tehnic, domeniu sintactic autonom, transmis în cursul derivării sintactice către interfața cu forma fonologică, adică *spell-out*/rostire şi cea cu forma logică) au propria periferie stângă: pentru fenomenele discutate, ne interesează statutul fazal al centrelor C şi *v* (ca la Chomsky 2001), care au, fiecare, propria poziție de Focus (sau o poziție specializată pentru structura informațională). Această poziție de Focus poate avea fie o trăsătură (EPP sau de alt tip) puternică, ceea ce înseamnă că atrage ridicarea a diverse elemente în poziția sa de specificator (Spec,Foc), fie o trăsătură slabă, care nu impune ridicarea (vizibilă a) unor elemente în poziția de specificator. În româna veche, ca şi în limbile romanice vechi, trăsătura (EPP a) proiecției de Focus era puternică, atrăgând ridicarea anumitor constituenți: în cazul dislocărilor, aceşti constituenți sunt atraşi în poziția Spec,Foc a centrului fazal *v* (auxiliarul este mai sus şi verbul lexical este în v^0), iar în cazul inversiunii Part/Inf-Aux, participiul/infinitivul este atras în poziția de Spec,F a centrului fazal C (iar auxiliarul rămâne în C^0). Dacă se acceptă că proprietățile centrelor funcționale rămân constante în diferite faze (C, *v,* în acest caz), pe baza naturii izomorfice a domeniilor fazale (Chomsky 2008), atunci fenomenele în discuție depind de existența aceleiaşi trăsături (puternică sau slabă), care atrage sau nu ridicarea unor componente în periferiile (diferite) ale celor două

domenii fazale. Posibilitatea ca dislocările să se realizeze prin constituenți diferiți se explică prin lipsa de specializare a pozițiilor din periferia stângă. Posibilitatea dislocărilor prin mai mulți constituenți se explică prin multitudinea de proiecții periferice legate de structura informațională (Focus, Topic etc.) şi, implicit, a specificatorilor acelor proiecții, care pot găzdui elementele ridicate.

Această analiză este convergentă cu observațiile făcute de Alboiu şi Hill (2012), care au arătat că inversiunea (în general, de tip V–Cl; Part/Inf–Aux este un subtip), deci ridicarea verbului lexical în periferia proiecției C (Focus) şi a auxiliarului în C^0 este blocată de prezența operatorilor (interogativi, de tip *yes-no,* de focus contrastiv sau emfatic), pe când operatorii nuli (în special cei de tip *wh-*) favorizează inversiunea.

Mensching (2012) arată că propunerea făcută de Poletto este valabilă numai pentru grupurile aflate în Focus şi nu explică ce se întâmplă cu cele care nu sunt focalizate. Propunerea acestui autor vizează o schimbare de acelaşi tip (pierderea diacronică a unei trăsături a unei proiecții funcționale), cu deosebirea că proiecțiile funcționale implicate sunt de tip diferit, iar derivarea are alt traseu. Mensching presupune că structura funcțională a propoziției conține cel puțin proiecțiile T şi *v*, sub care se află verbul lexical. Mensching (2012: 34) arată că T^0 are o trăsătură EPP şi o altă trăsătură puternică ce atrage ridicarea verbului. Spre deosebire de limbile romanice moderne, în care numai subiectul poate verifica trăsătura EPP a lui T^0, în limbile romanice vechi, un alt XP (diferit de subiect) putea să verifice această trăsătură, însă numai cu condiția ca acest XP să fi ajuns într-un moment al derivării într-o poziție intermediară, în partea inferioară a structurii sintactice (specificatorul extern al lui *v*, care are statut de *phase edge*). Aşezarea XP-ului ridicat în specificatorul extern al lui *v* reflectă situația dislocării formelor verbale compuse. În momentul în care v^0 a pierdut trăsătura EPP, structurile cu dislocare (ca şi cele de tipul XP–V–S) au devenit imposibile, ridicarea constituenților nefiind permisă dintr-o fază în alta decât prin intermediul unui *phase edge.* În această analiză, relația dintre dislocare şi inversiune nu mai este la fel de transparentă.

Deşi diferită, prin aceea că presupune o structură funcțională cu mai puține niveluri, analiza propusă de Martins (2012) pentru fenomenul de *scrambling* din portugheza veche are la bază tot ideea că schimbările parametrice înseamnă schimbări ale trăsăturilor categoriilor funcționale. În analiza autoarei citate, centrul T avea, într-un stadiu mai vechi al limbii, o trăsătură EPP şi o trăsătură *Attract-all-F*, care presupunea existența unor poziții multiple de specificator al lui T, pentru a găzdui orice fel de constituenți atraşi. Trăsătura *Attract-all-F* s-a pierdut în portugheza modernă, care nu mai acceptă *scrambling* pentru că nu mai există poziții structurale care să găzduiască acei constituenți ridicați.

4. CONCLUZII

În acest articol, am arătat că există o relație strânsă între anumite fenomene sintactice din limba română veche: dislocarea formelor verbale compuse cu auxiliar,

inversiunea verb lexical (participiu/infinitiv) auxiliar, encliza cliticelor pronominale (şi ordinea XP–V–S, despre care nu putem formula concluzii ferme, în lipsa unei analize detaliate). Aceste fenomene se regăsesc în texte româneşti vechi originale şi traduse, precum şi în celelalte limbi romanice vechi, ceea ce exclude ipoteza că apariția lor se datorează exclusiv unor influențe străine.

Analiza cantitativă a fenomenelor de dislocare şi de inversiune (asupra cărora s-a concentrat analiza noastră) a arătat că ponderea celor două fenomene a scăzut treptat din secolul al XVI-lea până la începutul epocii moderne, când dislocările sunt rarisime, iar inversiunile se păstrează numai în interogații sau cu anumite intenții modalizatoare ori retorice.

Adoptând accepția minimalistă a termenului de parametru, am arătat că dispariția acestor fenomene din limbă se asociază cu o schimbare parametrică; am optat pentru analiza propusă de Cecilia Poletto (în studiile citate), pe care am adaptat-o astfel: periferia celor două faze C şi *v* are o organizare izomorfică, conținând cel puțin o proiecție sensibilă la structura informațională a enunțului (Focus, Topic). În româna veche, proiecția responsabilă de structura informațională avea o trăsătură puternică, ce atrăgea diverse elemente în poziția de specificator al acestei proiecții (participiul/infinitivul în Spec, Focus-C, respectiv elementele care dislocau formele verbale compuse, în Spec, Focus-*v*). Diacronic, trăsătura responsabilă de aceste fenomene a devenit slabă, ceea ce înseamnă că nu mai atrage ridicarea (vizibilă) în poziția de specificator a constituenților menționați. Şi alte analize (propuse pentru alte limbi romanice) pot explica schimbarea parametrică petrecută în trecerea de la româna veche la româna modernă: dispariția trăsăturii EPP a proiecției *v*, care nu-şi mai proiectează specificator extern (Mensching 2012), dispariția trăsăturii *Attract-all-F* a proiecției T, care nu-şi mai poate proiecta specificatori multipli (Martins 2012).

SIGLE

CC[1] = Coresi, *Tâlcul evangheliilor* [1567–1568], în Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, ediție critică de Vladimir Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

CC[2] = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), ed. de Sextil Puşcariu, Al. Procopovici, vol. I, *Textul*, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co., 1914.

CCat = Coresi, *Catehismul* [1560], în *Texte*, p. 21–97.

CG = *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, 1762, studiu şi text de Dan Simonescu, Bucureşti, Fundația Regele Carol I, 1939.

CL = *Liturghierul lui Coresi* [1570], text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

CPrav = Coresi, *Pravila* [1560–1562], în *Texte*, p. 218–230.

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

FT = *Fragmentul Todorescu* [1570–1575], în *Texte*, p. 332–343.

NL = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, ediție îngrijită, cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955.

PO = *Palia de la Orăştie (1581–1582)*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1968.

PC = *Pravilniceasca condică*, 1780, ediție critică, Bucureşti, Editura Academiei, 1957.

Texte = *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Todorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe şi epiloguri*, ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coordonator Ion Gheție, Bucureşti, Editura Academiei, 1982.

BIBLIOGRAFIE

Alboiu, Hill 2012 = Gabriela Alboiu, Virginia Hill, *The level of verb movement in Old Romanian: A comparison to Modern Romanian*, comunicare la *Al 12-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică – Limba română: variație sincronică, variație diacronică*, Bucureşti, 14–15 decembrie.

Benincà 2010 = Paola Benincà, *L'ordine delle parole e la struttura della phrase*, în: Giampaolo Salvi, Lorenzo Renzi (ed.), *Grammatica dell'italiano antico*, vol. I, Bologna, Il Mulino, p. 27–75.

Cinque 1999 = Guglielmo Cinque, *Adverbs and functional heads: A cross-linguistic perspective*, New York, Oxford University Press.

Chomsky 2001 = Noam Chomsky, *Derivation by Phase*, în: M. Kenstowicz, *Ken Hale. A Life in Language*, Cambridge – Massachusetts, London, The MIT Press, p. 1−52.

Chomsky 2008 = Noam Chomsky, *On phases*, în Robert Freidin, Carlos Otero, Maria Zubizarreta (ed.), *Foundational issues in linguistic theory*, Cambridge, MA, MIT Press, p. 133–166.

Company Company 2006 = Concepción Company Company (ed.), *Sintaxis histórica de la lengua española, Primera parte: La frase verbal*, Volumen 1, Mexico, FCE, UNAM.

Dragomirescu 2012 = Adina Dragomirescu, *Verbul* [sec. al XIX-lea], în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula, *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa românei literare în secolele al XIX-lea – al XX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 185–222.

Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1581–1780)*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

GALR = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

Gheție, Zgraon 1981 = Ion Gheție, Florentina Zgraon, *Despre aşa-numitele formații premorfo-logice din limba română veche*, în SCL, XXXII, 2, p. 179–181.

Ledgeway 2009 = Adam Ledgeway, *Grammatica diacronica del napoletano*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.

Martins 2012 = Ana Maria Martins, *Issues in Word Order Change in Portuguese and Beyond: the SVO/SOV alternation*, comunicare la *The 2nd Cambridge Colloquium on the Histoires of the Ibero-Romance Languages Norman MacColl Symposium 2012, March 29–30.*

Mensching 2012 = Guido Mensching, *Parameters in Old Romance word order*, în: Charlotte Galves, Sonia Cyrino, Ruth Lopes, Filomena Sandalo, and Juanito Avelar (ed.), *Parameter Theory and Linguistic Change*, Oxford, Oxford University Press, p. 21–42.

Moldovanu 1977–1978 = Dragoş Moldovanu, *Formaţiile premorfologice din limba română veche*, în *Anuarul de lingvistică şi istorie literară*, XXVI, Iaşi, p. 45–69.

Pană Dindelegan 2012 = Gabriela Pană Dindelegan, *Verbul* [secolul al XX-lea], în Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula, *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa românei literare în secolele al XIX-lea – al XX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 535–596.

Poletto 2006 = Cecilia Poletto, *Parallel phases: a study on the hight and low left periphery of Old Italian*, în: M. Frascarelli (ed.), *Studies in Generative Grammar*, Berlin, Mouton de Gruyter, p. 261–294.

Poletto 2008 = Cecilia Poletto, *Die linke Peripherie der "unteren Phase": OV-Stellung im Altitalienischen*, în E.-M. Remberger, G. Mensching (ed.), *Romanistische Syntax – minimalististisch*, Tübingen, Narr, p. 131–156.

Poletto în preg. = Cecilia Poletto, *Word order in Old Italian*, Oxford, Oxford University Press.

Rizzi 1997 = Luigi Rizzi, *The fine structure of the left periphery*, în Liliane Haegeman (ed.), *Elements of grammar*, Amsterdam, Kluwer, 281–337.

Roberts 2012 = Ian Roberts, *Macroparameters and Minimalism*, în: Charlotte Galves, Sonia Cyrino, Ruth Lopes, Filomena Sandalo, and Juanito Avelar (eds.), *Parameter Theory and Linguistic Change*, Oxford, Oxford University Press, p. 320–335.

Sandfeld 1930 = Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, Champion.

Sitaridou 2012 = Ioanna Sitaridou, *A comparative study of word order in Old Romance*, în *Folia linguistica*, 46, 2, p. 553–604.

Zamfir 2007 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea). Partea a II-a. Timpurile din sfera trecutului. Viitorul. Condiţionalul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

A PARAMETRIC CHANGE FROM OLD ROMANIAN TO MODERN ROMANIAN IN THE SYNTAX OF VERBAL FORMS CONTAINING AN AUXILIARY

(Abstract)

This paper analyses two syntactic phenomena, scrambling (in between the auxiliary and the lexical verb) and auxiliary inversion in the evolution of Romanian. It has been shown that these phenomena are related with clitic inversion and with XP–V–S word order. The four phenomena are present in other old Romance varieties. This article aims to show that a single parameter shift can account for the disappearance of these phenomena in modern Romanian: diachronically, the strong feature responsible for attracting XPs in the two Foci specifiers (of C or of *v*) become weak, and the movement of XPs in the Spec, Focus position is no longer permitted.

Cuvinte-cheie: româna veche, schimbare parametrică, dislocare, inversiunea auxiliarului.
Keywords: old Romanian, parametric change, scrambling, auxiliary inversion.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7

Mihaela Gheorghe

PARAMETRUL DEPLASĂRII MULTIPLE A ELEMENTULUI *WH* (INTEROGATIV/RELATIV). OBSERVAȚII PRIVIND STRUCTURILE CU GRUP INTEROGATIV/RELATIV MULTIPLU ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

1. VARIAȚIA LINGVISTICĂ PRIVITOARE LA STRATEGIA DE FORMARE A STRUCTURILOR MULTIPLE RELATIVE ŞI INTEROGATIVE

Fenomenul interogativizării / relativizării multiple nu se produce în toate limbile naturale, acesta fiind un parametru de variație lingvistică. Limbile care cunosc interogativizarea / relativizarea multiplă (*multiple wh-fronting*) se grupează în trei categorii majore: (i) limbi în care toate grupurile interogative / relative-interogative se deplasează în poziție frontală, (ii) limbi în care se deplasează în poziție frontală un singur element, celălalt (sau celelalte) rămânând *in situ* şi (iii) limbi în care toate grupurile interogative / relative-interogative rămân *in situ*.

Indiferent de tiparul de interogativizare multiplă, un loc central în numeroasele analize din literatură îl ocupă două principii ale teoriei sintactice generative: subiacența (Chomsky 1986) şi efectele de superioritate (Chomsky 1986, 1992; Lasnik şi Saito 1991). În unele studii dedicate fenomenului, noțiunea de legare discursivă (*D-linking*) permite unele corelații suplimentare ce fac posibile explicații cu privire la încălcarea principiului subiacenței sau la anularea efectelor de superioritate în unele limbi.

În bogata literatură dedicată problemei deplasării elementului relativ-interogativ în ultimele decenii, interogativizarea / relativizarea multiplă este fenomenul în tratarea căruia limba română (alături de bulgară) s-a bucurat de un mare interes pentru lingvişti, probabil şi pentru că trăsătura tipologică de care ne ocupăm aici apropie româna de limbile slave, plasând-o în acelaşi timp într-o poziție particulară în comparație cu limbile romanice.

2. INTEROGATIVIZAREA / RELATIVIZAREA MULTIPLĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

Mecanismul deplasării multiple a elementului *wh* (interogativ/relativ) este prezent în româna veche încă din prima parte a acestei epoci, după cum arată Stan (2012) într-o recentă descriere. Fără a se suprapune cu aceasta, lucrarea de față îşi propune să investigheze un material lingvistic din aceeaşi perioadă, având în vedere o clasificare a tiparelor frecvente în epocă mai ales din perspectiva ierarhiei elementelor deplasate şi a pozițiilor de extracție ale acestora.

2.1. ORGANIZAREA STRUCTURILOR
CU INTEROGATIVIZARE / RELATIVIZARE MULTIPLĂ

Construcțiile identificate în corpus sunt exclusiv construcții relative libere (1) şi interogative indirecte (2), plasate de regulă sub un nod verbal, fără restricții modale sau temporale (de exemplu, în (3), centrul verbal din matrice este un imperativ).

- *„carei vorŭ căuta, afla-vorŭ, că bătătărilorŭ deşchide-le-se-va, şi* ***cine ce*** *va ceare, da-i-se-va"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, Predoslovie, 4)
- *„Că de cuvinte are a întreba Domnulŭ şi dereptulŭ judecătoriu,* ***cine cum*** *au lucratŭ"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 539)
- *„****Cine de ce****-ți va lua, nu întreba!"* **(**Coresi, *Carte cu învățătură*, 313)

Din perspectiva structurii blocului de elemente *wh* deplasate, se disting prin frecvență structurile duble, dar se înregistrează şi structuri triple:

- *„le-au cădzut asupra,* ***cum, care, încotro*** *au putut"* (Costin, *Letopisețul*, 194)

Fascicului de elemente relative-interogative este format fie prin „aglomerare" lineară, ca în exemplele de sub (1–3), fie prin coordonare (juxtapunere, ca în (4) sau subordonare marcată conjuncțional, ca în (5)):

- *„Vedea-vei pre urmă, Tomşo, cu sfetnicii tăi,* ***unde*** *şi* ***la cine*** *ai năzuit"* (Uricariul, *Cronica*, 266v)

În structurile triple, gruparea elementelor *wh* poate fi de tip mixt („aglomerare" şi coordonare marcată, ca în (6) sau coordonare a două structuri cu „aglomerare" de relative, ca în (7)):

- *„Deci mergea leşii* ***cine cum*** *şi* ***unde*** *putea"* (Uricariul, *Cronica*, 101v)
- *„şi cum s-au purtat şi cum au descălecat [...], şi de unde au izvorăt aceale neamuri, şi* ***care dupe care*** *au venit şi* ***cine cât*** *au biruit, nefiind povestea şi treaba mea acum aceaea, [...], iată acealea le trec şi le las"* (*Cronica Cantacuzino*, 192)

2.2. IERARHIA GRUPURILOR *WH*

Un loc important în descrierea sintaxei construcțiilor cu relativizare multiplă îl ocupă ierarhia grupurilor relative-interogative. Pentru limba română actuală, s-a stabilit (Laenzlinger şi Soare 2005: 11) că ordinea plasării constituenților extraşi prin relativizare (sau interogativizare) din poziții de subiect sau obiect, corelată cu opozițiile [+/-uman] şi [+/-animat] este: **(care)** > **cine** > **pe cine** > **cui** > $\mathbf{ce}_{\mathbf{Sub}}$ > $\mathbf{cât}_{\mathbf{Sub}}$ > $\mathbf{ce}_{\mathbf{Ob}}$. Relativizatorii extraşi din poziție de adjunct respectă şi în română, ca

şi în alte limbi care cunosc fenomenul deplasării multiple, ordinea: **când** > **unde** > **cum**. Din combinarea celor două categorii de relativizatori, ierarhia propusă pentru română este: (i) **care** > **cine** > **pe cine** > **cui** > **când** > **unde** > **cum** > **ce/cât**$_{\mathbf{Nom}}$ > **ce/cât**$_{\mathbf{Ac}}$ sau (ii) **care** > **cine** > **când** > **unde** > **cum** > **pe cine** > **cui** > **ce/cât**$_{\mathbf{Nom}}$ > **ce/cât**$_{\mathbf{Ac}}$.

2.2.1. Exemplele cu structură „aglomerată” din corpusul de limbă română veche confirmă, în general, această ordine, precum şi efectele de superioritate (poziţia de subiect este privilegiată).

Extras din poziţia de subiect, *cine* precedă de regulă relativizatori plasaţi în zone inferioare ale ierarhiei (relativul *ce* sau adverbe relative: *cum, unde, când, cât*).

În poziţie secundă, relativul *ce* este de cele mai multe ori obiect direct (8), dar poate ocupa şi poziţii non-argumentale, în structuri reorganizate (complement de agent, în (9)) sau poate fi inclus într-un grup prepoziţional în poziţie de adjunct (10):

- *„măcar de ar zice* ***cine ce*** *ar vrea”* (Ivireanul, *Didahii*, 92)
- *„că* ***cine*** *amu* ***de cine*** *e învâncut”* (Coresi, *Lucrul apostolesc*, 43)
- *„****Cine de ce****-ţi va lua, nu întreba!”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 313)

Adverbele relative care îi urmează lui *cine* apar în poziţii de adjunct cu diverse valori: modală (11), spaţială (12) sau de măsură (13):

- *„Deci zice că vor sta* ***cine cum*** *au câştigat”* (Coresi, *Pravila*, 229)
- *„Iară pe de laturi mergea alte polcuri, unii înainte, alţii denapoi, alţii mai pe de laturi,* ***cine unde*** *putea”* (Uricariul, *Cronica*, 283v)
- *„Dereptu aceaia, fraţiloru,* ***cine câtu*** *se va înnoi cu credinţa sa* (...) *şi cu usteneala, şi duhului sfântu şi slaveei ceriului părtaşu va fi”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 100)

Unele contexte (cu verbul din relativă la modul condiţional sau la timpul viitor al indicativului) favorizează citirea cuantificaţională a lui *cine* (echivalent al relativului indefinit *oricine*), ca în exemplul (8) de mai sus, ori ca în (14) şi (15):

- *„Iară de vor vrea neguţătorii să vie aicea în ţară prentru neguţătoriia, sau* ***cine ce*** *treabă va avea, să n-aibă nime nici o grije de nimicъ”* (Coresi, *Carte cu învăţătură*, 82)
- *„măcar de ar zice* ***cine ce*** *va vrea”* (Ivireanul, *Didahii*,11)

Grupate într-o structură „aglomerată” cu adverbe relative (*încotro*, *cum*, sau *unde*), atât *cine,* cât şi *care* pot funcţiona ca pronume indefinite (cu sensul de *fiecine, fiecare*), fără statut sintactic de relativizator. Spre deosebire de (14) şi (15), construcţiile de sub (16–20) nu sunt structuri relative multiple, pentru că singurul constituent extras şi deplasat în SpecCP este cel adverbial:

- *„n-au mai putut să să apuce ungurii de altă, fără cât* ***cine încătro*** *putea, pleca fugea noapte<a>, să scape cu dzile”* (Uricariul, *Cronica*, 73)
- *„Că de cuvinte are a întreba Domnulŭ şi dereptulŭ judecătoriu,* ***cine cum*** *au lucratŭ”* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 539)
- *„au luat drumul cel mare spre Scânteia, călăreții* ***care încotro*** *au putut”* (Costin, *Letopisețul*, 193)
- *„noaptea, au dat spaima şi toată oastea foarte greu s-au turburat, atâta cât* ***care cum*** *au putut a apuca cal, slugă al stăpînu-său şi pedestraş<i> şi călăreț<i>, toț<i> amestecaț<i>, unii de alții fugind, s-au spart toată tabăra* (Uricariul, *Cronica*, 399v)
- *„s-au alegâduitu Pop Tămaş din Rogoz cu şogoru seu Mihai Dumitru, cu impărțiastina iosaguriloru într-acesta chip, precum mai josu va urma:* ***care unde*** *se ştie”* (DÎ, CXIII*, 72)

În aceste construcții, grupări precum *cine/care unde* şi *care încotro* (frecventă şi astăzi în limba vorbită) par a avea încă din epoca veche comportamentul unor structuri fixe, similare cu gruparea *care de care*, semnalată de Stan (2012: 434):

- *„Poate fi şi de grija trecătoarei Nistrului,* ***care de care*** *să apuce mai curînd să treacă”* (Uricariul, *Cronica*, 400)

Relativul *ce* în poziție de subiect este şi el urmat de un pronume inferior ierarhic (în aceeaşi poziție sintactică) (22) sau de un adverb adjunct (23):

- *„Nu pentru căce nu potŭ toată avuțiia să dobânndească numai,* ***ce*** şi ***câtă*** *s-ară dobândi, nemică le pare-le lorŭ că n-au* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 430)
- *„de ştiu de toate rândurile,* ***ce cum*** *iaste prentr-alte țărî”* (DÎ, XXXI, 1600, 21)

Ierarhia la care ne raportăm este respectată şi în cazul structurilor cu dativul relativului *cine* (*cui*): acesta este extras din poziție de obiect indirect şi, în virtutea ordinii animat > inanimat, precedă relativul *ce* în poziție de subiect (24) sau un relativ adverbial adjunct (25):

- *„iară cine dă* ***cui ce*** *trebuiaşte den avuțiia nedereaptă, nu iaste priimită lu Dumnezeu”* (Coresi, 448)
- *„Că* ***cui câtu*** *e datŭ parte de la Dumnezeu, nimea nu o poate să adaugă sau să scază”* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 220)

În rarele situații în care apar, şi relativele indefinite compuse cu *ori-* se supun ierarhiei animat > inanimat; în pofida poziției sintactice inferioare, subiectul inanimat pierde privilegiul de poziție în favoarea relativizatorului animat:

- *„Şi Lazarŭ aşijderea,* ***oarecui ce*** *rău s-au făcutŭ, toate i se-au plătitŭ întru meserătate şi întru flămânzie"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 368)

2.2.2. Construcțiile multiple coordonate (prin juxtapunere sau cu un conector conjuncțional) prezintă o mai mare libertate de plasare a constituenților. Ordonarea lor este de cele mai multe ori în acord cu tiparul din structurile „aglomerate", v. exemplul (24), dar se observă şi numeroase încălcări ale ierarhiei de extracţie. În (27), inclus într-un grup prepozițional, relativul *care* este pe ultima poziţie, după adjuncții adverbiali. Şi în (28) şi (29) relativul adverbial îl precedă pe cel pronominal:

- *„**cum** şi **unde** şi **de carei** cade-se să se roage"* (Coresi, *Lucrul apostolesc*, 115)
- *„nu vă grijireți* ***cum*** *sau* ***ce*** *veți grăi"* (Coresi, *T.Ev*., 230/v/175)
- *„Vedea-vei pre urmă, Tomşo, cu sfetnicii tăi,* ***unde*** *şi* ***la cine*** *ai năzuit"* (Uricariul, *Cronica*, 266v)

Prezența conectorilor conjuncționali ar putea explica ordinea răsturnată a constituenților (dacă admitem că structuri de acest tip, cu două sau trei relative, sunt, în fapt, coordonări de relative cu elipsă), însă am întâlnit în texte şi structuri juxtapuse care încalcă ordinea de extracție a relativizatorilor multipli (30) şi chiar şi structuri „aglomerate" care se abat de la ierarhia stabilită pentru limba română (v. exemplul (31), în care un grup prepozițional *de ce* este deplasat înaintea grupării *cui ce*, şi (32), unde *cine* este precedat de adverbialul *cum*):

- *„le-au cădzut asupra,* ***cum, care, încotro*** *au putut"* (Costin, *Letopisețul*, 194)
- *„Şi* ***de ce cui ce*** *trebuiaşte, să dați pururea, şi să cugetați de ce nu le soseaşte, şi să miluiți pre ei"* (Coresi, *Carte cu învățătură*, 174)
- *„Că n-au fost învățați den duhul lui Hristos popii den Rim şi patriarşii den Țarigrad să se sfădească pentru domnia,* ***cum cine*** *va fi mai mare"* (Coresi, *T.Ev*., 82/r, 83)

3. CONCLUZII

Examinarea unor structuri cu relativizare multiplă în texte din limba veche şi confruntarea tiparelor lor de construcție cu tiparele actuale (din perspectiva ierarhiei de relativizare) permit formularea unor observații ce pot avea relevanță pentru sintaxa diacronică a construcțiilor relative şi interogative în limba română. Fenomenul relativizării / interogativizării multiple este prezent încă din epoca veche, cu un inventar al cuvintelor *wh* implicate în acest tip de structuri la fel de bogat ca în limba actuală. Dintre grupările cu caracter fix, *care încotro* s-a conservat până astăzi.

În privința ierarhiei conectorilor, corelată cu ierarhia pozițiilor de extracţie, structurile vechi prezintă în general caracteristicile structurilor actuale, însă se

înregistrează şi abateri (plasarea conectorilor adverbiali înaintea celor pronominali, chiar extraşi din poziţie de subiect), mai ales în construcţiile multiple cu coordonare prin juxtapunere sau conjuncţională.

SURSE

Coresi, *Carte cu învăţătură* = Coresi, *Evanghelie cu învăţătură*, Braşov, 1581; ed. S. Puşcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914.

Coresi, *Lucrul apostolesc* = Coresi, *Apostol* (1566–1567); ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI*, IV, *Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, Bucureşti, 1930.

Coresi, *Pravila* = Coresi, *Pravila* (Braşov, 1560–1562); ed. Gh. Chivu, în I. Gheţie, *Texte, sec. XVI*, p. 218–230.

Coresi, *T.Ev.* = Coresi, *Tâlcul Evangheliilor* (1567–1568) (*Cazania* 1); ed. V. Drimba: Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

Costin, *Letopiseţul* = Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.

Cronica Cantacuzino = Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1991.

DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş, Al. Roman-Moraru, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979.

Ivireanul, *Didahii* = Antim Ivireanul, *Opere*, ed. critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

Uricariul, *Cronica* = Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Ţării Româneşti şi a Moldovei*, ed. critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1993.

REFERINŢE

Alboiu 2002 = Gabriela Alboiu, *The Features of Movement in Romanian*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Bošković 1998 = Željko Bošković, *Multiple wh-fronting and economy of derivation*, în: E. Curtis, J. Lyle, G. Webster (ed.), *The Proceedings of the Sixteenth West Coast Conference on Formal Linguistics*, 46–64.

Bošković 2002 = Željko Bošković, *On Multiple wh-fronting*, în *Linguistic Inquiry*, 33, p. 351–383.

Cheng, Corver 2006 = Lisa Lai-Shen Cheng, Norbert Corver (ed.), *Wh-Movement: Moving on* (Current Studies in Linguistics), Cambridge, Mass., MIT Press.

Cheng 1997 = Lisa Cheng, *On the Typology of Wh-Questions*, New York, Garland.

Chomsky 1977 = Noam Chomsky, *On Wh-movement*, în: P.W. Culicover, T. Wasow, A. Akmajian (ed.), *Formal syntax*, San Francisco, London: Academic Press, p. 71–132.

Chomsky 1986 = Noam Chomsky, *Barriers*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Chomsky 1995 = Noam Chomsky, *The Minimalist Program*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Comorovski 1986 = Ileana Comorovski, *Multiple WH Movement in Romanian*, în *Linguistic Inquiry*, 17, p. 171–177.

Comorovski 1996 = Ileana Comorovski, *Interrogative phrases and the syntax-semantics interface*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston.

Dayal 1997 = Veneeta Dayal, *Free Relatives and Ever: Identity and Free Choice Readings*, în *SALT Proceedings*, p. 99–116.

Dayal 2005 = Veneeta Dayal, *Multiple-Wh-Questions*, în Martin Everaert, Henk van Riemsdijk (ed.), *The Blackwell Companion to Syntax*, vol. III, Blackwell Publishing, p. 275–326.

Dobrovie-Sorin 1994 = Carmen Dobrovie-Sorin, *The Syntax of Romanian*, Berlin, Mouton de Gruyter (trad. rom. *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice.* Bucureşti, Editura Univers, 2000).

Grohmann 2006 = Kleanthes Grohmann, *Top Issues in Questions: Topics–Topicalization–Topicalizability*, în Lisa Lai-Shen Cheng, Norbert Corver (ed.), p. 249–288.

Krapova, Cinque 2005 = Iliyana Krapova, Guglielmo Cinque, *On the order of wh-phrases in Bulgarian multiple wh-fronting*, în *Working Papers in Linguistics*, University of Venice, vol. 15, p. 171–197.

Laenzlinger, Soare 2005 = Cristopher Laenzlinger, Gabriela Soare, *Multiple Wh-fronting in Romanian: A Cartographic Approach*, în *Bucharest working papers in linguistics*. 1, p. 23–60.

Lasnik, Saito 1991 = Howard Lasnik, M. Saito, *Move α: Conditions on its application and output*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Motapanyane 1998 = Virginia Motapanyane, *Focus, Checking Theory and Fronting Strategies in Romanian*, în *Studia Linguistica*, 52 (3), p. 227–243.

Richards 2001 = N. Richards, *Movement in language: Interactions and architectures*, Oxford University Press, Oxford.

Rudin 1988 = Catherine Rudin, *On Multiple Questions and Multiple Wh-Fronting*, în *Natural Language and Linguistic Theory*, 6, p. 445–501.

Stan 2012 = Camelia Stan, *Elemente de sintaxă diacronică: structurile interogative/ relative multiple*, în: Oana Chelaru-Murăruş, Maria Cvasnâi Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Uşurelu, Rodica Zafiu (ed.), *Text şi discurs: omagiu Mihaelei Mancaş*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 433–437.

Surányi 2006 = Balázs Surányi, *Mechanisms of Wh-Saturation and Interpretation in Multiple Wh-Movement*, în: Cheng, Corver (ed.), p. 289–318.

Tredinnick 2005 = Victoria Tredinnick, *On the Semantics of Free Relatives with – Ever*, teză de doctorat, Pennsylvania University, http://www.ling.upenn.edu/~victoria/diss-dbl.pdf

THE WH-MOVEMENT PARAMETER. NOTES ON THE STRUCTURES WITH MULTIPLE WH-MOVEMENT IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

A rather extensive literature deals with the cross-linguistic typology of multiple wh-fronting (both relative and interogative clauses), in an attempt to correlate their syntactic mechanism (mostly the landing site of the wh phrases) to the hierarchy of the wh-words and to their positions of extraction. The present paper aims to draw the attention towards the main patterns of multiple wh-fronting constructions in Old Romanian and the microparameters of wh-phrases hierarchy between Old and present-day Romanian.

Cuvinte-cheie: deplasarea multiplă a elementului *wh*, ierarhia grupurilor *wh,* deplasarea *wh*, româna veche.

Keywords: multiple wh-fronting, hierarchy of wh-phrases, wh-movement, Old Romanian

Universitatea „Transilvania”,
Braşov, Str. Politehnicii, nr. 1
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Carmen Mîrzea Vasile

UN TIPAR ADVERBIAL SPECIFIC ROMÂNEI: *PE ALESE, PE NEMÂNCATE.* CORESPONDENTE ROMANICE ŞI BALCANICE*

1. INTRODUCERE

Construcţiile de tipul *pe alese, pe dibuite, pe nemâncate*[1], cu utilizarea cea mai frecventă ca adjunct modal, au fost până acum tema a trei studii: Bulgăr (1960), în care este semnalată existenţa lor şi tratarea inconsecventă din dicţionare şi sunt făcute câteva consideraţii despre structură şi sens; Reinheimer Rîpeanu, Leahu (1983), în care sunt stabilite câteva corespondenţe şi asimetrii între construcţiile din română şi cele din spaniolă (*a tientas* „pe dibuite", *a las calladas* „pe tăcute", *sin comer* „pe nemâncate"); Mîrzea Vasile (2012c), unde, în afară de alcătuirea unui inventar, sunt descrise forma, valorile semantice şi construcţiile sintactice.

În acest articol, vor fi prezentate succint corespondenţele dintre tiparul adverbial românesc şi cel romanic. Comparaţia cu tiparul romanic alcătuit dintr-o prepoziţie şi o rădăcină nominală sau verbală terminată în *-ons* (fr., cat.), *-ones* (sp.), *-ouns* (prov.), *-ões* (ptg.), *-one / -oni* (it.) va arăta că tiparul românesc corespunde numai prin anumite trăsături celui romanic, fiind o dezvoltare paralelă în română. De asemenea, vor fi descrise şi similarităţile adverbialelor româneşti menţionate cu adverbiale din dialectele sud-dunărene şi din albaneză. Articolul cuprinde şi o anexă cu lista adverbialelor româneşti construite după tiparul: prepoziţie + bază de origine verbală + *-e*. Într-un studiu ulterior, tiparul adverbial românesc va fi analizat în detaliu, în funcţie de structură (variaţii în structură, valoarea elementelor componente), configuraţiile sintactico-semantice în care intră, premisele dezvoltării lui.

Reluarea acestei teme în articolul de faţă este motivată de: (a) productivitatea acestui tipar adverbial (peste 200 de construcţii, dintre care peste trei sferturi înregistrate în dicţionarele reprezentative, vezi *infra* Anexa), în contextul în care

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele Globale", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

[1] Acestea au fost considerate, în general, locuţiuni adverbiale (Bulgăr 1960; Iordan, Robu: 1978: 505; Ciompec 1985: 132; Avram 1997: 262; Stan 2003: 63; Chircu 2008: 130 etc.) sau „compuse locuţionale" (Ciompec 1985: 103), „grupări locuţionale" (GALR I: 590) ori *combinaţii sistematice* (GALR II: 532). Desigur, trebuie făcută o diferenţă între construcţiile frecvente (ca *pe alese, pe bâjbâite, pe nemâncate, pe tăcute*) şi cele ocazionale (ca *pe demontate, pe întâmplate, pe necitite, pe presupuse*).

marcarea morfologică (explicit) adverbială este săracă în română[2]; (b) relevanța pentru studiul supinului, în general; (c) relativa coerență semantică și sintactică; (d) unele corespondențe cu patternul romanic *ad ...-ones* (româna fiind total exclusă, ca referință comparativă, din descrierile unor autori precum Karlsson 1982, Pharies 1997, Franco 2012) și cu adverbele gerunziale din dialectele sud-dunărene. Aceste aspecte sunt suficiente pentru a accepta importanța acestui tipar adverbial, atât din punct de vedere descriptiv (datorită ponderii lui în cadrul mijloacelor de marcare regulată, lexicalizată a adverbialității), cât și teoretic (diacronic, dezvoltarea unui tipar sintactico-lexical; categorial, amestecul de trăsături nominale, verbale și adverbiale; comparativ, similaritatea parțială cu un tipar romanic etc.).

2. CORESPONDENTE ROMANICE ȘI BALCANICE

2.1. CORESPONDENTE ROMANICE

În limbile și varietățile romanice există un tip de construcții adverbiale alcătuite dintr-o prepoziție și o rădăcină nominală sau verbală terminată în *-ons* (fr., cat.), *-ones* (sp.), *-ouns* (prov.), *-ões* (ptg.), *-one / -oni* (it.). Aceste adverbiale fac obiectul câtorva cercetări: pentru italiană și franceză Heinimann (1953); pentru italiană, Pieri (1904, 1906) și Franco (2012); pentru spațiul hispanic, Pharies (1997) și, parțial, Reinheimer Rîpeanu, Leahu (1983). Pentru descrierea lor în gramaticile romanice, vezi Pharies (1997: 393−396). Pentru spațiul hispano-romanic, în Pharies (1997: 396) sunt inventariate 358 de expresii care exprimă mișcarea și poziționarea corpului[3], iar pentru italiana standard și dialectală, în Pieri (1904: 230−231) se apreciază că sunt aproximativ 70. Iată câteva exemple:

(1) a. it. *carpone / carponi* „de-a bușilea”, *bocconi* „cu fața în jos”, *tastone* „pe dibuite”, *ginocchioni* „în genunchi”, *zoppiconi* „șchiopătând”, *sdrucciioloni* „alunecând” (Pharies 1997: 393);
b. fr. *à reculons* „de-a-ndoaselea”, *à tâtons* „pe dibuite”, *à bouchons* „cu fața în jos”, *à genunouillons* „în genunchi” (Pharies 1997: 393);

[2] Adverbele în *-(ic)ește* (cu un inventar thesaurus de aproximativ 550 de unități) au în limba literară standard un uz destul de restrâns, cele în *-iș* și *-âș* (cu un inventar thesaurus de aproximativ 90 de unități) sunt învechite, regionale, idiomatice, iar cele în *-mente* (cu un inventar thesaurus de aproximativ 50 de unități) nu au avut niciodată o utilizare generalizată în română (vezi Mîrzea Vasile 2012c).

[3] Dintre subcâmpurile semantice identificate de autor în domeniul modului de poziționare a corpului se numără: „în genunchi”; „în picioare”; „pe vine”; „de-a bușilea”; „cu fața în jos”; „în cârcă”; „pe umeri”; „sărind într-un picior”; „călare, crăcănat, cu picioarele desfăcute”; „pe apucate, la întâmplare”; „orbește”; „pe săltate”; „clătinându-se”; „târâș” etc.

c. sp. *a reculones* „de-a-ndoaselea”, *a tropezones* „pe apucate; cu întreruperi; împiedicat”, *de puntillas* „în vârful picioarelor”; ptg. *aos tropeções* „împiedicat”, *de rastos* „târâş”, *de borco* „cu fața în jos”, *a furto* „pe furiş”; gal. *a lombos* „în cârcă”, *a / de gatiñas* „de-a buşilea”, *de borcos* „cu fața în jos”, *de recú* „de-a-ndăratelea”; cat. *a / de genollons* „în genunchi” (Pharies 1997, 398−403, 410−411).

Derivatele romanice adverbiale în -*ons* (fr.), -*ones* (sp.), -*one*, -*oni* (it.) pornesc probabil de la sensul sufixului latinesc -*one* care creează nume de acțiune (în general o acțiune bruscă, violentă):

(2) it. *rivoltolone* „rostogolire” (< *rivoltolare*), sp. *estirón* „zdruncinătură” (< *estirar*), ptg. *abanão* „zdruncinătură” (< *abanar*) (Reinheimer Rîpeanu 1985: 252−253).

Clasa adverbialelor care exprimă poziționarea / mişcarea corpului, destul de unitară semantic în spațiul iberic, îşi are originile în latina postclasică, grupurile prepoziționale cu valoare adverbială fiind atestate devreme (Pharies 1997: 408−409, 412).

În continuare, vor fi prezentate cele mai importante caracteristici ale adverbialelor romanice relevante pentru comparația cu cele româneşti.

(i) Adverbialele romanice menționate exprimă modul de poziționare a corpului aflat în mişcare sau nu[4]. Unii cercetători, precum Meyer-Lübke (1923: 689), Heinimann (1953: 9−10), Pharies (1997: 408) au precizat că este vorba de o mişcare / poziționare neobişnuită a corpului, care poate aminti de motricitatea copiilor şi de diversele lor poziții corporale[5].

(ii) Acestea includ o prepoziție, cea mai frecventă fiind un reflex al lat. *ad*.

(ii') Prepoziția este obligatorie pentru adverbialele din spațiul iberic (Pharies 1997: 397, 411) şi **(ii'')** omisibilă în italiană[6]:

(3) it. *(a) saltelloni* „în salturi” (Franco 2012: 2), *(a) tastoni* „pe dibuite” (Chircu 2008: 154).

[4] Şi în germană există un sufix (-*lings*) cu acelaşi sens: *knielings* „în genunchi”, *rittlings* „crăcănat; călare”, *köpflings* „cu capul înainte”, *näslings* „cu fața în jos” (Pharies 1997: 393).

[5] Merită menționat că nu există corespondente pentru toate locuțiunile din spațiul iberic în cel italian şi invers (Pharies 1997: 397) şi că în spaniolă clasa este mai puțin unitară formal decât în germană şi italiană, aceasta incluzând mai multe sufixe expresive: sp. -*ones*, -*illas*, -*eta*, -*ica* etc. (Heinimann 1953: 37, citată în Pharies 1997: 394).

[6] Spre deosebire de stadiile mai vechi ale varietăților italiene, în italiana contemporană este preferată utilizarea prepozițională (Franco 2012: 40).

(ii''') În construcțiile hispano-romanice este posibilă alternanța prepozițiilor (Pharies 1997: 404):

(4) sp. *de / a bruces* „cu fața în jos, pe burtă"; (în regiunea Navarra) *a / en silleticas* „(două persoane) cărând ceva / pe cineva suspendat (între ele) ca pe un scaun" (pentru glosare, vezi Pharies 1997: 401).

Această alternanță este explicată prin selecția combinatorie a verbului regent: *a* mai degrabă cu *llevar* „a duce", *andar* „a merge", *montar* „a urca", *de* mai degrabă cu *caer* „a cădea", *en* mai degrabă cu *estar* „a fi" (Pharies 1997: 404). În italiană prepoziția *a* poate alterna cu mult mai rara prepoziție *in* (Franco 2012: 2).

(iii) În spaniolă, formațiile cu bază un substantiv, un adjectiv sau o interjecție sunt mult mai numeroase decât cele cu bază de origine verbală (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 451):

(5) sp. *a escondidas* „pe ascunse", *a las calladas* „pe tăcute", *a tientas* „pe dibuite", *a tuertas* „cu susul în jos" (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 451−452), *en volandas* „zburând, în viteză", *a empujones* „în brânci", *a hurtadillas* „pe furiş" (Pharies 1997: 408).

(iv) Baza lexicală (în general, nominale; rar, participii) a construcțiilor din spaniolă are formă de feminin plural (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452). Femininul (pentru bazele care nu sunt inerent feminine) şi pluralul au fost explicate pentru spaniolă prin nevoia de expresivitate; femininul a fost explicat şi prin analogia cu bazele adjectivale din (inițial) compusele cu *(-)mente* (Pharies 1997: 405).

(iv') În spațiul iberic (Pharies 1997: 403−404, Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452) există alternanța formei de singular cu cea de plural, predominant fiind pluralul:

(6) sp. *a tientas − a tiento* „pe dibuit(e)", *a tuertas o a derechas − a tuerto o a derecho* „prin orice mijloace; în grabă; nechibzuit" (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452).

(iv'') Apariția mărcii de feminin (în general plural) este cu atât mai neaşteptată când baza lexicală a expresiei nu este un substantiv de gen feminin, ci o formă (inclusiv adverb) ce ar corespunde masculinului (de exemplu **al ciego* vs *a ciegas* „orbeşte").

(v) Finalele *-s* din construcțiile hispanice şi *-i* din italiană au fost considerate de cei mai mulți cercetători mărci (speciale) de plural: pentru sp. *-s*, Pharies (1997: 404−408); pentru sp. *-s* şi it. *-i*, Diez (1874: 424); pentru it. *-i*, Meyer-Lübke (1923: 689); pentru fr. *-s*, Heinimann (1953: 22n). Alții consideră că acest *-s* este o finală adverbială, aceeaşi ca la adverbele monolexematice, cu o răspândire importantă la nivelul Romaniei: Menéndez Pidal (1973: 336, citat în Pharies 1997: 406); Meyer-

Lübke (1923: 689) şi, implicit, Karlsson (1982). Fleischman (1973: 642, citată în Pharies 407) consideră că acest -*s* este o îmbinare dintre -*s* de la plural şi -*s* adverbial.

Apariția pluralului în alte situații decât atunci când este un plural inerent al bazei (pentru „picioare", „genunchi", „ochi" etc.) este explicată în Pharies (1997: 406−407) prin valoarea specială a pluralității evocate, şi anume repetarea acțiunii în diverse moduri şi continuitatea ei:

(7) sp. *a trompicones* „în salturi; cu zdruncinături; pe apucate" (o acțiune cu elemente compoziționale care se repetă); *a hurtadillas* „pe furiş, pe ascuns" (acțiuni repetate în acelaşi mod); *a rastras* „târând(u-se), în silă, fără tragere de inimă" (caracterul continuu al acțiunii).

Această explicație este suficientă singură, deşi nu este total exclusă nici influența particulei adverbiale -*s* asupra răspândirii mărcii de plural care încodează expresiv[7] repetarea sau continuitatea acțiunilor (Pharies 1997: 407).

(vi) Existența unui morfem discontinuu *a ...on(e)s, a ...as* etc. (inclusiv cu gerunziu: *sabiendo* > *a sabiendas*) care ar indica modul de desfăşurare a unei acțiuni (Roegiest 1980: 112, în Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452).

(vii) În spaniolă construcțiile sunt neproductive (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 453).

Pornind de la aceste trăsături (documentate mai bine în bibliografie pentru limba spaniolă), se observă că adverbialele care exprimă un mod particular de mişcare sau poziționare a corpului sunt corespondente doar prin anumite trăsături adverbialelor româneşti care conțin prepoziția *pe* urmată de o bază de origine verbală identică formal cu femininul / neutrul plural. O serie de corespondențe se pot stabili şi cu adverbele în -*iş* / -*âş* (vezi şi Chircu 2007). Astfel, adverbialele româneşti de tipul *pe alese, pe nemâncate* (descrise în Bulgăr 1960, Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983, Mîrzea Vasile 2012c) sunt similare cu cele romanice prin trăsăturile (ii'), (ii'''), (iv) (iv'), (v), (vi) şi, datorită bazei de origine verbală, (iii). Adverbele în -*iş* / -*âş* (pentru descrierea cărora vezi Mîrzea Vasile 2012a, Popovici 2006 şi Chircu 2006), care pot fi precedate şi de prepoziții (*pe* şi *în* fiind cele mai frecvente), sunt similare cu cele romanice prin trăsăturile (i), (ii'''), (iii), (vi) şi (vii).

2.2. CORESPONDENTE SUD-DUNĂRENE

În **aromână** există construcțiile *pri nĭ-(a)dukíte* „pe nesimțite" şi *pri nĭ-aştiptáte* „pe neaşteptate" (vezi Dominte 2003: 209−210). Față de construcțiile din dacoromână, acestea pot fi dezvoltări paralele sau elemente ale unui fond comun.

[7] Pluralul expresiv este prezent şi în alte expresii spaniole: *a chorros* „din belşug", *llover a cantáros* „a ploua cu găleata", *a sabiendas* „cu bună ştiință" (Pharies 1997: 408).

Adverbialele româneşti analizate (având drept bază o formă verbală cu o finală interpretabilă ca particulă adverbială) şi gerunziul din **dialectele sud-dunărene** prezintă câteva similarităţi formale şi semantico-sintactice:

(i) Prezenţa relativ regulată a particulelor adverbiale, care se adaugă sufixelor specifice de gerunziu: în aromână, particula *-a*, uneori urmată şi de *-lui*[8]; în meglenoromână *-ăra*, *-ura* şi *-urlea* (cf. rom. *-lea* din *pe ascunselea, pe dibuitelea, pe nemâncatelea, pe văzutelea*) şi *-eáik΄i*; în istroromână, gerunziul are terminaţia suplimentară *-a*:

(8) a. ar. *cântânda, cântândalui* „cântând"; *plângânda, plăngândalui* „plângând"; *vininda, vinindalui* „venind" (Caragiu Marioţeanu, Giosu *et al.* 1977: 190);
b. mr. *plăngondăra* „plângând"; *lăgondăr(le)a* „alergând"; *nirdeáik΄i* „mergând" (Caragiu Marioţeanu, Giosu *et al.*1977: 209);
c. ir. *rugănda* „rugând", *ţirănda* „cerând" (Caragiu Marioţeanu, Giosu *et al.* 1977: 226).

(ii) Mai ales în meglenoromână, gerunziile au o utilizare restrânsă, exprimând, în general, modul de desfăşurare a acţiunii (Atanasov 2002: 269):

(9) mr. *lăgăndurlea z-dúsi la scălú* „s-a dus la şcoală alergând", *vineá căntondurlea* „venea cântând" (Atanasov 2002: 270).

Verbele reflexive aromâne nu au în mod normal gerunziu, exemplele precum următorul fiind foarte rare:

(10) ar. *arucutindaluĭ-si, arucutindaluĭ-si, ağumse Curcubeta...* „rostogolindu-se, rostogolindu-se, Curcubeta a ajuns..." (Capidan 1932: 553).

Ambele aspecte indică posibilităţile sintactice limitate ale gerunziului în cele două dialecte româneşti menţionate şi tendinţa de adverbializare lexicală.

2.3. CORESPONDENTE ÎN ALBANEZĂ

Există şi câteva corespondenţe între construcţiile prepoziţionale cu valoare adverbială din română şi cele din albaneză, conform Vătăşescu (1977). Cel mai probabil, ca şi supinul în general (Dragomirescu 2012: 72), acestea sunt creaţii paralele în cele două limbi. Temporalelor de tipul *pe înserat(e)* din română, care ne

[8] În aromână, particula adverbială *-lui* a trecut de la adverbe la gerunzii. Trecerea a fost relativ târzie, gerunziile în *-alui* fiind rare în poezia populară (Capidan 1932: 481).

interesează în acest articol, le corespund în albaneză un grup însemnat de construcții care conțin prepoziția *mbë (më)* şi un substantiv de origine participială sau un participiu:

(11) alb. *mbë të mbaruarit të jetës* „către sfârşitul secolului" (Leotti, s. *mbë*, *apud* Vătăşescu 1977: 62).

O corespondență formală şi semantică parțială se poate stabili şi între adverbialele româneşti cu bază prefixată negativ (*pe neaşteptate, pe nebăute, pe nemâncate, pe neîntrebate* etc.) şi construcțiile din albaneză înregistrate în Brâncuş (2007 [1967]):

(12) a. alb. *pa punuar, pa punue* „fără a munci"; alb. *iku pa lajmëruar* „pleacă fără a anunța; lit. pleacă fără anunțat" (Brâncuş 2007 [1967]: 169);
b. alb. *vate në punë pa marrë veglat* „merseşi la muncă fără să fi luat uneltele (înainte să fi luat, neluând)" (Brâncuş 1967 [2007]: 173);
c. alb. *vojti në shkollë pa i bamë gati mësimet* „merse la şcoală fără să fi terminat lecțiile (înainte să fi terminat, neterminând)" (Brâncuş 1967 [2007]: 173).

Cf. şi situația din aromână, unde participiul trecut negat poate avea valoare temporală:

(13) ar. *noaptea si scula, nidată soarili şi lucra* „noaptea se scula, înainte de a răsări soarele, şi lucra" (Capidan 1932: 553, *apud* Brâncuş 1967 [2007]: 173)[9].

3. CONCLUZII COMPARATIVE

După cum s-a putut vedea, seria de adverbiale româneşti care au în structura lor o prepoziție urmată de o bază verbală cu formă de feminin / neutru plural în -*e* are în comun cu paternul romanic *ad ... ones* numai anumite trăsături:

Semantic, ambele tipare exprimă modul. În română nu există însă limitarea la caracterizarea mişcării / poziționării corpului, ci valorile modale sunt mult mai generale; în plus, în română există şi o subclasă de adverbiale temporale (*pe asfințite, pe înnoptate, pe înserate, pe răsărite* etc.);

În ceea ce priveşte structura, se observă că:

− în română, prepoziția *pe* nu este omisibilă (spre deosebire de *a* din italiană), dar poate alterna cu alte prepoziții (*la, din, în, întru*), aşa cum se întâmplă şi în italiană (*a / in*), în spaniolă (*a / de*) etc.

[9] Vezi şi: ar. *ni-amurdzít* „neamurgit, înainte de amurg", *nĭ-apirít* „înainte de a se ivi zorii", *nĭ-apíritā* „în zori", *ni-cântátā* „înainte de cântători", *ni-luțítā* „înainte ca soarele să strălucească", în Anexa nr. 1, din Dominte 2003 (209−213).

− baza lexicală are origine verbală în română, în timp ce, în adverbialele romanice, acest tip de bază este mai rar decât cel nominal;

− şi în română, şi în varietăţile ibero-romanice, şi în franceză şi italiană, finala bazei, identică cu desinenţa de plural, are un statut problematic, la polii interpretărilor fiind pluralul expresiv (pluralitatea specială raportându-se la repetarea acţiunii sau la continuitatea ei) şi statutul de particulă adverbială;

− în română, spre deosebire de varietăţile romanice, tiparul adverbial are o productivitate vie, limitată la limba non-standard, mai ales la registrul oral; creaţiile, multe accidentale, personale, au ca motivaţie expresivitatea.

Existenţa tiparului în dialectele sud-dunărene este insuficient studiată (doar în aromână am întâlnit câteva unităţi). Tiparul adverbial dacoromân, având o bază de origine verbală, are drept corespondent în cele trei dialecte gerunziul adverbializat.

O paralelă semantică şi parţial formală cu albaneza se poate stabili pentru adverbialele cu valoare temporală.

BIBLIOGRAFIE

Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Humanitas.

Brâncuş 2007 [1967] = Grigore Brâncuş, *O concordanţă gramaticală româno-albaneză: modul supin*, în *Studii de istorie a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 167–173.

Bulgăr 1960 = Gh. Bulgăr, *Despre locuţiunile româneşti de tipul:* ***pe alese, de mânecate, pe nevăzute***, în *Studii şi cercetări lingvistice*, nr. 3, p. 395−401.

Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân: studiu lingvistic*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului.

Caragiu Marioţeanu, Giosu *et. al.* 1977 = Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Chircu 2006 = Adrian Chircu, *Adverbele româneşti în* ***-iş*** **(*-âş*)**, în: Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română. Aspecte sincronice şi diacronice*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p.57−66.

Chircu 2007 = Adrian Chircu, *O concordanţă adverbială romanică: rom.* ***-iş*** *= it.* ***-oni****, sp.* ***-ones****, fr.* ***-ons****, cat.* ***-ons****, prov.* ***-ouns****, port.* ***-ões***, în: Luminiţa Hoarţă Cărăuşu (coord.), *Rezultate şi perspective actuale ale lingvisticii româneşti şi străine (Lucrările Sesiunii de comunicări din cadrul „Zilelor Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi”*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, p. 89−97.

Chircu 2008 = Adrian Chircu, *L'adverbe dans les langues romanes. Etudes étymologique, lexicale et morphologique*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Diez 1874 = Friedrich Diez, *Grammaire des langues romanes*, vol. 2, Paris, Francke.

Dominte 2003 = Constantin Dominte, *Negația în limba română*, București, Editura Fundației România de Mâine.

Dragomirescu 2012 = Adina Dragomirescu, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Supinul*, lucrare postdoctorală, ms. (244 p.).

Fleischman 1973 = Suzanne Fleischman, *Collision of Homophonous Suffixes*, în *Romance Philology*, nr. 26, p. 635−663 (citată în Pharies 1997).

Franco 2012 = Ludovico Franco, *The morphosyntax of adverbs of the **carpone/i** type in (Old and Modern) Italian*, http://ling.auf.net/lingbuzz/001661.

GALR 2008 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica limbii române.* I. *Cuvântul*. II. *Enunțul*, tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, (coord.: Valeria Guțu Romalo).

Heinimann 1953 = Suzanne Heinimann, *Vom Kinderspielnamen zum Adverb. Ursprung und Entwicklung des Typus **à tâtons, a tastoni** im Französischen und Italienischen mit einem Ausblick auf die übrigen romanischen Sprachen*, în *Zeitschrift für Romanische Philologie*, Band 69, p. 1−42.

Karlsson 1982 = Keith Karlsson, *Analogy among the adverbs: The 'adverbial **-s**'*, în *The Secol Review*, p. 111−121.

Menéndez Pidal 1973 = Ramón Menéndez Pidal, 1973, *Manual de gramática histórica española*, ed. 14, Madrid, Espasa-Calpe (citat în Pharies 1997).

Meyer-Lubke 1923 = Wilhelm Meyer-Lubke, *Grammaire des langues romane*, vol. 2, Paris, Welter, 1890−1896. Reprint, New York, Stechert, 1923 (4 vol.).

Mîrzea Vasile 2012a = Carmen Mîrzea Vasile, *Adverbele în **-iş** şi **-âş**. Inventarul şi câteva observații*, în *Analele Universității din Bucureşti. Limba şi literatura română*, LXI, nr. 2, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 85−100.

Mîrzea Vasile 2012b = Carmen Mîrzea Vasile, *Adverbul (secolul al XX-lea)*, în: Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (eds.), *Studii de istoria limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 597−626.

Mîrzea Vasile 2012c = Carmen Mîrzea Vasile, *Eterogenitatea adverbului românesc. Tipologie şi descriere*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti (sub tipar).

Pharies 1997 = David Pharies, *Adverbial Expressions Signifying Bodily Movements and Postures in Hispano-Romance*, în *Hispanic Review*, nr. 4, p. 391–414.

Pieri 1904 = Silvio Pieri, *Il tipo avverbiale di **carpone -i***, în *Romania*, 33, 1, p. 230−238.

Pieri 1906 = Silvio Pieri, *Il tipo avverbiale di **carpone -i***, în *Zeitschrift für Romanische Philologie*, XXX band, Max Niemeyer, Halle, 1906, p. 337−339.

Popovici 2006 = Victoria Popovici, *Sprachkontakt und Wortbildung. Das rumänische Suffix **-iş***, în: W. Dahmen, G. Holtus, J. Kramer, M. Metzeltin, W. Schweickard, O. Winkelmann (eds.), *Lexikalischer Sprachkontakt in Südosteuropa (Romanistisches Kolloquium XII)*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, p. 137−189.

Reinheimer Rîpeanu 1985 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Sufixul lat. **-one** în limbile romanice*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXVI, nr. 3, p. 251−253.

Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, Sarmiza Leahu, *Rom. **pe dibuite** – sp. **a tientas***, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXIV, nr. 5, p. 451−453.

Roegiest 1980 = Eugeen Roegiest, *Les prépositions **a** et **de** en espagnol contemporain. Valeurs contextuelles et significations générale*, Gent, Rijksuniversiteit te Gent (citat în Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983).

Stan 2003 = Camelia Stan, *Gramatica numelor de acțiune din limba română*, București, Editura Universității din București.

Vătășescu 1977 = Cătălina Vătășescu, *Paralelisme româno-albaneze în domeniul construcțiilor prepoziționale cu sensuri temporale*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXVIII, nr. 1, p. 59−67.

SURSE

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române, A−B, C, D−De, F−I, J−Lojniță*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, Tipografia Ziarului „Universul”, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1913−1949.

DDRF = Frédéric Damé, 1893–1895, *Nouveau dictionnaire roumain–français*, I−IV, Bucarest, Imprimerie de l'État.

DEX[2] = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998 (conducătorii lucrării: acad. Ion Coteanu, Lucreția Mareș).

Dicționarul jocurilor populare românești (1979) = G. T. Niculescu-Varone, Elena Costache Găinariu-Varone, *Dicționarul jocurilor populare românești*, București, Editura Litera.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, *D−E, J−Z,* București, Editura Academiei Române, 1965−2010.

Gl. Munt. = Academia Română, Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”, *Glosar dialectal. Muntenia*, București, Editura Academiei Române, 1999 (Maria Marin, Iulia Mărgărit).

HEM = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, tom I–II: 1887; tom III: 1893.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan − Al. Rosetti”, *Mic dicționar academic*, 2 vol., București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010 (redactori responsabili: acad. Marius Sala și Ion Dănăilă).

TDRG[3] = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder Band I, 2000; Band II, 2003; Band III, 2005, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

ANEXĂ

Inventarul adverbialelor de tipul *pe alese*, *pe dibuite*, *pe neașteptate*

Inventarul a fost realizat, în principal, pe baza dicționarelor DEX[2], DA–DLR, TDRG[3], HEM, DDRF, MDA, Gl. Munt. și *Dicționarul jocurilor populare românești* (1979). Unele unități au fost culese din texte, majoritatea postate pe internet.

Peste trei sferturi din unitățile listate se găsesc în dicționarele menționate anterior. De exemplu, de la litera A, se găsesc în sursele lexicografice 11 unități din 16: *pe alese, pe alergate, pe amurgite, pe apărate, pe apucate, pe aruncate, pe ascunse, pe asfințite, pe așteptate, pe auzite, pe azvârlite*. Pentru inconsecvența de tratare din dicționare, vezi Bulgăr (1960: 395−397) și Mîrzea Vasile (2012b: 609).

În general, a fost trecută forma cu finala adverbială *-e*. Dacă nu a fost atestată această formă, a fost trecute singura formă atestată (cu alte particule: *-lea* sau *-le*). Pentru variația particulelor adverbiale, vezi Mîrzea Vasile (2012c).

Lista de mai jos are la bază *Anexa V* din Mîrzea Vasile (2012c), pe care o completează cu peste 50 de unități.

1. pe alese
2. pe alergate
3. pe amintite
4. pe amurgite
5. pe apărate
6. pe aplecate
7. pe apucate
8. pe aranjate
9. pe arătate
10. pe aruncate
11. pe ascunse
12. pe asfințite
13. pe așteptate
14. pe atinse
15. pe auzite
16. pe azvârlite
17. pe bănuite
18. pe bătute
19. pe băute
20. pe bâjbâite
21. pe brodite
22. pe căpătate
23. pe căutate
24. pe cântate
25. pe cântărite
26. pe câștigate
27. pe cercetate
28. pe cerșite
29. pe certate
30. pe chibzuite
31. pe chinuite
32. pe citite
33. pe ciuciulite „ghemuit”
34. pe ciupite
35. pe controlate
36. pe copiate
37. pe cotite
38. pe crăpate
39. pe crezute
40. pe culcate
41. pe cumpărate
42. pe cunoscute
43. pe degustate
44. pe demonstrate
45. pe demontate
46. pe desenate
47. pe despuiate
48. pe deșelate[1] „fără șa”
49. pe deșelate[2] „până la istovire”
50. pe dezbrăcate
51. pe dibuite
52. pe dormite
53. pe dosite
54. pe făcute
55. pe ferite
56. pe fugite
57. pe furate
58. pe furișate
59. pe gândite
60. pe gâfâite
61. pe ghiftuite
62. pe ghicite
63. pe gustate
64. pe hărțuitele
65. pe isprăvite
66. pe îmbrâncite
67. pe împrumutate
68. pe încercate
69. pe îndesate
70. pe îndoite
71. pe înmuiatelea
72. pe înfundate
73. pe înghesuite
74. pe înmurgite
75. pe (în)noptate
76. pe înnorate
77. pe înserate
78. pe înșelate
79. pe întâmplate
80. pe întrebate
81. pe întrecute
82. pe înțeles(ul tuturor)
83. pe învârtitelea
84. pe jurate
85. pe lăudate
86. pe lovitelea
87. pe luate
88. pe mărunțite
89. pe mâlcite „pe tăcute”
90. pe mâncate
91. pe mânecate „în zori”
92. pe mârâite
93. pe meritate
94. pe mințite
95. pe mirosite
96. pe mormăite
97. pe muncite
98. pe muțite
99. pe nealese
100. pe neanunțate
101. pe nearanjate
102. pe neașteptate
103. pe neatinse
104. pe neauzite
105. pe nebăgate de seamă
106. pe nebănuite
107. pe nebăute
108. pe necitite
109. pe necomentate
110. pe necrezute
111. pe nedezgheța-telea
112. pe nedormite
113. pe negândite
114. pe negrăite
115. pe neîndoite
116. pe neîntrebate
117. pe neluptate
118. pe nemachiate
119. pe nemâncate
120. pe nemeritate
121. pe nemestecate
122. pe nemiluite „cu cruzime; abundent”
123. pe nemuncite
124. pe nenădăită „neașteptat”
125. pe ne-ndoitele
126. pe neobservate
127. pe neoprite
128. pe nepipăite
129. pe neplăcute
130. pe neplătite
131. pe nepregătite
132. pe neprevăzute
133. pe nerăsuflate
134. pe nerespirate
135. pe nerezolvate
136. pe nesăturate
137. pe nesimțite
138. pe nesocotite
139. pe nesperate
140. pe nespuse
141. pe neștiute
142. pe netrudite
143. pe nevăzute
144. pe nevrute
145. pe nimerite
146. pe numărate
147. pe ochite
148. pe ocolite
149. pe odihnite
150. pe opintite
151. pe păcălite
152. pe pândite
153. pe pipăite
154. pe pitite
155. pe pitulate
156. pe plăcute
157. pe plătite
158. pe potrivite
159. pe povestite
160. pe prădate
161. pe pregătite
162. pe presupuse
163. pe probate
164. pe pupate
165. pe radio-televorbitelea
166. pe rămase
167. pe răsărite
168. pe răstite
169. pe răsuflate
170. pe repezite
171. pe rezervate
172. pe rupte
173. pe săltate
174. pe sărite
175. pe săturate
176. pe scăzute
177. pe schimbate
178. pe scrise
179. pe scuipate
180. pe sfârșite
181. pe silabisite
182. pe simțite
183. pe sosite

184. pe spălate
185. pe spetite
186. pe spicuite
187. pe spuselea
188. pe strigate
189. pe studiate
190. pe sucite
191. pe şoldite
192. pe şoptite
193. pe ştiute
194. pe tăcute
195. pe tândălite
196. pe târâte
197. pe târşâite
198. pe terminate
199. pe testate
200. pe tihnite
201. pe trăite
202. pe trezite
203. pe ţopăite
204. pe uscate
205. pe văzute
206. pe verificate
207. pe vorbite
208. pe vrute
209. pe zburate

AN ADVERBIAL PATTERN SPECIFIC TO ROMANIAN: *PE ALESE* 'AT CHOICE', *PE NEMÂNCATE* 'ON AN EMPTY STOMACH'. ITS ROMANCE AND BALKAN COUNTERPARTS

(Abstract)

In Romanian, there is an important number of frozen phrases based on a recursive structure: the obligatory preposition *pe* plus a verbal basis (formally identical to the past participle) plus the optional ending -*e* (identical to the feminine / neuter plural inflectional ending -*e*): *pe alese* 'at choice', *pe dibuite* 'fumblingly', *pe înserate* 'at dusk', *pe nesimţite* 'imperceptibly'. The paper analyzes the aforementioned Romanian adverbials from a comparative perspective. It is shown that the Romanian adverbials with this structure resemble Romance adverbials ending with -*ons* (Fr., Cat.), -*ones* (Sp.), -*ouns* (Prov.), -*ões* (Ptg.), -*one* / -*oni* (It.) only in some general respects: the obligatory presence of the preposition, the possibility of replacing the preposition *pe* with other prepositions (*în, de, din, întru*, etc.); the final ending, interpreted as an adverbial particle or as a plural inflexion, expressing the repetition of an action and / or its continuity. They contrast in other respects: their general manner value and, secondly, temporal value (they express bodily movements and posture to a limited extent only); the lexical basis comes from a verb, not from a (pure) nominal form; the Romanian pattern is nowadays productive.

With respect to their meaning, to their relative productivity and to the presence of adverbial particles, these Romanian adverbials resemble gerunds from the South-Danubian varieties.

There are also some commonalities with a class of temporal adverbials from Albanian.

The article contains an extensive inventory of Romanian adverbials of the type *pe alese* 'at choice', *pe înserate* 'at dusk', *pe nesimţite* 'imperceptibly'.

Cuvinte-cheie: adverbiale româneşti, adverbiale romanice, particule adverbiale, participiul romanic.
Keywords: Romanian adverbials, Romance adverbials, adverbial particles, Romance participle.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7

RALUCA BRĂESCU, **Adjectivul în limba română. Sintaxă şi semantică**, Editura Universităţii din Bucureşti, 2012, 274 p.

Cartea Ralucăi Brăescu reprezintă o cercetare monografică despre adjectivul românesc, din perspectivă (morfo)sintactică, semantică şi tipologică, centrată pe descrierea acestei clase lexico-gramaticale eterogene în stadiul actual de limbă, cu unele observaţii diacronice. În spirit modern, sunt excluse din discuţie adjectivele pronominale, care au comportament de determinanţi sau de cuantificatori (poziţii imposibile pentru adjectivele propriu-zise). Deşi autoarea mărturiseşte că punctul de pornire îl reprezintă lucrări recente de gramatică românească (*Gramatica Academiei* 2005/2008 sau *Gramatica de bază de limbii române*, 2010), în realitate, este vorba de o circulaţie a ideilor: pe de o parte, în cartea de faţă sunt preluate aspecte discutate în aceste gramatici recente, pe de altă parte, în aceste gramatici sunt deja cuprinse unele dintre ideile prezentate anterior de Raluca Brăescu, în comunicări şi articole.

Lucrarea cuprinde şase capitole, precedate de o *Introducere* care prezintă obiectivele, principiile de lucru şi structura cărţii, şi urmate de o *Încheiere*, în care sunt reluate principalele aspecte discutate şi sunt subliniate noutăţile aduse de această cercetare.

În capitolul 1, *În căutarea unei definiţii pentru adjectiv* (p. 17–34), se începe cu o analiză critică a definiţiilor anterioare date adjectivului în gramatici (de la *Gramatica Academiei* din 1966 până la lucrările cele mai recente de gramatică românească). În urma acestei analize, autoarea formulează observaţia că perspectiva de caracterizare a adjectivului s-a schimbat, de la o definiţie strict morfologică sau semantică la o abordare în care subclasele semantice de adjective se corelează cu o anumită funcţionare sintactică. Sunt discutate, de asemenea, relaţia adjectivului cu verbul (manifestată prin apariţia în poziţii predicative, capacitatea de a guverna complemente), cu substantivul (manifestată prin asemănări flexionare şi de acord, derivaţionale etc.) şi cu adverbul (manifestată prin organizarea grupurilor în jurul formantului de gradare, prin omonimia adjectiv masculin singular – adverb etc.). În concluzie, sunt considerate trăsături definitorii ale adjectivului apariţia în poziţia de modificator nominal şi de predicat, precum şi compatibilitatea cu modificatorii de gradare.

Capitolul 2, *Clase semantice de adjective* (p. 35–81), începe cu prezentarea neajunsurilor definiţiei tradiţionale, în care adjectivul este considerat expresia unei proprietăţi şi ale clasificărilor anterioare. Urmând tendinţe din bibliografia străină, autoarea propune trei clase de adjective: (i) *Adjectivele calificative*, cu funcţie descriptivă, de caracterizare, au mai multe proprietăţi semantice: sunt organizate în cupluri antonimice (*mic – mare, nou – vechi*); sunt intersective (*Ana este o tânără timidă –> Ana este o tânără, Ana este timidă*), dar pot avea şi utilizări nonintersective; în mod tipic, sunt subiective, implicând adesea un act de evaluare; majoritatea sunt lineare, adică „determină o dimensiune semantică de-a lungul căreia se face ordonarea după grad a referenţilor” (p. 43); (ii) *Adjectivele relaţionale*, cu funcţie de identificare, de restrângere a predicaţiei (*creaţie literară, conversaţie telefonică*), imposibil de coordonat cu adjective calificative, se grupează în două subclase: *adjective clasificatoare*, modificatori ai numelui, care operează o localizare nondeictică în timp şi în spaţiu (*roman interbelic*) sau desemnează o relaţie de posesie sau de meronimie (*dicţionar etimologic*) şi *adjectivele tematice*, complemente ale numelor deverbale (*atacul german*); prin raportare la criteriile folosite pentru descrierea adjectivelor calificative, adjectivele relaţionale sunt, în general, non-intersective, obiective, nonlineare; (iii) *Adjectivele de modificare a referinţei*, clasă reziduală, cu caracteristici atipice şi comportament neunitar, includ *adjective deictice* (*anul viitor, partea dreaptă*), *paradigmatizante* (*melodia preferată, discuţie privată*), *de ajustare discursivă a denominaţiei* (*o simplă exclamaţie, o adevărată*

capodoperă), *intensive* (*un mare fumător, un calcul rapid*), *expresive/afective* (*draga mea mamă, disperatul apel*); prin raportare la criteriile folosite pentru descrierea celorlalte clase de adjective, adjectivele relaționale sunt, în general, non-intersective, subsective sau nonsubsective, non-lineare. O secțiune importantă este rezervată alunecărilor între clase, manifestate prin polisemie, omonimie sau prin transfer semantic (*sistem nervos* vs *student nervos; masă roşie* vs *armată roşie; călătorie prezidențială* „a preşedintelui” *vs* „fastuoasă”).

Capitolul 3, *Structura grupului adjectival* (p. 82–121), cuprinde o descriere sintactică minuțioasă a constituenților grupului adjectival. *Constituentul* ***cel*** a primit diverse interpretări în bibliografia românească; Raluca Brăescu înregistrează următoarele ocurențe ale acestuia în context adjectival: ca determinant emfatic, ca formant al superlativului şi ca pronume semi-independent. *Modificatorii* centrului adjectival se clasifică în *intensificatori* – amplificatori şi atenuatori, construcții cu rol intensificator –, *aproximatori*, *modalizatori*, *categorizatori*, *negatori*, *comparatori*). Autoarea insistă şi asupra modificării ierarhizate (*un pahar [[încă] aproape plin]*). *Complementele* centrului adjectival avute în vedere sunt: nominalul în dativ, în genitiv, în acuzativ, grupul prepozițional, cu diverse structuri, propoziția introdusă prin complementizator; un statut special are *complementul comparativ*, cerut de un specificator al grupului adjectival. O secțiune aparte este rezervată adjectivelor care nu autorizează complemente şi explicării acestei incompatibilități. În fine, sunt discutați *adjuncții* centrului adjectival, o atenție specială fiind acordată grupului de măsură (*un covor mare de doi metri*), care este interpretat ca având un statut intermediar, între complement şi adjunct.

În capitolul 4, *Adjectivul modificator* (p. 122–171), sunt discutate tipurile de modificatori adjectivali (restrictivi, nonrestrictivi). O atenție specială este acordată poziției modificatorilor adjectivali în grupul nominal; dificultățile de interpretare sunt determinate de faptul că ordinea pare a fi mai liberă decât în alte limbi, dar nu toate configurațiile sunt posibile pentru toate tipurile de adjective, unele diferențe semantice părând a fi corelate cu poziția adjectivelor. Autoarea expune diverse teorii (semantice, sintactice – *head-movement*, *direct and indirect modification, NP-adjectives* vs *DP-adjectives,* teoria deficienței sintactice –, discursive, morfologice) în care s-au oferit explicații pentru topica modificatorilor adjectivali şi ajunge la concluzia că analiza cea mai potrivită pentru situația din română trebuie să țină seama de toate tipurile de constrângeri (sintactice, semantice, discursive). Analiza structurilor [nume + modificator] şi [modificator + nume] are în vedere, pe de o parte, tipurile de adjective incluse în acest tipar, iar, pe de altă parte, tipurile de nume modificate de aceste adjective. Secțiuni speciale sunt rezervate adjectivelor mobile (care, indiferent de poziția față de centru, au acelaşi sens; un caz aparte este reprezentat de adjectivele cromatice) şi adjectivelor care îşi schimbă sensul în funcție de topică (*o simplă poezie* vs *o poezie simplă*). Un alt aspect analizat pe larg în acest capitol este modificarea multiplă; după ce prezintă teoriile şi ipotezele privind serializarea adjectivelor, autoarea se opreşte asupra tiparelor canonice de serializare a adjectivelor din limba română (cu adjective relaționale, calificative, calificative şi relaționale, de modificare a referinței). Capitolul se încheie cu două secțiuni despre topica adjectivului şi variația interlingvistică (româna, ca şi celelalte limbi romanice, dar spre deosebire de limbile germanice, are adjective postnominale – este invocat principiul *miror-image order* –; topica adjectivului românesc este variată şi alegerea uneia dintre variante are consecințe de interpretare în multe situații), respectiv topica adjectivului şi variația diacronică (în limba veche, probabil sub influență slavă, topica prenominală a adjectivului era mai puțin constrânsă).

În capitolul 5, *Adjectivul predicat* (p. 172–211), sunt prezentate tipurile de adjective care apar în poziții predicative: în general, adjectivele care au proprietatea intersectivității apar în poziții predicative; prin urmare, adjectivele relaționale tematice şi numeroase adjective de modificare a referinței, care sunt nonintersective, nu sunt compatibile cu pozițiile predicative; adjectivele relaționale clasificatoare şi cele de modificare a referinței apar în poziții predicative numai în condiții speciale (contrastive, în utilizări nespecifice, atunci când sunt folosite la plural sau când iau complemente). De asemenea, se discută pozițiile predicative ocupate de adjective: matriciale – numele predicativ, complement predicativ al obiectului – şi reorganizate – predicativul suplimentar (suprimabil sau nesuprimabil, cu interpretare depictivă sau rezultativă,

stage-level sau, mai rar, *individual-level*). Autoarea interpretează sintactic predicativele suplimentare ca provenind din propoziţii reduse (*small clause*); sunt aduse în discuţie: controlorul acestor propoziţii reduse, ambiguităţile/citirile duble, dispunerea şi restricţiile de contiguitate. O secţiune restrânsă priveşte apoziţia, care este tot un tip de predicat secundar. Ultima secţiune este rezervată unor probleme controversate care privesc adjectivul predicat detaşat (tipul *Ion, **obosit**, s-a oprit,* interpretat de autoare ca un predicat secundar orientat spre participant), structurile ambigue de tipul *Îmi cumpăr rochia **albă**,* în care adjectivul poate fi considerat atât modificator, cât şi predicat secundar, structurile de tipul *El a tăiat felia **subţire**,* în cazul cărora se oscilează între interpretarea adverbială şi cea ca predicat secundar.

Capitolul 6, *Adjectivul şi elipsa nominală* (p. 212–241), cuprinde o prezentare a teoriilor despre elipsa nominală şi relaţia cu substantivizarea, o descriere a funcţiilor discursive ale adjectivelor substantivizate, urmată de câteva aspecte morfologie, sintactice şi semantice legate de adjectivele substantivizate. De o atenţie specială beneficiază elipsele lexicalizate (*aviara, prenatal, imobiliare* etc.) şi construcţia *nebunul de Ion.* Concluzia acestui capitol este aceea că formarea de adjective substantivizate este foarte productivă în româna actuală.

Cartea Ralucăi Brăescu prezintă rezultatele unei cercetări atente, minuţioase, în spatele căreia se ascunde multă pasiune şi curiozitate ştiinţifică, şi care, fără a fi excesiv de tehnică, reuşeşte să dea seamă de numeroase fapte de limbă româneşti legate de adjectiv. Dincolo de chestiunile de detaliu care au primit explicaţii şi analize în această carte, credem că lingvistica românească îi datorează Ralucăi Brăescu descrierea/rezolvarea a cel puţin două probleme majore legate de clasa adjectivului: clasificarea semantico-sintactică şi topica adjectivului în grupul nominal.

ADINA DRAGOMIRESCU
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Bucureşti
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 3–5, Bucureşti

ISABELA NEDELCU, **101 greşeli gramaticale**, Bucureşti, Editura Humanitas, 2012, 189 p.

Cartea Isabelei Nedelcu, ultima apărută în colecţia „Viaţa cuvintelor”, se înscrie în rândul lucrărilor care ilustrează preocupările curente de cultivare a limbii.

Continuarea seriei amintite cu volumul de faţă are la bază următorul scop: în exprimare nu contează numai conţinutul mesajului formulat, ci şi modul în care este structurat acesta, reflectând coerenţa şi logica gândirii. Prin semnalarea greşelilor culese, autoarea are în vedere nu numai să corecteze anumite erori care apar recurent în exprimarea vorbitorilor, ci şi să explice mecanismele care conduc la producerea acestora şi să ofere strategii pentru a le evita.

Lucrarea cuprinde şase capitole, în care sunt discutate 101 categorii de greşeli de pronunţare, grafie, punctuaţie, morfologie şi sintaxă. Pentru ilustrarea greşelilor, autoarea foloseşte exemple preluate de pe internet sau din monitorizările personale ale unor posturi de radio şi de televiziune, precum şi din monitorizările realizate de un grup de lingvişti de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al Rosetti” în cadrul parteneriatului dintre Academia Română şi Consiliul Naţional al Audiovizualului privind calitatea limbii române în mediul audiovizual, desfăşurat în perioada 2007–2012.

Noţiunea de „greşeală” trebuie pusă în legătură cu existenţa unei norme lingvistice la care vorbitorii se raportează pentru a se exprima şi a scrie corect.

În **capitolul introductiv** (p. 19–25) autoarea explică legătura dintre normă şi uz, făcând referire şi la conceptul de „dinamică” a limbii şi a normei – raportul dintre faza actuală a dezvoltării limbii / normei şi etapele anterioare.

Limba este supusă schimbărilor, evoluează, unele domenii (de pildă, lexicul) fiind mai puţin stabile decât altele (morfologia). Astfel, în analiza faptelor lingvistice trebuie să ţinem cont şi de dinamica uzului. Totodată, şi norma lingvistică admite anumite tipuri de schimbări, evoluţia ei fiind consemnată în dicţionare (a se vedea DOOM[1] şi DOOM[2] şi modificările dintre

cele două ediții) și în lucrări specifice. Ca urmare a uzului, anumite construcții sau forme considerate abateri într-o anumită fază de evoluție a limbii s-au impus la un moment dat și au fost acceptate ca literare de norma lingvistică ulterioară.

Așa cum arată autoarea, greșelile de limbă se produc din mai multe cauze și trebuie ierarhizate atât în funcție de gravitatea lor, cât și de contextul în care s-au produs. Pe lângă necunoașterea cerințelor limbii literare, mai sunt și alte cauze care dau naștere greșelilor de limbă, ca, spre exemplu, influența puternică a limbilor străine, pe care unii vorbitori o interpretează greșit și, uneori, o aplică nemotivat la cuvintele limbii române.

Capitolul al doilea este rezervat greșelilor de pronunțare (p. 26–36). Tipurile de greșeli comentate privesc: pronunțarea diftongată a lui *e* în neologisme ca *euro, educație, idee, alee, poezie* sau nediftongată, în cuvintele românești vechi – formele pronumelui personal *el, ea, ei* și formele de prezent sau de imperfect ale verbului *a fi*, pronumele demonstrative *aceea, aceeași*; rostirea greșită a literei *x* – [ks], în cuvinte ca *examen* [eksamen], *exemplu* [eksemplu], *existe* [eksiste], în loc de [egzamen], [egzemplu], [egziste]; pronunțiile muntenești *cenușe, gogoașe, păpușe, vraje*, în loc de *cenușă, gogoașă, păpușă, vrajă*; diferite accentuări greșite, precum *buteli**i**, s**i**mbol, Dobr**o**gea* etc.

În **capitolul al treilea** se discută greșelile de scriere (p. 37–59). Așa cum remarcă autoarea, majoritatea greșelilor care se încadrează aici sunt „dezonorante”, trădând, de fapt, lipsa instrucției lingvistice elementare.

Una dintre cele mai grave greșeli se face în scrierea cu *-i, -ii, -iii* („vizita a doi *membrii*”, în loc de „vizita a doi *membri*”, „banii *noștrii*”, în loc de „banii *noștri*”). Exemplele semnalate de Isabela Nedelcu sunt însoțite de câteva reguli care stabilesc când se scrie cu *-i* și când se scrie cu *-ii*.

Greșeli apar și în scrierea cu *â* sau *î*. Ezitările care se produc în această privință se explică și prin schimbarea repetată a normei ortografice, schimbare care a produs confuzie în rândul utilizatorilor limbii române. Norma ortografică actuală, stabilită în urma Hotărârii Academiei Române din 1993, indică scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor (*pâine*, *când*, p. 47) și scrierea cu *î* la inițială de cuvânt (*început, înspre*), la final de cuvânt (*coborî, urî*), precum și în interiorul cuvintelor compuse (*bineînțeles, nemaiîntâlnit*) sau al derivatelor cu prefixe de la cuvinte care încep cu *î* (*preîntâmpina, reîncepe*).

O altă greșeală recurentă este folosirea incorectă a cratimei: aceasta derivă din confuzia care se face între două secvențe care se pronunță la fel, dar se scriu diferit (de exemplu *sau* vs *s-au*) sau între o formă verbală „independentă” și gruparea alcătuită din verb și pronume clitic (*spuneți*, forma de indicativ / imperativ plural a verbului *a spune* vs „*spune-ți* (părerea)”, forma de imperativ singular a verbului *a spune*, urmată de clitic în dativ).

Greșeala apare și la cuvintele compuse, care, în funcție de gradul de coeziune semantică, se scriu cu sau fără cratimă (de exemplu, compusele cu adjectivul *prim* se scriu cu cratimă – *prim-ministru*, *prim-plan, prim-procuror,* asemenea și cele care care conțin substantivul *șef* – *redactor-șef*, nu *redactor șef*), dar și la cuvintele recent împrumutate, atunci când li se atașează desinența de plural sau articolul hotărât. Pentru evitarea greșelilor din această categorie, trebuie consultat DOOM^2-ul, în care se indică atașarea directă, fără cratimă, a articolului sau a desinențelor de plural în cazurile în care litera finală a cuvintelor împrumutate face parte din alfabetul limbii române și se pronunță cum se scrie (*job, job**ul**, job**uri**, board, board**ul**, board**uri***, p. 52) și separarea acestora prin cratimă în cazul împrumuturilor a căror finală se pronunță altfel decât se scrie (*show, show-**ul**, show-**uri***).

Ultima categorie de greșeli discutată în acest capitol este cea a cuvintelor omofone care se scriu diferit – sudat sau separat –, în funcție de rolul lor gramatical în propoziție. Confuzii apar, de exemplu, la scrierea numeralului adverbial *o dată*, folosit greșit în contextul „încă *odată*” (p. 53), sau a adverbului omofon *odată* din secvența „*o dată* plecată din România”, la gruparea prepozițională *din afară*, scrisă greșit în contextul „rudele *dinafara* orașului” (p. 57), și la adverbul omofon *dinafară*, din locuțiunea *pe dinafară* – „au rămas *pe din afară*” (p. 57) etc.

În **capitolul al patrulea** se au în vedere câteva greșeli de punctuație (p. 59–70). În română există reguli bine stabilite cu privire la folosirea semnelor de punctuație; acestea sunt guvernate, în mare măsură, de rolul gramatical al cuvintelor din enunț.

Un substantiv în vocativ sau o interjecţie adresativă plasate la începutul sau la finalul unui enunţ trebuie întotdeauna separate printr-o virgulă de restul enunţului, iar, dacă sunt în interiorul frazei, vor fi încadrate de virgule de o parte şi de alta. Astfel, în exemplul „Unde mergeţi doamnă?" (p. 60), trebuia folosită virgula înaintea substantivului *doamnă*, iar interjecţia adresativă *măi* trebuia încadrată de virgule în contextul: „Vorbeşte *măi*, nu te lăsa!" (p. 60). Virgula este obligatorie şi înaintea conjuncţiilor cu valoare adversativă *dar, însă, ci*, dar nu este admisă între subiect (indiferent de realizarea acestuia, prin grup nominal sau printr-o propoziţie relativă) şi predicat decât în situaţii excepţionale (contexte emfatice precum „Ce-o fi**,** o fi", „*Că* a fost vina lor**,** se ştia"). sau între verb şi complementul direct postpus.

Există anumite reguli de folosire a virgulei şi în cazul propoziţiilor subordonate circumstanţiale. Subordonata concesivă se separă mereu prin virgulă de regentă, indiferent de poziţia ei în frază, în timp ce cauzalele pot fi sau nu despărţite prin virgulă de regentă (a se vedea exemplele „Nu plâng[**,**] pentru că mi-e frică" vs „Nu plâng pentru că mi-e frică, ci pentru că sunt bucuroasă", p.59).

Capitolul al cincilea este cel mai amplu. Autoarea discută aici mai multe tipuri de greşeli din domeniul morfologiei (p. 71–137), grupându-le după clase lexico-gramaticale.

Dintre greşelile comentate în secţiunea referitoare la substantiv, menţionăm: desinenţele greşite de plural (spre exemplu, concurenţa desinenţelor *-e* şi *-uri* la substantivele neutre conduce la ezitări în formarea pluralului – conform DOOM^2-ului nu sunt corecte formele *aragazuri*, *azile, chibrite, hotele*, ci *aragaze, aziluri, chibrituri, hoteluri*); desinenţele greşite de genitiv singular – concurenţa între *-e* şi *-i* la substantivele feminine conduce la forme eronate precum *grădinei, săptămânei, pieţii*, folosite în locul celor corecte – *grădinii, săptămânii, pieţei*. Acelaşi tip de greşeală se produce şi în cazul adjectivelor: adjectivul *drag* are la feminin plural desinenţa *-i* (deci are la plural forma unică *dragi*), adjectivul *ultim* are la feminin plural desinenţa *-e* (*ultime*), astfel, forma articulată este *ultimele*, nu *ultimile*, cum se aude frecvent în limba actuală, desinenţa de feminin plural a adjectivului *intrinsec* este *-e*, deci, în exemplul „calităţi *intrinseci*" (p. 91), acesta a fost utilizat incorect.

Dintre contextele care privesc utilizarea verbelor, amintim: folosirea incorectă a formelor de prezent tare (fără sufix) slab (cu sufix) la verbele de conjugarea I şi a IV-a – *copii*, în loc de *copie**z***, *bănui*, în loc de *bănui**esc***, *stărui**esc**,* în loc de *stărui* etc., conjunctivul *să aibe*, în loc de *să aibă*, formele de persoana a III-a plural *preced, se succed* ale verbelor de conjugarea I *a preceda* şi *a se succeda*, utilizate greşit în locul celor cu desinenţa *-ă – precedă, se succedă*, formele de perfect simplu, persoana a III-a singular, ale verbelor de conjugarea a IV-a, scrise cu *-ii – (el) veni**i**, (el) citi**i**,* în loc de *(el) veni, citi,* formele de imperfect *vroiam*, *vroiai, vroia,* cu *-r-* în radical, în loc de *voiam, voiai, voia*, formele verbului *a fi* din contexte precum „Ce-*s* cu banii ăştia?, (ei) *erau* să-şi piardă viaţa" (p. 112), utilizate greşit la plural, în loc de singular (dată fiind valoarea contextuală de verb impersonal) etc.

Frecventă în limba actuală este şi utilizarea greşită a formelor *maxim* şi *minim* cu valoare adverbială: „Consumaţi *minim* doi litri de lichide", „*maxim* două ore (p. 114). *Maxim* şi *minim* sunt adjective, pentru valoarea adverbială există în limbă formele *maximum* şi *minimum*, care trebuiau folosite în exemplele de mai sus.

Greşeli se produc şi în domeniul prepoziţional, prin înlocuirea unei prepoziţii cu alta. În contexte precum „şi-a amintit *despre* situaţiile de urgenţă" (p. 117), „a-i plăcea *despre*" (p. 122), prepoziţia *de*, cerută de verbele *a-şi aminti / a-i plăcea*, a fost substituită cu prepoziţia *despre,* probabil după modelul verbului *a vorbi*, care poate selecta ambele prepoziţii – „a vorbi *de / despre*". Frecventă în limba actuală este şi utilizarea extinsă a prepoziţiei *pe* în contexte improprii: cu sens locativ, în locul prepoziţiei *la*, în structura „a rămâne *pe* telefon", cu sens relaţional, într-un context ca „specialist *pe* nutriţie" (p. 117) etc.

Acelaşi tip de greşeală apare şi în cazul conjuncţiilor: *ca să* este utilizat în locul lui *să* pentru a lega completiva directă de regentă – „Am vrut *ca să* fim obiectivi", conjuncţia disjunctivă *ori* este confundată cu conjuncţia adversativă *or* şi invers: „Adevărul nu poate fi apărat decât cu adevăr. *Ori* voi nu îl deţineţi" (p. 133).

Ultimul capitol, al şaselea, este rezervat greşelilor de sintaxă (p. 138–166). Sunt menţionate aici: dezacordurile între subiect şi predicat („Mi s-*a făcut* vrăji", „*Se ştie* răspunsurile", p. 140), acordul greşit al adverbelor („tineri *proaspeţi* căsătoriţi", „angajaţi *slabi* pregătiţi"), dezacordul numeralelor („*doisprezece* mii de români", în loc de „*douăsprezece* mii"), plasarea greşită a semiadverbelor („*mai* ne-au rămas", „*cam* am spus", în loc de „ne-au *mai* rămas", „am *cam* spus", p. 161–162) etc.

Faptele de limbă discutate de autoare sunt mult mai numeroase decât cele amintite în această prezentare. Prin organizarea foarte sistematică şi prin expunerea accesibilă, lucrarea de faţă reprezintă un instrument de studiu extrem de util, care îi poate ajuta pe vorbitori nu doar să ocolească „mecanic" anumite greşeli, ci şi să înţeleagă cauzele care stau la baza producerii lor.

IRINA NICULA
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Bucureşti

EMANUEL VASILIU, **Teorie şi analiză în lingvistică**. Ediţie îngrijită de MARINA RĂDULESCU SALA, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012, 425 p.

Volumul de faţă redă comunităţii lingvistice o selecţie de 48 de texte publicate de Emanuel Vasiliu în perioada 1952–1997, în ţară şi în străinătate, multe dintre acestea în cărţi şi reviste greu accesibile. Articolele şi studiile sunt împărţite în cinci secţiuni: I. *Lingvistică generală,* II. *Fonetică, fonologie, dialectologie,* III. *Gramatică,* IV. *Semantică, pragmatică, stilistică,* V. *Teoria textului,* ce reflectă diversitatea preocupărilor lui Emanuel Vasiliu. În fiecare secţiune, articolele se succedă cronologic şi sunt menţionate de fiecare dată, în subsol, informaţiile despre prima publicare. Cele 5 secţiuni sunt precedate de o listă a publicaţiilor autorului. Selecţia articolelor şi acurateţea redării acestora, precum şi calda prezentare a profesorului Vasiliu reprezintă meritul editoarei.

În prima secţiune sunt incluse 10 contribuţii teoretice despre semnul lingvistic şi teoria binară a semnului, niveluri lingvistice şi structuri transformaţionale, gramaticile generative, direcţii noi de cercetare în lingvistică, impactul semanticii asupra sintaxei, relaţia dintre teorie şi interpretarea teoriei în gramatica transformaţională, statutul ontologic al părţilor de vorbire, relaţia dintre denumire, semn şi obiect. Cea de-a doua secţiune conţine 11 articole despre probleme de fonetică şi fonologie (alternanţe fonologice, opoziţia dintre consoane dure şi consoane „înmuiate", grupuri consonantice la jonctura morfemelor sufixale, sistemul vocalic al limbii române, fonemul, statutul africatelor româneşti, fonologia transformaţională, depalatalizare), adesea ilustrate cu fapte dialectale. În secţiunea a treia sunt grupate articole care discută probleme de gramatică (şi relaţia gramatică–semantică): funcţiile articolului, gramatica articolului hotărât, flexiunea nominală, categoria genului, sistemul cazual, semnificaţia pluralului, relaţia negaţie–modalizare, timp şi aspect, raportul ortografie–ortoepie, definiţiile substantivului şi ale adjectivului. A patra secţiune cuprinde 15 studii despre propoziţii analitice, paradoxuri şi tipuri logice, semantica paradigmatică, modalitate, categoria timpului, conceptul *analicitate* şi restricţiile selecţionale, probleme ale cercetării în semantică, adevărul analitic şi definiţia lexicografică, interpretarea pragmatică a sistemelor deontice, natura conceptuală a sensului, definiţia sensului vs definiţia obiectului, distincţia *langue–parole* şi relaţia cu pragmatica. Ultima secţiune include numai două articole în care se discută intertextualitatea şi conceptul *acceptabilitate*.

ELENA DĂNILĂ, **Probleme de gramatică a limbii române,** Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011, 225 p.

Cartea Elenei Dănilă are ca obiect de cercetare „aspecte problematice din gramatica limbii române" (p. 9) moderne şi vechi, unele discutate în literatura de specialitate, pentru care se caută soluţii noi, altele nesemnalate anterior, prezentate disparat; cartea se prezintă mai

degrabă ca o culegere de articole fără o viziune integrantă. Primul capitol justifică opţiunea autoarei de a-şi plasa cercetarea în cadrul *gramaticii moderne de tip clasic*, care, în opinia autoarei, se opune structuralismului şi gramaticii generativ-transformaţionale; nu se fac referiri la teorii sintactice sau morfologice actuale şi la relaţia dintre acestea şi cadrul teoretic din cartea prezentată. Aspectele problematice discutate sunt: îmbinările de cuvinte, libere şi stabile (lungi şi scurte), care au un anumit grad de expresivitate (capitolul 2), problema afirmaţiei şi a negaţiei în limba română (capitolul 3), raportul sintactic de incidenţă, cu aplecare specială asupra manifestărilor acestui raport în basme (capitolul 4), anacolutul şi norma literară (capitolul 5), circumstanţialul de excepţie şi cel opoziţional în limba română (capitolul 6), vocativul de adresare inversă (capitolul 7), situaţiile de topică fixă, topică dominantă şi topică liberă din limba română, schematizate în numai 12 pagini (capitolul 8), sinonimia gramaticală – morfologică şi sintactică – în limba română actuală şi în limba veche (capitolul 9); capitolul final (10) sintetizează ideile expuse în celelate capitole.

ADINA DRAGOMIRESCU
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Bucureşti
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 3–5, Bucureşti

LIMBA ROMÂNĂ

Calea 13 Septembrie nr. 13
050711, Bucureşti 5
România

Founded in 1952
4 issues every year

LIMBA ROMÂNĂ is devoted to the study of the Romanian language: grammar, vocabulary, the literary language and stylistics, the history of Romanian linguistics, dialectology, language refinement, orthography, etymology, onomastics and philology, articles in general linguistics, commentaries, opinions on usage, notes and reviews. The journal also publishes annually an exhaustive bibliography of works in linguistics printed in Romania.

Editorial address: Redacţia revistei LIMBA ROMÂNĂ, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Calea 13 Septembrie nr. 13, 050711, Bucureşti 5, România.

Books for review and publications for exchange should be sent to the address above.

Purchase orders should be sent to:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România; tel. (4021) 318 8146, (4021) 318 8106; fax (4021) 318 2444; e-mail: edacad@ear.ro.

Subscriptions should be sent to:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, sector 3, Bucureşti, România, tel./fax (4021) 610 6765, (4021) 210 6787; tel.: 0311 044 668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piaţa Presei Libere, nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, Bucureşti, România, tel./fax: (4021) 314 6339, email: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., E-mail: derex_com@yahoo.com.